

АГРОСВІТ

№ 12 червень 2023

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачка Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегада Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 12 червень 2023 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 15.06.23 р.
Підписано до друку 15.06.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9.1
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №1506/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2023

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 12 червень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Новак Н. П.

Регулювання оподаткування аграрних підприємств в Україні засобами та інструментами інститутів фінансового права 3

Ліба Н. С., Королович О. О.

Структура цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки: сучасні ендеміки та їх взаємозв'язки 9

Кушнір С. О., Семібратова Є. С.

Аграрний ринок України в умовах війни 15

Романюк І. А., Дейко К. С.

Фактори розвитку підприємств екологічного туризму 23

Мельничук О. І., Левіна-Костюк М. О., Телічко Н. А., Ажаман І. А.

Управління якістю як фактор забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на зовнішньому ринку 29

Марусей Т. В.

Особливості функціонування готелів в Україні в умовах воєнного стану 37

Завгородній К. В.

Розвиток національної економіки в умовах глобалізації 43

Кириченко Н. В., Алещенко Л. О.

Характерні риси, складові та методи оцінювання лідерських компетенцій управлінського персоналу 48

Лапін А. В., Оленюк Д. О., Грінчук І. О., Терещук В. І.

Оцінювання кількісних показників рівня продовольчої безпеки України за умов діджиталізації та безпекових викликів 56

№ 12 / 2023

CONTENTS:

Novak N.

REGULATION OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE BY MEANS AND INSTRUMENTS OF FINANCIAL LAW INSTITUTES 3

Liba N., Korolovych O.

STRUCTURE OF THE DIGITAL GAMING INDUSTRY AS A DOMAIN OF THE DIGITAL ECONOMY: CONTEMPORARY ENDEMICS AND THEIR INTERCONNECTIONS 9

Kushnir S., Semibratova E.

AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE IN CONDITIONS OF WAR 15

Romaniuk I., Deiko K.

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM ENTERPRISES 23

Melnychuk O., Levina-Kostiuk M., Telichko N., Azhaman I.

THE QUALITY MANAGEMENT AS ENSURING'S FACTORS COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS ON THE FOREIGN MARKET 29

Marusei T.

PECULIARITIES OF OPERATION OF HOTELS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW 37

Zavgorodniy K.

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION 43

Kyrychenko N., Alieshchenko L.

CHARACTERISTIC FEATURES, COMPONENTS AND METHODS OF EVALUATING THE LEADERSHIP COMPETENCIES OF THE MANAGEMENT PERSONNEL 48

Lapin A., Oleniuk D., Hrinchuk I., Tereshchuk V.

EVALUATION OF QUANTITATIVE INDICATORS OF THE FOOD SECURITY LEVEL OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND SECURITY CHALLENGES 56

УДК 336.027:338

Н. П. Новак,

д. е. н., д. ю. н., доцент кафедри публічного управління та права,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9929-1391>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.3

РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ТА ІНСТРУМЕНТАМИ ІНСТИТУТІВ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

N. Novak,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Public Administration and Law, Kherson State Agrarian and Economic University

REGULATION OF TAXATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE BY MEANS AND INSTRUMENTS OF FINANCIAL LAW INSTITUTES

Аграрний сектор економіки загалом і аграрні підприємства як його ядро зокрема відіграють надзвичайно важливу роль в забезпеченні продовольчої безпеки України і світу, використанні земельних та інших ресурсів й забезпеченні зайнятості населення, у формуванні бюджетних надходжень та одержанні валюти. Тому їх функціонування та збереження у стані війни, яку веде проти нашої країни росія, вимагає особливої уваги з боку державної влади, науковців та практиків. Одним із важливіших напрямів у цьому контексті є фінансове право та його складові, насамперед, оподаткування. Податки мають забезпечити й надходження до бюджетів усіх рівнів, і не шкодити своїм надмірним тягарем роботі бізнесу. Тому важливе значення має досягнення їх справедливості. Особливо це складно в умовах війни. Так, тільки за 3 перші місяці війни Верховною Радою України було прийнято 8 законів, направлених на удосконалення та оптимізацію оподаткування. Протягом наступного періоду здійснені й інші суттєві зміни та корегування в законах, нормах, пільгах, санкціях, адмініструванні загалом. Вони направлені на підтримку аграрних підприємств, захист внутрішнього аграрного ринку та представлення на зовнішньому. У теперішній час та у перспективі податкові інструменти та інститути мають бути доповнені й іншими засобами та інструментами інститутів фінансового права: дерегуляція агробізнесу; спеціальні програми кредитування; усунення бюрократичного тиску та корупції, у т.ч. через впровадження прозорих і доступних, неупереджених ділових онлайн послуг та адміністрування.

The agrarian sector of the economy in general and agrarian enterprises as its core in particular play an extremely important role in ensuring food security of Ukraine and the world, the use of land and other resources and ensuring the employment of the population, in the formation of budget revenues and obtaining foreign currency. Therefore, their functioning and preservation in the state of war, which Russia is waging against our country, requires special attention from the state authorities, scientists and practitioners. One of the more important directions in this context is financial law and its components, primarily taxation. Taxes should also provide revenue to the budgets of all levels, and not harm business operations with their excessive burden. Therefore, it is important to achieve their justice. This is especially difficult in the conditions of war. Yes, only in the first 3 months of the war, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted 8 laws aimed at improving and optimizing taxation. During the following period, other significant changes and adjustments were made in laws, regulations, benefits, sanctions, and administration in general. They are aimed at supporting agricultural enterprises, protection of the domestic agricultural market and representation on the foreign market. Currently and in the future, tax instruments and institutions should be supplemented with other means and instruments of financial law institutions: deregulation of agribusiness; special lending programs; elimination of bureaucratic pressure and corruption, including through the implementation of transparent and accessible, unbiased online business services and administration. Regulation of the taxation of agricultural enterprises by instruments and means of financial law, of course, should not consist in the abolition of budget-forming taxes. On the contrary, it can be tax incentives for local production of products in Ukraine; exemption from taxation of production for the purpose of modernization; benefits for relocated enterprises; for enterprises that employ internally displaced persons. These funds must be accompanied by special credit support programs. Business deregulation is an effective financial and legal instrument. This is the cancellation of unnecessary permissions and reviews; opaque rules and corruption mechanisms, bureaucracy, incl. and by using the

transparent business services of the Diya digital administration program and other electronic tools. Collectively, the mentioned and other means and instruments of financial law institutes will allow to simplify the operating conditions of domestic agricultural enterprises, increase their competitiveness and efficiency.

Ключові слова: оподаткування, аграрні підприємства, війна, інститути, інструменти, фінансове право, державна підтримка, дерегуляція, розвиток, адміністрування.

Key words: taxation, agricultural enterprises, war, institutions, instruments, financial law, state support, deregulation, development, administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрні підприємства, агробізнес та аграрна сфера економіки України має важливе національне й світове значення. Вони зазнали колосальних збитків і втрат (ресурсних, людських, фінансових) в результаті російської військової агресії. І саме вони виявилися найбільш стійкими товаровиробниками серед інших учасників національного господарства в умовах жорстокої війни росії, змогли виробляти продовольство, забезпечити продовольчу безпеку країни і навіть експортувати зерно у великих масштабах, рятуючи від голоду населення інших країн. Оподаткування ж аграрних підприємств становить важливу частину процесу регулювання та підтримки їх розвитку. Також податки на прибуток, додану вартість, доходи фізичних осіб, земельний податок та інші є важливим джерелом наповнення державного і місцевих бюджетів.

Тому питання організації та регулювання оподаткування аграрних підприємств як важливих суб'єктів агробізнесу, національного господарства є актуальними зараз і збережуть свою актуальність у перспективі. На це впливають євроінтеграційні прагнення країни та необхідність гармонізації вітчизняного фінансового права у цій площині; економічне обґрунтування агробізнесу бути представленим на європейському та світовому аграрних ринках; впровадження інновацій у виробничу діяльність, маркетинг, організацію та управління аграрних підприємств. Тактичного вирішення потребують форс-мажорні та інші проблеми оподаткування тих суб'єктів господарювання, які постраждали від російської військової агресії; надають значну допомогу населенню та армії, місцевим громадам; зберігають повну або часткову зайнятість працівників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що проблеми оподаткування аграрних підприємств досить глибоко вивчені та узагальнені зарубіжними й вітчизняними вченими-економістами. Так, авторами фундаментальних та прикладних досліджень з широкого кола проблем оподаткування, функціонування податкової системи й податково-

го процесу є Дж. Бреннан, А. Вагнер, Г. Мюрдаль, В. Парето, А. Сміт, Дж. Мілль, Д. Рікардо, Дж. Стігліц, Б. Хансен, О. Василик, Д. Гетманцев, А. Даниленко, Л. Сідельнікова, А. Соколовська, В. Федосов. Облік податків і зборів, його відповідність національним та міжнародним стандартам, автоматизацію вивчали А. Бурковська, В. Жук, М. Коцупатрий, І. Крюкова, Т. Маренич, Є. Подаков, О. Сарапіна. Питанням оподаткування доходів фізичних осіб, праці і зарплати, їх обліку та аналізу; обліку та адміністрування земельного податку, місцевих податків і зборів присвячені праці Л. Мармуть, Н. Новак, М. Ігнатенка, Б. Язлюка. Впровадження інновацій та програмування процесів оподаткування, їх обліку та аналізу, їх інституційне забезпечення вивчали Волкова О.Г., Луценко І.С., Хомутенко В.П. Проте регламентування оподаткування, його розвитку та використання в інтересах аграрних товаровиробників і країни з допомогою інститутів та інших інструментів фінансового права потребують додаткових розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетного значення та напрямів використання інститутів та інших засобів фінансового права для здійснення, розвитку та регулювання оподаткування аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У широкому розумінні фінансове право означає систему правових норм для регулювання суспільних відносин у сфері зберігання та використання коштів державою для забезпечення реалізації державних функцій. Воно має чітку систему організації фінансово-правових норм, їх об'єднань (інститутів) та підгалузей. За функціональною роллю вони є регулятивними, охоронними; за змістом — матеріальними, процесуальними та ін. Підгалузями фінансового права, безумовно, є податкове, банківське, бюджетне право та ін. [1—4].

Головними його джерелами є Конституція України, Бюджетний та податковий кодекси, відповідні нормативно-законодавчі акти органів

влади. Важливо вказати, що всі інститути та підсистеми фінансового права мають свою специфіку, але вони тісно пов'язані та взаємодіють між собою. Так, для аграрних підприємств та їх оподаткування у контексті фінансового права використовуються наступні важливі загально-правові методи: імперативний — передбачає безумовне виконання нормативно-законодавчих приписів і заборону суб'єктам господарювання самостійно обирати певну поведінку.

Субординаційний метод застосовується для сторін, які юридично нерівні. Як правило, означає, що державні органи або їх представники направляють аграрним підприємствам передбачені законом вказівки, які мають бути виконані. Диспозитивний метод дозволяє агробізнесу вибрати певну поведінку у межах законодавства; переважно, характерний для відносин з банками. Рекомендаційний метод надає певні зразки або моделі поведінки для підприємств агробізнесу. З вказаними методами тісно пов'язані правові принципи оподаткування як складники самостійної системи правового регулювання агробізнесу. При цьому їх доцільно розглядати як норми фінансового та податкового права, не тожні від моральних, культурно-етичних, релігійних, корпоративних принципів, правил і норм.

До основних правових принципів оподаткування, у т.ч. аграрних підприємств, відносяться: принцип рівності та справедливості — податки для формування фінансів держави повинні платити всі пропорційно отримуваним доходам; податки повинні бути чітко визначеними, зрозумілими та обґрунтованими, у т.ч. це стосується термінів і способів сплати; принцип економічності стягування; принцип зручності сплати для платників [5, с. 117]. Будучи розширеними та доповненими різними авторами, вони можуть бути згрупованими у фінансово-правові (достатність податків для покриття державних витрат; еластичність та рухливість), виробничо-економічні (обґрунтований вибір об'єкту оподаткування; раціональність податкової системи), морально-правові (принцип справедливості), податкового адміністрування (визначеність; зручність сплати; економічність стягування).

У такому розумінні названі принципи являють собою правові засади регулювання фінансово-економічних відносин, які формуються та здійснюються у процесі адміністрування податків, платежів і зборів; забезпечують повне задоволення фіскальних державних інтересів з однієї сторони й врахування можливостей та інтересів платників податків — з іншої сторони. Їх сутність також відображає економічні закони та економічні процеси життєдіяльності суспіль-

ства. Закріплені у ст. 4 Податкового кодексу України, вони являють собою його теоретико-методологічну основу. Цінності, що у них закладені, повинні постійно втілюватися в усіх нормах, що регулюють податкові правові відносини.

Необхідно зазначити, що фінансово-правові відносини в аграрному секторі економіки країни є надзвичайно важливими і в теоретичному, і в практичному аспекті. Адже саме аграрні суб'єкти господарювання забезпечують значною мірою наповнення державного й місцевого бюджетів, формують національне багатство країни й добробут великої кількості людей персонально, вирішують завдання продовольчої безпеки, у тому числі у світовому вимірі [6—9]. Так, Міністерство аграрної політики та продовольства України реалізовує стратегію розвитку аграрного сектора до 2030 р., направлену на забезпечення продовольством 1 млрд. населення планети. Уже на 2021 р. наша країна забезпечувала продовольством 400 млн осіб, тоді як ще 20 р. тому — лише 40 млн.

Згідно даних Держмитслужби, зовнішньоторгівельний обіг аграрної та продовольчої продукції у 2021 р. становив понад 35,4 млрд дол або 25,1% від усього його обсягу. При цьому експорт продукції аграрного сектору досяг 27,7 млрд дол або 40,7% загального експорту товарів. За результатами господарювання частка сільського господарства у структурі валового внутрішнього продукту була найвищою серед інших галузей економіки і досягла 10%. Відповідно, аграрні товаровиробники забезпечують значні податкові надходження до бюджету. Вони сплачують місцеві та загальнодержавні податки.

Проте внаслідок варварської військової агресії росії аграрні товаровиробники, а значить, і національне господарство зазнали колосальних втрат. Згідно спільних оцінок Міністерства сільського господарства й продовольства України та Центру досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр), найбільшої шкоди окупанти завдали людям, щоденно забираючи людські життя, людське житло, домашніх і сільськогосподарських тварин й інше майно. Постраждали земельні ресурси на окупованій та деокупованій території через небувале в історії людства мінне забруднення, пошкодження бомбами, ракетами й снарядами, окопами, рухом важкої військової техніки.

Колосальної шкоди завдано й продовжує завдаватися військовій техніці. Загалом на кінець 2022 р. зруйновано або викрадено понад 84 тис. одиниць техніки й устаткування. Їх вартість оцінюється у 2,9 млрд дол. США. Це складає 44 % обсягу фізичних руйнувань, завданих вітчизняному аграрному сектору.

Крім смертоносних атак і знищення населення й населених пунктів, окупанти організували знищення, викрадення й вивезення продовольчої продукції. Обсяги вкрадених зернових досягли 2,8 млн т, а олійних — 1,2 млн т загальною вартістю 1,87 млн грн. Також було зруйновано зерносховищ загальною місткістю 9,4 млн т. Їх ремонт та нове будівництво оцінюються в 1,1 млрд дол. Значної шкоди зазнали багаторічні насадження. Окупанти привласнювали паливно-мастильні матеріали й засоби захисту рослин, мінеральні добрива й інші активи.

Величезних втрат зазнало тваринництво. Це 400 тис. бджолосімей; 95 тис. овець та кіз; 212 тис. великої рогатої худоби; 507 тис. свиней; 11,7 млн птахів. У грошовому вимірі загалом це складає 6,6 млрд дол. або 23% вартості активів сільськогосподарських підприємств. Тобто, майже 25% вітчизняного агросектору зруйновано. У вигляді непрямих втрат через скорочення посіяних і зібраних площ, зниження урожайності внаслідок спрощення технологій виробництва було втрачено ще 11,2 млрд. дол. Так, урожайність ячменю впала на 33,3%, соняшнику — на 31%, кукурудзи — на 18,3%. Через зменшення виробництва навіть за оптимістичного сценарію втрати аграрних підприємств очікуються на рівні 3 млрд. дол. у рослинництві.

Спад тваринництва фіксується на рівні 31% у виробництві молока, 29% — продукції свинарства, 21% — яєць. Річні втрати тваринництва й бджільництва оцінюються у майже 350 млн дол. Через ріст цін на паливо аграрні товаровиробники вже втратили 485 млн дол, а на добрива — 377 млн грн. Небувалих руйнувань зазнала логістика й логістичні зв'язки. Так, вартість перевезень у багатьох випадках зросла в рази — з 30 дол. за 1 т продукції до 150 — 200, тобто в 5—7 разів. Внаслідок блокування торгівлі експортноорієнтованої продукції і низьких внутрішніх цін на неї втрати складуть ще 18,5 млрд дол. До цього слід додати величезні збитки переробних і харчових галузей. Як наслідок, від російської неспровокованої агресії прямі й непрямі втрати та збитки сумарно перевищують 40 млрд дол.

Та навіть у цих умовах, постійно ризикуючи бути під обстрілами, підірватися на мінах, повною мірою не забезпечити виробництво та реалізацію продукції аграрні товаровиробники працюють. Тим самим вони забезпечують один з найважливіших складників національної безпеки — продовольчу [10—12]. Тому першочерговим завданням є їх державна підтримка у т.ч. засобами та інструментами фінансового права, насамперед податками. Сільське господарство підтримується державою у формах прямої або непрямої державної підтримки практично у всіх країнах світу.

Необхідно зазначити, що види податків, їх величини, податкові зобов'язання аграрних підприємств в Україні постійно змінюються та корегуються. Як відомо, ще у близькому минулому податки аграрних товаровиробників були представлені місцевими (податок на нерухоме майно, екологічний, збір за спеціальне використання природних ресурсів, земельний, фіксований сільськогосподарський податок та податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та загальнодержавними (податок на прибуток, військовий, податок на додану вартість (ПДВ) та єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Нові податкові правила запрацювали для аграріїв з початку 2022 р. Згідно них, власникам земельних ділянок буде нараховуватись мінімальне податкове зобов'язання (МПЗ), яке не може бути меншим від встановленого мінімального рівня 1000 грн, залежно від нормативної грошової оцінки землі). У мінімальне податкове зобов'язання входить податок на землю; податок з доходу на продаж урожаю, вирощеного на цій ділянці; податок на доходи фізичних осіб; військовий збір із зарплати найманих працівників. 60% зібраних коштів буде направлено до місцевих бюджетів, 25% — до державного бюджету, 15% — до обласного. Для малих фермерських господарств розміром менше 20 га встановлена пільга 50% МПЗ.

Війна призвела до значних людських жертв та матеріальних і грошових збитків. Це спонукало необхідність посилення підтримки аграрних підприємств. Тому в Україні було значно знижено податкове навантаження на підприємства. Так, з 01.04.2022 р. і до завершення дії воєнного стану підприємці першої та другої груп можуть не сплачувати єдиний податок і не заповнювати декларацію платника єдиного податку. Платники єдиного податку 3-ї групи ставка єдиного податку на період воєнного стану становитиме 2%. Вони також звільняються від необхідності нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДВ з операцій на постачання товарів, робіт та послуг на території України. Можливість обрати спрощену систему оподаткування можуть обрати підприємці з граничним розміром календарного доходу 10 млрд грн на рік.

Держава використовує й інші засоби податкового регулювання [13—15]. Так, впроваджено мораторій на податкові перевірки на період воєнного стану. Однак через встановлення цінового регулювання на деякі товари податковій надано право здійснювати спостереження і контроль за дотриманням встановлених державою фіксованих цін та торгівельних надбавок. Також дозволено подавати фінансову звітність у папе-

ровій формі. Військово-цивільним адміністраціям надано право звільняти майно з під податкової застави у спрощеному порядку. Передбачено презумпцію правомірності підприємця чи керівника у випадку втрати первинних облікових документів через бойові дії або окупацію.

Суттєвих змін зазнали процедури адміністрування, контролю та обліку платників податків. Доповнено правила справляння податку на доходи фізичних осіб; податку на додану вартість; акцизу; єдиного податку. На територіях, де велися або ведуться бойові дії, аграрні товаровиробники звільнені від плати за землю; від МПЗ; від екологічного податку; від податку на нерухоме майно. На період дії воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення не застосовуються штрафні санкції, відмінюється пеня. Не застосовуються санкції за порушення вимог Закону України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій" — РРО. Від сплати ЄСВ за мобілізованих працівників також звільнено аграрні підприємства.

Однак податкові пільги були ухвалені в розрахунок на скорочення війни, але цього не сталося. Однак цього не сталося і потреби у фінансуванні оборони лише зростають. І єдиним джерелом надходжень до бюджету залишаються справедливі податки. Тому Міністерством фінансів України розроблено проект закону про скасування таких норм, як: можливість для ФОПів та юридичних осіб бути платниками 3-ї групи із застосуванням ставки 2% від доходу; можливість для платників 1-ї та 2-ї груп не сплачувати єдиний податок; мораторій на проведення документальних перевірок; відсутність штрафів за невикористання РРО; відсутність штрафів за порушення податкового законодавства. Безумовно, ці пропозиції мають бути всебічно обговорені та виважені.

Очевидно, що посиленню контролю мають бути заходи на підтримку бізнесу у вигляді впровадження прийому податкових накладних; позбавлення права наперед арештовувати кошти й встановлення мінімальних сум податкових накладних, які не можуть зупинятися. Потрібні й реальні реформи податкової служби для мінімізації зловживань з боку податківців.

ВИСНОВКИ

Регулювання оподаткування аграрних підприємств інструментами й засобами фінансового права, безумовно, не має полягати у скасуванні бюджетоутворюючих податків. Навпаки, це можуть бути податкові стимули для локального виробництва продукції в Україні; звільнення від оподаткування виробництв з метою модернізації; пільги для релокованих підприємств; для під-

приємств, які приймають на роботу внутрішньо переміщених осіб. Вказані засоби повинні супроводжуватися програмами спеціальної кредитної підтримки. Дієвим фінансово-правовим інструментом є дерегуляція бізнесу. Це скасування непотрібних дозволів та рецензій; непрозорих правил та корупційних механізмів, бюрократії у т.ч. й шляхом використання прозорих ділових послуг застосунків цифрової програми адміністрування "Дія" та інших електронних інструментів. У сукупності названі та інші засоби та інструменти інститутів фінансового права дозволять спростити умови функціонування вітчизняних аграрних підприємств, підвищити їх конкурентоспроможність та ефективність.

Література:

1. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2019. 596 с.
2. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 38. С. 47—53.
3. Хомутенко В.П., Луценко І.С., Хомутенко А.В., Волкова О.Г. Оподаткування суб'єктів господарювання: навч. посіб. Одеса: "ВМВ", 2014. 418 с.
4. Коцупатрий М., Пилипенко К., Кучеренко М. Організаційно-методичні основи впровадження та вдосконалення внутрішньогосподарського контролю дебіторської заборгованості за нетоварними операціями. Економічний вісник університету, Вип. 47. 2020. С. 75—81.
5. Марков Р.Р. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення сільського господарства технічними засобами. Економіка АПК, 2019, № 5. С. 115—123.
6. Романюк І.А. Державна підтримка та регулювання розвитку малих підприємств сільського зеленого туризму. Економіка і менеджмент культури. № 1. 2017. С. 56—60.
7. Ігнатенко М. М., Новак Н. П. Нові вимоги нормативно-законодавчого забезпечення обліку, оцінки та оподаткування використання земельних ресурсів. Економіка та держава. 2018. № 2. С. 4—6.
8. Митяй О.В. Основні напрями підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств на рівні держави і регіону як складової конкурентоспроможності. Інноваційна економіка, 2015, № 4. С. 122—128.
9. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних

продуктів і моделей. Аграрна економіка. 2019. № 42. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580> (дата звернення: 20.05.2023).

10. Мармуль Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62—69.

11. Подаков Є.С. Шляхи удосконалення оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Таврійський науковий вісник. 2015. № 91. С. 307—312.

12. Романюк І.А. Вплив податків на розвиток підприємств туристичної галузі в Україні. Управління розвитком соціально-економічних систем: матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конф., 11—12 квітня 2019 р. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 154—156.

13. Синенко О. Фінансовий механізм функціонування аграрних підприємств: зарубіжний досвід. Фінансовий простір, 2019, Вип. 2 (34). С. 125—137.

14. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 20.05.2023).

15. Marmul L., Marchenko O., Pylypenko K., Velychko T., Hranovska V. Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. International Journal of Management (IJM), 11 (3), 2020, pp. 287—293.

References:

1. Hryhor'yeva, KH. A. (2019), *Derzhavna pidtrymka sil's'koho hospodarstva Ukrayiny: problemy pravovoho zabezpechennya* [State support of agriculture of Ukraine: problems of legal support], Vydavnychyy dim "Hel'vetyka", Kherson, Ukraine.

2. Ihnatenko, M.M. and Sarapina, O.A. (2018), "The impact of automation of accounting and financial reporting on the security of enterprises", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 38, pp. 47—53.

3. Khomutenko, V.P. Lutsenko, I.S. Khomutenko, A.V. and Volkova, O.H. (2014), *Opodatkuvannya sub'yektiv hospodaryuvannya* [Taxation of economic entities], "VMV", Odesa, Ukraine.

4. Kotsupatryy, M. Pylypenko, K. and Kucherenko, M. (2020), "Organizational and methodological foundations of implementation and improvement of intra-economic control of receivables for non-commercial transactions", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 47, pp. 75—81.

5. Markov, R.R. (2019), "Improvement of the organizational and economic mechanism of pro-

viding agriculture with technical means", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 115—123.

6. Romaniuk, I.A. (2017), "State support and regulation of the development of small enterprises of rural green tourism", *Ekonomika i menedzhment kul'tury*, vol. 1, pp. 56—60.

7. Ihnatenko, M.M. and Novak, N.P. (2018), "New requirements of regulatory and legislative provision of accounting, assessment and taxation of the use of land resources", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 4—6.

8. Mytyay, O.V. (2015), "The main directions of increasing the investment attractiveness of agricultural enterprises at the state and regional level as a component of competitiveness", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 4, pp. 122—128.

9. Ihnatenko, M. (2019), "Implementation of accounting automation of agricultural enterprises based on the introduction of new software products and models", *Ahrarna ekonomika*, vol. 42, available at: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/555/580> (Accessed 20 May 2023).

10. Marmul', L.O. and Kovalenko, I.V. (2008), "State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 62—69.

11. Podakov, Ye.S. (2015), "Ways to improve taxation of agricultural producers", *Tavriys'kyi naukovy visnyk*, vol. 91, pp. 307—312.

12. Romaniuk, I.A. (2019), "The impact of taxes on the development of enterprises in the tourism industry in Ukraine", *materialy Druhoyi Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Upravlinnya rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system* [materials of the Second International Scientific and Practical Conference. Management of the development of socio-economic systems], KHNTUSH, Kharkiv, Ukraine, pp. 154—156.

13. Synenko, O. (2019), "Financial mechanism of functioning of agricultural enterprises: foreign experience", *Finansovyy prostir*, vol. 2 (34), pp. 125—137.

14. Ihnatenko, M.M. Levayeva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2020). "Information provision of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 20 May 2023).

15. Marmul, L. Marchenko, O. Pylypenko, K. Velychko, T. and Hranovska, V. (2020), "Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development", *International Journal of Management (IJM)*, vol. 11 (3), pp. 287—293.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2023 р.

УДК 338.012

N. Liba,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7053-8859>

O. Korolovych,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,

Taxation and Marketing, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-0925>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.9

STRUCTURE OF THE DIGITAL GAMING INDUSTRY AS A DOMAIN OF THE DIGITAL ECONOMY: CONTEMPORARY ENDEMICS AND THEIR INTERCONNECTIONS

Н. С. Ліба,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет

О. О. Королович,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет

СТРУКТУРА ЦИФРОВОЇ ІГРОВОЇ ІНДУСТРІЇ ЯК СФЕРИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ЕНДЕМІКИ ТА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

Since the sales of the first computers and game consoles, the digital gaming industry has rapidly evolved and grown into a distinct sector of the digital economy, which has a global impact on culture and entertainment. The process of evolution has not only complicated the structure of the digital gaming industry, but has also formed several endemic spheres within it, each with different categorization, roles in the production of the final product, means of production, and individual gaming products. It is the interaction of the aforementioned endemic spheres that shape the functionality of the digital gaming industry as a sector of the digital economy and determines its production levels. Therefore, the article aims to characterize the structure of the digital gaming industry as a sector of the digital economy. According to the research findings, it has been proven that the structure of the digital gaming industry is complex and encompasses various endemic spheres, including hardware devices, software development, game creation, game publishing, game journalism, and gaming itself. The research findings have demonstrated that each endemic sphere plays an important role in the development of the digital gaming industry and has its functions in the production of digital games. For example, the endemic sphere of hardware devices is focused on creating the necessary devices for generating interactive visual images. The endemic sphere of software development is focused on managing hardware devices through specialized software. The game creation endemic sphere, on the other hand, utilizes existing gaming platforms and software products to create unique digital games based on their creative ideas, often referred to as "master copies" of the games. The endemic sphere of game publishing facilitates the sale and distribution of created digital games through specialized channels. The game journalism endemic sphere, on the other hand, is responsible for disseminating information about games among a large number of gamers, providing reviews, news, and coverage related to the gaming industry. The endemic gaming sphere organizes the effective consumption of products within the digital gaming industry. Research has shown that the interconnections between the endemic spheres of the digital gaming industry are crucial factors for its development. The presence of interconnections allows for the simultaneous existence of both large companies producing high-budget blockbuster games and individual creators developing their independent games without financial backing.

Від часу продажу перших комп'ютерів та ігрових консолей і до сьогодні цифрова ігрова індустрія стрімко еволюціонує і зросла до окремої сфери цифрової економіки, яка має глобальний вплив на культуру і розваги. Процес еволюції не просто ускладнив структуру цифрової ігрової індустрії, а сформував у ній низку ендемічних сфер, які мають різну категоричність, роль у виробництві кінцевого продукту, засоби виробництва та окремі ігрові продукти. Саме взаємодія окреслених нами ендемічних сфер формує функціональність цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки та визначає властиві їй рівні виробництва. Відтак, метою статті є характеристика структури цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки. За результатами дослідження доведено, що структура цифрової ігрової індустрії є складною та узагальнює різні ендемічні сфери, серед яких технічних пристроїв, програмного забезпечення, створення ігор, видавництва ігор, ігрової журналістики та геймінгу. За результатами дослідження доведено, що кожна ендемічна сфера відіграє важливу роль у розвитку цифрової ігрової індустрії і має свої функції у виробництві цифрових ігор. Так, ендемічна сфера технічних пристроїв орієнтована на створення технічних пристроїв, необхідних для створення керованих рухомих зображень. Ендемічна сфера програмного забезпечення орієнтована на керування технічними пристроями за допомогою спеціального програмного забезпечення. Ендемічна сфера зі створення ігор, залучаючи готові ігрові платформи та програмні продукти, створює майстер копії цифрові ігри (на основі власних творчих ідей). Ендемічна сфера видавництва ігор забезпечує продаж створених цифрових ігор через спеціальні канали. Ендемічна сфера ігрової журналістики займається поширенням інформації про ігри серед великої кількості геймерів. Ендемічна сфера геймінгу організовує ефективне споживання продукції цифрової ігрової індустрії. Дослідження показали, що взаємозв'язки між ендемічними сферами цифрової ігрової індустрії є важливим фактором для її розвитку. Наявність взаємозв'язків дозволяє одночасно співіснувати великим компаніям (що випускають високобюджетні ігри-блокбастери) та окремим особам (які створюють авторські ігри).

Key words: esports; endemic sphere of the digital economy; game publishing; game development; gamers.

Ключові слова: кіберспорт; ендемічна сфера цифрової економіки; видавництво ігор; створення ігор; геймери.

TARGET SETTING

The emergence of the digital gaming industry took place before the 1970s. However, it was during this time that the industry began its active development, as it coincided with the sales of the first computers and gaming consoles designed for mass consumers. Since the sales of the first computers and gaming consoles today, the digital gaming industry has evolved rapidly and grown into a distinct sector of the digital economy. It has had a global impact on culture and entertainment as a whole. The process of evolution has not only complicated the structure of the digital gaming industry but has also formed several endemic spheres within it. These endemic spheres have different categorizations, roles in the final product production, means of production, and individual gaming products. It is the interaction of the aforementioned endemic spheres that shape the functionality of the digital gaming industry as a sector of the digital economy and determines its production levels.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Several researchers have extensively studied the individual components of the digital gaming industry as a sector of the digital economy. Among them are M.O. Proskurina, A.V. Grechko, N.V. Za-

kharov, M.O. Falko, I.O. Lazneva, and D.I. Tsaranenko. However, most of these researchers primarily focus on the presence of endemic spheres within the digital gaming industry and the dynamics of revenue generation in these spheres. Unfortunately, the comprehensive investigation of the structure of the digital gaming industry as a sector of the digital economy has received less attention from scholars.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The goal of the article is to characterize the structure of the digital gaming industry as a sector of the digital economy.

To achieve this goal, the following research tasks have been accomplished:

1) identification of the endemic spheres of the digital gaming industry (its endemics); 2) identification of the interconnections between the endemic spheres of the digital gaming industry.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within the scope of the outlined research, the digital gaming industry has been identified as a structure of endemic spheres, which encompasses a distinct set of economic actors, communities, individuals, as well as technologies and processes.

Table 1. Scheme of the structure of the digital gaming industry as a sector of the digital economy

Signs of an endemic spheres	endemic spheres					
	technical devices ¹	software ²	create games ³	publishing games ⁴	game journalism ⁵	gaming ⁶
Category	Hardware platforms	Software platforms	Development	Publishing	Journalism	Gameplay
Role	Platform development	Platform development	Game development	Publisher	Mass media	Gamers
Means	Computers, laptops, gaming consoles, mobile devices	Operating systems, drivers, game engines	Creative ideas	Online and offline stores, licenses	Interviews, exhibitions, reviews and critiques, news stories, streaming, and video content	Gaming communities, esports, player creativity
End product	Computational power and graphic capabilities	Toolset for game development	master copy games	Game copies for sale and game distribution channels	Game promotes	Games consumption

Note

1. An endemic sphere oriented towards the creation of technical devices necessary for generating interactive moving images.
 2. An endemic sphere focused on controlling technical devices through specialized software.
 3. An endemic sphere that, by incorporating existing gaming platforms and software products, creates master copies of digital games based on original creative ideas.
 4. An endemic sphere that facilitates the sale of created digital games through specialized channels.
 5. An endemic sphere that disseminates information about games among a large number of gamers.
 6. An endemic sphere engaged in the consumption of products from the digital gaming industry.
- Source: formed based on [1; 3].

The peculiarity of each endemic sphere of the digital gaming industry is that its constituent elements form a complete production cycle (development, sale, offer, consumption) of the final product.

This enables the identification of endemic spheres based on categorization, roles, means, and the final product. By the aforementioned structure, the scheme of the digital gaming industry as a sector of the digital economy is presented in Table 1.

Thus, the structure of the digital gaming industry encompasses six fundamental endemic spheres, including:

1. The endemic sphere of technical devices focuses on the creation of devices necessary for generating controlled moving images. Currently, such devices include personal computers, laptops, gaming consoles, and mobile devices. With the increase in computational power and graphical capabilities of these devices, games played on them are becoming increasingly complex and visually appealing.

2. The endemic sphere of software is focused on managing technical devices through specialized software. This includes all software that supports and optimizes the operation of gaming platforms, data processing, and input control, among other functions. Currently, such software includes operating systems, drivers, and game engines (or

software platforms that allow the creation, development, and execution of games). They provide developers with a set of tools for creating gameplay, physics, artificial intelligence, and other components of the gaming experience. For example, Unity and Unreal Engine are popular game engines used for modeling the gameplay of many well-known games. Additionally, there is software available for virtual and augmented reality that allows the development of immersive games. Unity and Unreal Engine also support the development of VR and AR applications. Operating systems such as Windows, macOS, Linux, Android, and iOS are the primary software that manages the operation of technical devices. Besides these components, the endemic sphere of software also includes other tools, libraries, frameworks, and more.

3. The endemic sphere of game creation incorporates existing gaming platforms and software products to produce master copies of digital games based on original creative ideas. The development of these master copies involves specialists from various professions, including game programmers, artists, designers, level designers, composers, arrangers, actors, and others.

4. The endemic sphere of game publishing encompasses the sale of created digital games through specialized channels. It involves the

Table 2. Features of interaction between specialists from different professions in the structure of the digital gaming industry

components	feature of components	Features of specialists' interaction.
Game design	Development of game concepts and gameplay.	Creation of game scripts, levels, game mechanics, and balance.
Graphic design	Development of visual style, characters, objects, and game environment.	May involve 2D or 3D modeling, texturing, animation, and special effects.
Sound design	Creation of music, sound effects, and dialogues.	Emphasizing the atmosphere and action in the game.
Programming	Development of software code to implement game logic, player interaction, physics, artificial intelligence, and other aspects of the game.	Using programming languages and frameworks such as C++, C#, Java, Python, and others
Testing and quality improvement	Performing game testing to identify errors, flaws, and optimize the product.	Achieving quality gameplay and player satisfaction.
Release and support	After the game development is complete, it can be released on various platforms such as personal computers, consoles, mobile devices, and others.	After release, developers can continue to support the game by releasing updates, expansions, and enhancements.

Source: formed based on [1; 2].

activities of companies that facilitate the sales and distribution of digital games. These companies play a crucial role in the release and dissemination of gaming products, helping developers reach a wide audience of players.

5. The endemic sphere of game journalism deals with the dissemination of information about games among a large number of gamers. This sphere is crucial for providing objective and up-to-date information about games, news, reviews, interviews, updates, and other gaming-related materials.

6. The endemic gaming sphere is dedicated to consuming products of the digital gaming industry. This sphere revolves around gaming communities, esports (which is a domain where professional players compete in specific types of digital games in organized tournaments and championships), player creativity (including gameplay and strategies, modding and content creation, streaming and content creation, gaming communities, and co-creation).

So, each endemic sphere plays an important role in the development of the digital gaming industry and has its functions and interconnections with other spheres.

The structure of the digital gaming industry functions as a unified organism, driven by the following interrelationships:

All technical devices interact with digital stores and platforms for the distribution and utilization of games, such as Steam, PlayStation Store, etc.

All software interactions are facilitated by game engines and developers, enabling faster and

more efficient game creation regardless of the platform.

The collaboration of specialists from various professions allows for the creation of games based on their creative ideas and encompasses the components listed in Table 2.

Publishers can provide developers with financial resources for game creation, including funding for development, marketing, advertising, and distribution. They can also provide expert support in marketing, product positioning, sales strategies, and player interaction.

1. Interaction between game developers and publishers in the field of sales and distribution of created digital games according to the components listed in Table 3.

So, the interaction between game developers and publishers in the sales and distribution of created digital games contributes to the effective market introduction and successful commercial utilization of gaming products. This is achieved through financial support, marketing and promotion, distribution, support, and service provided by the publishers.

2. The interaction between game developers, publishers, and the media. Yes, media outlets can interact with developers and publishers through interviews, reviews, and critiques of their games, reporting on news and updates in the gaming world, as well as assisting in game popularization through streaming and creating video content. This interaction between developers, publishers, and the media helps promote products in the market, attract more players, and receive

Table 3. Features of the interaction between game developers and publishers in the sales and distribution of created digital games

components	feature of components	Features of specialists' interaction.
Game Release	Publishers provide funding and resources for game development.	They collaborate with developers at every stage of the game development process and the release of the finished product on the market.
Marketing and Advertising	Publishers conduct market research, develop marketing strategies, and create advertising campaigns to promote games.	They work together in utilizing communication channels such as websites, social media, trailers, and demo materials to attract players' attention and encourage them to purchase games.
Distribution	Publishers establish specialized distribution channels for selling gaming products. These can include retail stores, digital download platforms, online stores, distributors, and more.	

Source: formed based on [1; 4—6].

feedback and reactions from the public. It also contributes to increasing awareness of new games and the overall development of gaming culture.

3. The interaction between game developers, publishers, and players. This interaction promotes understanding, engages players in the game

development process, gathers feedback, and enhances the quality and satisfaction of the gaming experience, as outlined in Table 4.

Indeed, the interaction between game developers, publishers, and players is crucial for the success and popularity of gaming products. Having these connections allows for coexistence of both

Table 4. Features of interaction between game developers and publishers with players in the field of consuming digital gaming industry products

components	feature of components	Features of specialists' interaction.
Beta testing and feedback	Game developers can invite players to participate in beta testing their games.	Players are given the opportunity to test the game in its early stages of development and provide feedback regarding bugs, suggestions for game improvements, and overall impressions.
Forums and social media	Developers and publishers actively engage with players on forums and social media platforms.	Developers actively engage with players by answering questions, collecting feedback, posting news about upcoming updates and changes in the game, communicating with players, and taking their wishes into account.
Patches and updates	Developers release patches and updates for their games, which include bug fixes, new content, and improvements.	They consider player feedback and suggestions to improve the game and ensure players' satisfaction.
Public events and meet-ups	Developers and publishers organize public events that allow players to meet them in person.	Discussions about the game, sharing impressions, and making suggestions are encouraged.
Player involvement in the development process	Game developers involve players in the actual development process. For example, they may conduct surveys to gather ideas for new content or game features.	This interaction allows developers to fine-tune the game to meet players' needs and create a more satisfying gaming experience.
Contests and giveaways	Developers and publishers often hold various giveaways of exclusive content, prizes, or opportunities to meet the development team.	The interaction between players and developers is facilitated through various means such as mass media, support channels, and player engagement initiatives.
Reviews and feedbacks	Developers and publishers closely monitor player feedback and reviews of their games to understand what players liked and what can be improved.	This helps developers refine their games and provide players with a more enjoyable gaming experience.

Source: formed based on [1; 4—6].

large companies releasing high-budget blockbuster games and individual creators developing their own indie games without funding.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

The research findings have demonstrated that the structure of the digital gaming industry is complex and encompasses various endemic spheres, including technical devices, software, game creation, game publishing, gaming journalism, and gaming itself. The following conclusions have been drawn based on the research findings:

1. Each endemic sphere plays an important role in the development of the digital gaming industry and has its functions in the production of digital games. They are as follows:

— The technical devices' endemic sphere focuses on creating the necessary hardware devices to generate interactive visuals.

— The software endemic sphere is oriented toward managing technical devices through specialized software.

— The game creation endemic sphere involves utilizing existing gaming platforms and software products to create unique copies of digital games based on original creative ideas.

— The game publishing endemic sphere facilitates the sale and distribution of created digital games through specialized channels.

— The gaming journalism endemic sphere is responsible for disseminating information about games among many gamers.

— The gaming endemic sphere organizes efficient consumption of products within the digital gaming industry.

2. The research has shown that the interconnections between endemic spheres within the digital gaming industry are crucial for its development. The presence of these interconnections allows for the coexistence of both large companies that produce high-budget blockbuster games and individual creators who develop their original games without financial backing.

The obtained results serve as the foundation for the development of a methodology for structural modeling of the spheres within the digital gaming industry as part of the digital economy.

Література:

1. Гречко А.В., Захаров Н.В., Фалько М.О. Аналіз динаміки розвитку ринку відеоігор, джерел його фінансування та особливостей монетизації продукції в даній сфері. Ефектив-

на економіка. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8871>

2. Лазнева І. О., Цараненко Д. І. Кіберспорт та його вплив на зміну структури світового ринку комп'ютерних ігор. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Випуск 22, частина 2. С. 63—67.

3. Проскуріна М.О. Структура індустрії комп'ютерних ігор та цифрових ігор як частина національної економіки, Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2018, Вип. 22. С. 58—62.

4. Радченко Г.А., Саїдова Г.О. Контент-маркетинг як дієва складова просування бізнесу. Проблеми системного підходу: зб. наук. праць. Випуск 2 (70) / 2019 (Частина 1). К. НАУ, 2019. С. 144—149.

5. Zackariasson P., Wilson T.L. eds. The Video Game Industry: Formation, Present State, and Future. New York: Routledge. 2012. 282 p.

6. Zichermann, Gabe and Christopher Cunningham. Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps. Sebastopol. CA: O'Reilley Media. 2011. 210 p.

References:

1. Grechko, A., Zaharov, N. and Falko, M. (2021), "Analysis of the dynamics of the video game market development, sources of its financing, and features of product monetization in this area", Efficient economy, vol. 5, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8871>

2. Lazneva, I. and Tsaranenko, D. (2018), "E-sport and its impact on change of the global games market's structure", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: "International Economic Relations and the World Economy", vol. 22, no. 2, pp. 63—67.

3. Proskurina, M. (2017), "The structure of the industry of computers and video games, as a part of the national economy", Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: "Economics and Management", vol. 22, pp. 58—62.

4. Radchenko, H. and Saidova, H. (2019), "Content marketing as an effective component of business promotion", Problems of Systemic Approach in the Economy, vol. 2 (70), part 1, pp. 144—149.

5. Zackariasson, P. and Wilson, T.L. (2012), The Video Game Industry: Formation, Present State, and Future, Routledge, New York, USA.

6. Zichermann, G. and Cunningham, C. (2011), Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps, O'Reilley Media, Sebastopol, CA.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2023 р.

УДК 338.439.5(477):355.01"2022"

С. О. Кушнір,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1410-1887>

Є. С. Семібратова,

Запорізький національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3947-5072>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.15

АГРАРНИЙ РИНОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

S. Kushnir,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Finance, Business and Insurance, Zaporizhzhia National University

E. Semibratova,

Zaporizhzhia National University

AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE IN CONDITIONS OF WAR

Постійний аналіз роботи аграрного ринку, особливо експорт сільськогосподарської продукції, під час воєнних дій має важливе значення через його вагомий вплив на економічні процеси, які відбуваються в Україні. На сьогодні Україна є одним з гарантів продовольчої безпеки у світі завдяки потужному аграрному експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка принесла серйозні політичні та економічні наслідки. Через такі умови актуальності набуває стійкість українського експорту агропродовольчої продукції. У статті розглянуто сучасний стан аграрного ринку, його проблеми під час війни та подальші перспективи розвитку. Досліджено статистичні дані щодо динаміки експорту аграрної продукції за 2022 рік. Проаналізовано частку валютного виторгу, яку отримав український агросектор від експорту основних видів сільськогосподарської продукції. Розглянуто основні ринки збуту та їх частку в загальному експорті аграрної продукції. Виокремлено проблеми й перспективи розвитку аграрного ринку в Україні. Особливу увагу приділено "зерновій угоді", яка є дуже важливою в умовах сьогодення для аграрного експорту.

Constant analysis of the agricultural market, especially agricultural exports, during military operations is important because of its significant impact on the economic processes taking place in Ukraine. Ukraine is one of the world's leading exporters, providing approximately 10% of the world's grain supply. Its share of the global market has grown over the past decade. More than 400 million people depend on the supply of grain crops from Ukraine. In conditions of war, agricultural enterprises face significant difficulties. The biggest risks in the agricultural sector today are war, complicated logistics and energy crisis. However, despite the challenges of the war, Ukraine, with the help of the international community, partially resumed exports of agricultural products and retained its position as one of the world's largest grain suppliers.

The article considers the current state of the agrarian market, its problems during the war and further prospects for development. Statistical data on the dynamics of agricultural exports in 2022 are studied. The share of foreign exchange earnings received by the Ukrainian agricultural sector from the export of the main agricultural products is analyzed. The main markets and their share in the total agricultural exports are considered. The problems and prospects of development of the agrarian market of Ukraine are highlighted. Particular attention is paid to the "grain transaction," which is very important in today's conditions of agricultural exports. Now, to prevent a global food crisis, our country exports its grain by road, river and rail.

The struggle of Ukraine on the agrarian front is important for the economy of our country. The article considers how exactly the agrarian market overcomes wartime obstacles.

The state of the agricultural market is an indicator that informs about the existence of problems in the country's economy. The war changed the course of many processes that occur in the agricultural market and affect it. That is why an effective policy in the agricultural sector now plays an important role in shaping a stable economic situation in Ukraine. The restoration of a full-fledged agricultural sector in Ukraine and its effective work is a prerequisite for supporting the war-torn economy with all the necessary incentives to stimulate the work of economic entities.

Ключові слова: аграрний ринок, експорт, сільськогосподарська продукція, зерновий коридор, зернова угода, логістика.

Key words: agricultural market, exports, agricultural products, grain corridor, grain deal, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агресія росії на початку 2022 року внесла зміни в роботу аграрного ринку України та світових поставок продовольства. Продукція, яку Україна не може поставляти на світовий ринок, викликає ланцюгову реакцію: розвинені країни збільшують запаси, багато країн-експортерів продовольства, через невизначеності, обмежують торгівлю. Вплив війни відобразився на 25% світової торгівлі зерновими, що в свою чергу спричинило зменшення доступу до продовольства в країнах, які імпортують аграрну продукцію з України, зростання світових цін та інфляцію продовольства.

Зважаючи на це набувають актуальності питання українського експорту агропродовольчої продукції, функціонування сільськогосподарського сектору країни, його адаптація до умов війни, внесок в економіку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Відомими економістами в частині вивчення проблем формування і функціонування агробізнесу є такі українські вчені як Д. Крисанов, О. Амосов, П. Макаренко, М. Малік, П. Саблук, В. Юрчишин.

Багато вітчизняних та зарубіжних науковців висловлюють прогнози щодо наслідків війни та її впливу на розвиток економіки України та світу. О. Трофімцева аналізує роль України в

глобальній економіці та розглядає перспективи аграрного ринку. О. Нестеров досліджує підтримку аграрного сектору на законодавчому рівні, зокрема у сфері оподаткування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Зважаючи на складні умови функціонування аграрного ринку в умовах війни, варто дослідити стан галузі, основні проблеми та подальші перспективи.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз стану аграрного ринку, процесів експорту, які безпосередньо пов'язані з ним, державної політики в частині роботи аграрного сектору під час російської агресії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор займає важливе місце у національній економіці. Його розвиток сприяє зростанню матеріального добробуту населення, експортного потенціалу країни, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави. На сьогоднішній день все гостріше постає питання щодо стабільності та ефективності роботи аграрного ринку. Адже за обсягами експорту наша країна входить до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі та експортує

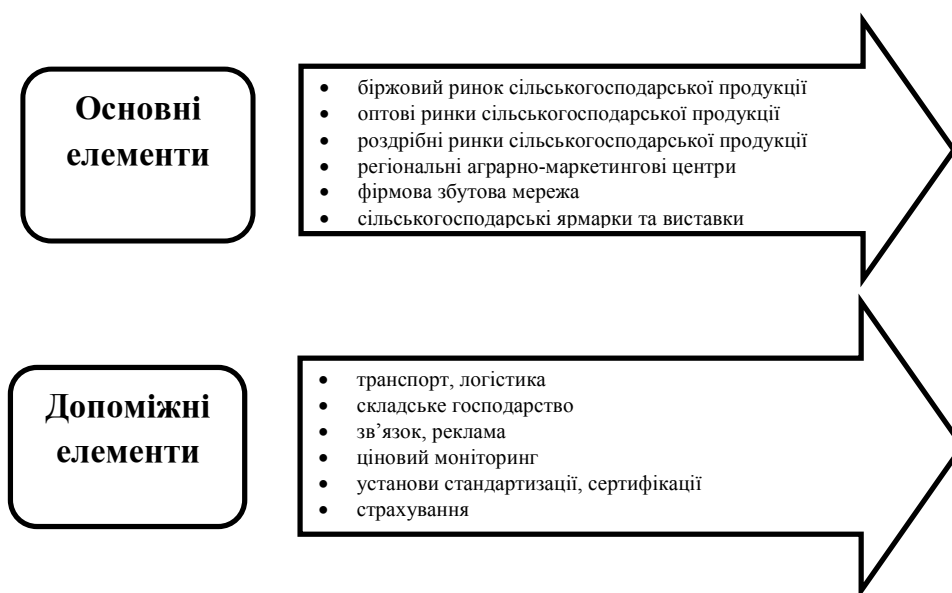

Рис. 1. Елементи інфраструктури аграрного ринку

Джерело: складено автором на основі [3].

3/4 від того, що вирощує, оскільки внутрішнє споживання зернових становить всього 20—25%. До початку повномасштабного збройного вторгнення рф Україна щомісяця експортувала в середньому 5—6 млн тонн сільськогосподарської продукції, переважно через свою морську інфраструктуру в Чорному морі. У 2021 році український експорт продовольчої продукції склав майже 28 млрд дол. США, зокрема 7 млрд євро (7,4 млрд дол. США) до ЄС [1].

Згідно із Законом України від 24.06.2004 № 1877-IV "Про державну підтримку сільськогосподарства України" аграрний ринок визначається як "сукупність правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції" [2]. Аграрний ринок представляє собою сукупність грошово-кредитних, товарообмінних і фінансових відносин, які виникають між сільськогосподарськими виробниками та іншими зацікавленими господарчими суб'єктами.

Характерним для сучасного аграрного ринку є функціонування відповідно до наступних завдань: просування продукції від сільськогосподарського виробника до кінцевого споживача та обмін виробників і покупців ціновими пропозиціями задля визначення обсягів платоспроможного попиту та встановлення ринкових цін. Інфраструктура аграрного ринку включає основні та допоміжні елементи (рис. 1).

Сільське господарство — ключова складова економіки. До вторгнення росії агросектор забезпечував країні майже 20% ВВП, а у 2022 році

Таблиця 1. Втрати та пошкодження аграрного сектору України

Категорія	Обсяг, млн дол. США	Частка, %
Сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай	2135	50
Сільськогосподарська техніка	926	22
Вироблена продукція	613	14
Зерносховища	272	6
Тваринництво	136	3
Фактори виробництва	120	3
Багаторічні культури	89	2
Разом	4291	100

Джерело: складено автором на основі [5].

став основою вітчизняного експорту та гарантом валютних надходжень від торгівлі, забезпечивши 53% всього експорту [4].

Очевидно, що росія цілеспрямовано знищує український агросектор: частина морських портів окупована, повноцінний експорт зупинений, поля заміновані, підприємства та техніка зруйновані.

За попередніми оцінками втрати агросектору внаслідок війни перевищили 40 млрд дол. США. Через війну Україна втратила близько 20% посівної площі (окуповані території або зони бойових дій). Згідно даних досліджень NASA з тимчасово окупованих регіонів України росією було викрадено пшениці щонайменше на 1 млрд дол. США.

Розглянемо структуру пошкоджень сільськогосподарства України внаслідок військових дій та окупації рф за даними Центра досліджень продовольства та землекористування KSE (табл. 1).

МЛН Т

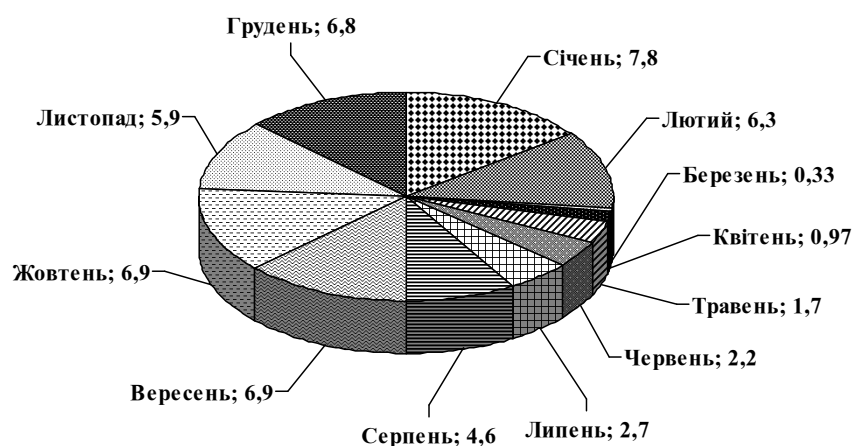

Рис. 2. Експорт з України аграрної продукції за 2022 рік, млн т

Джерело: складено автором на основі [7].

Проаналізувавши обсяг пошкоджень, котрих зазнав український агросектор, можна побачити, що найбільше постраждали сільськогосподарські угіддя та сільськогосподарська техніка. Їх сукупна частка руйнувань становить більше 70 % [5].

Частка агропродовольчої продукції в загальному експорті України складає близько 50 %. Визначальні позиції у товарній структурі вітчизняного агропродовольчого експорту займають зернові та олійні культури, олії та жири, залишки і відходи переробної промисловості, а також м'ясопродукти. Їх сукупна частка в аграрному експорті становить близько 85 % [6].

Незважаючи на втрати сільського господарства через повномасштабну війну, 2022 року Україна експортувала 53,1 млн тонн аграрної продукції на суму 23,6 млрд дол. США. Розглянувши статистичні дані, стає зрозуміло, що експорт агропродукції з України відбувався

нестабільно. Найуспішнішими місяцями були січень та лютий до початку вторгнення рф, найгіршим місяцем — березень 2022 року, коли експорт склав всього 0,33 млн тонн, в зв'язку з блокадою основних логістичних маршрутів (рис. 2 та 3).

Проаналізована динаміка експорту демонструє, що до кінця року відбувається поступове зростання експорту завдяки альтернативним логістичним маршрутам. Ситуація покращується з липня 2022 року, коли запрацювала зернова ініціатива. Розглянемо динаміку основних продуктів за обсягами експорту в 2021—2022 рр. (табл. 2).

Наведені дані підтверджують, що лідером експорту є кукурудза. Експорт цієї товарної групи в 2022 році навіть перевищив показники 2021 року. Олія соняшникова займає друге місце за сумою експорту. Водночас треба взяти до уваги, що значних обсягів експорту набуло насіння соняшнику. Україна експортувала

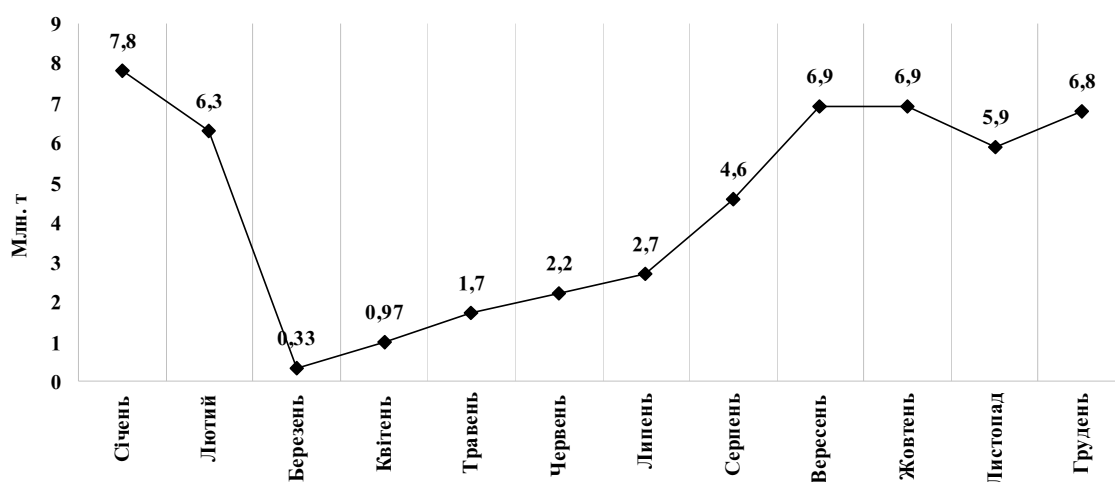

Рис. 3. Динаміка змін експортного потенціалу агропродукції за 2022 рік

Джерело: складено автором на основі [7].

Таблиця 2. Експорт українського продовольства
у 2021–2022 роках

Вид	2021 рік		2022 рік		Динаміка	
	Кількість, млн тонн	Сума, млрд дол. США	Кількість, млн тонн	Сума, млрд дол. США	Кількість, млн тонн	Сума, млрд дол. США
Кукурудза	24,67	5,88	24,99	5,94	+0,32	+0,06
Пшениця	20,1	5,07	11,2	2,67	- 8,90	- 2,40
Олія соняшникова	5,13	6,38	4,29	5,46	- 0,84	- 0,92
Ріпак	2,67	1,68	3,12	1,54	+0,45	- 0,14
Насіння соняшнику	0,08	0,039	2,7	1,25	+2,62	+1,21

Джерело: складено автором на основі [8; 9].

ла цієї продукції в 33 рази більше, ніж минулого року. Це відбулося через призупинку експорту соняшникової олії та суттєве скорочення переробки олійної продукції всередині країни. У експорті пшениці спостерігається значне скорочення у порівнянні з минулим роком. Лише у вересні 2022 року Україна змогла вийти на обсяг експорту більше 1 млн тонн [8].

Таким чином, проаналізувавши сумарний обсяг експорту агропродукції за 2020–2022 роки, можна побачити значні коливання експорту основних видів агропродукції (рис. 4).

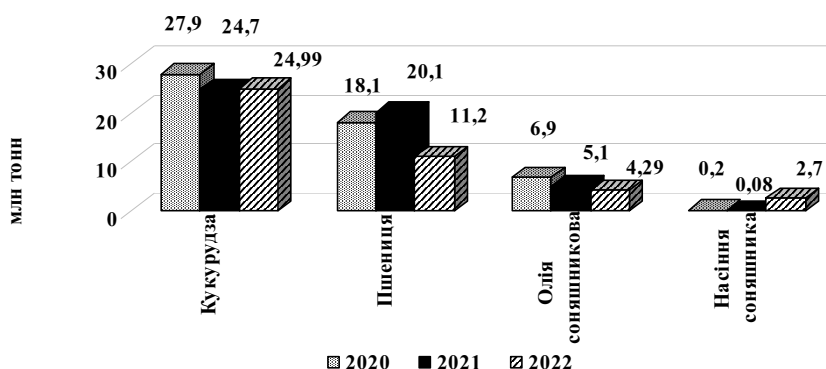
Варто зазначити, що у 2022 році значну частину з експорту сільськогосподарських культур отримали інфраструктурні та логістичні компанії, оскільки через військові ризики значно подорожчали логістичні та страхові послуги. Проте експорт аграрної продукції залишається лідером валютних надходжень країни.

Пропозиція зерна на початок 2023 року становила понад 70 млн тонн за рахунок великих перехідних залишків, які Україна сформувала через війну. Річне споживання становить 17,6 млн тонн, тобто зерна в країні достатньо і для внутрішніх потреб, і для експорту, який формує валютну виручку та стримує від падіння курс національної валюти [10].

Основними ринками збуту аграрної продукції є країни Азії, Європейського Союзу та Африки — близько 97 % вартості українського експорту сільгосппродукції. У 2022 році спостерігалось зростання вітчизняного агропродовольчого експорту лише до Європейського Союзу, який випередив Азію, збільшивши свою частку за два роки майже в 2 рази — з 28 % до 52 %, що склало 13,1 млрд дол. США. Азійські країни, які більше 10 років утримували позицію основного імпортера вітчизняної агропродукції, за 2022 рік закупили українського продовольства на 7,3 млрд дол. США — близько 33% від загального експорту аграрної продукції. Обсяги експорту до країн Африки склали 1,6 млрд дол. США — 8 % від загального експорту аграрної продукції. Також за 2022 рік на 0,8 млрд дол. США (4 % від загального експорту українського продовольства) імпортували країни СНД [11].

Зважаючи на війну, основними негативними факторами, що вплинули на зниження експорту аграрної продукції та сповільнену роботу агробізнесу в Україні в останній рік були:

— зменшення обсягу посівних полів через окупацію та мінну загрозу;

Рис. 4. Динаміка експорту аграрної продукції
за 2021–2022 роки

Джерело: складено автором на основі [8; 9].

- порушення ланцюгів постачання продукції сільського господарства;
- зменшення врожайності, зборів та експорту зернових;
- ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України;
- крадіжка зернових та знищення сільськогосподарської техніки;
- дефіцит робочої сили.

Одним із важливих кроків для покращення ситуації з відновлення експорту української аграрної продукції стала підписана у Стамбулі 22 липня 2022 року окрема угода України та росії з ООН та Туреччиною про експорт продукції по Чорному морю [12] "Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів", так звана "зернова ініціатива". Термін дії угоди становить лише 120 днів. Кожні чотири місяці доводиться її продовжувати, долаючи перешкоди з боку рф.

Угода стосується експорту з України морським шляхом трьох типів продукції: це зернові, продукція з них і мінеральні добрива. Окремо включена також соняшникова олія, що становить значну частку українського аграрного експорту. Транспортування при цьому здійснюється трьома морськими торговельними портами — "Одеса", "Чорноморськ" та "Південний". Мета зернової угоди — створити у Чорному морі безпечний гуманітарний коридор від українського узбережжя до Босфору для вивезення аграрної продукції. Усі кораблі, що прямують з та до України, проходять по одному узгодженому коридору від Стамбула до українських портів.

У декількох портах Туреччини створено пункти контролю торгових кораблів, що йдуть до України, де їх інспектують спільні групи, до складу яких входять представники України, рф та Туреччини.

До повномасштабної війни через українські порти щомісяця перевозилось 6—7 млн тонн зерна. За 2022 рік "зерновим коридором" з портів Одеської області вийшли 614 суден, які експортували понад 16 млн тонн агропродукції до 40 країн світу. При цьому частка кукурудзи склала 47%, пшениці — 29%, соняшникової олії та шроту — по 5%, а решти вантажів — 14% [12].

Завдяки розблокуванню чорноморських портів, за 2022 рік через експорт "зерновим коридором" Україна отримала 8,1 млрд дол. США надходжень.

Слід зазначити, що критично важливою для розвитку вітчизняного агросектора є продов-

ження дії зернового коридору кожні чотири місяці. З 19 березня 2023 року Україна досягла домовленостей про продовження зернової угоди на 120 днів, у той час, як росія наполягає на 60. Останні кілька місяців росія штучно гальмує реалізацію угоди, постійно затримуючи огляд кораблів, намагаючись блокувати роботу "зернового коридору" [13].

Так у грудні 2022 року через Босфор проходило близько 170—180 суден з українським зерном. Починаючи з 2023 року проходить лише 60—70 кораблів. Такий низький показник створено штучним блокуванням роботи зернового коридору з боку російських інспекторів. Через затримку російською стороною інспекцій суден у Босфорі утворюються черги з понад 100 суден із зерном.

Через це Україна щомісяця втрачає можливість експортувати понад три млн тонн зернової продукції. А це недоотримані надходження від аграрного експорту для українського бюджету.

Для подальшої перспективи для України важливим є розширення Чорноморської зернової ініціативи на інші порти України, а саме Миколаївський морський порт та морський порт "Ольвія", що допоможе збільшити обсяг експортованої агропродукції та здешевити логістику.

Важливим є продовження дії угоди на більш тривалий термін, а не обмежуватися 120 днями. Бо кожного разу, коли спливає термін дії зернової ініціативи, росія вважає недоцільним її продовження. Звичайно при цьому вона вимагає зняття санкцій, що впливають на її сільськогосподарський експорт. Так, 5 травня 2023 року відбулася остання зустріч представників Спільного координаційного центру, та сторони не змогли домовитись про продовження дії зернової угоди.

Отже, збільшення експорту та вихід на довоєнний рівень надасть змогу збільшити валютні надходження, зменшити вартість логістики та розвантажити потужності зберігання зернових, розширити номенклатуру експорту, наприклад, включивши не тільки зернові, а й продукцію садівництва та тваринництва.

Зважаючи на продовження бойових дій та окупації на великій частині території України важко передбачити подальшу ситуацію на аграрному ринку України, оскільки 25% площ недоступні до сівби, структура посівів під урожай 2023 року зазнала значних корегувань, зокрема, під озиму пшеницю відвели лише 3,9 млн га (зменшення на 40%). Міністерство аграрної політики та продовольства України у

2023 році прогнозує зменшення урожайності приблизно на 10—15%, спад виробництва та зменшення експорту сільськогосподарських товарів, особливо зернових та олійних [14].

Таким чином, для підтримки українського агросектору важливе значення має надання належної державної та міжнародної допомоги. А саме: продовження спрощеного режиму експорту Чорноморської ініціативи, рішуча реакція на блокування росією роботи "зернового коридору", фінансова підтримка.

Слід зауважити, що аграрний сектор включений у програму плану відновлення України, представлений в Лугано. 50 млрд дол. США виділено на трансформацію та відбудову сільськогосподарства [15].

Відповідно до Закону України від 03.11.2022 № 2710-IX "Про Державний бюджет на 2023 рік" за фінансової підтримки Світового банку передбачено 1560 млн грн на підтримку агросектора. Програма кредитування за низькою відсотковою ставкою до посівної та збирання врожаю 2023 спільно зі Світовим банком надає 432 млн дол. США. Заплановано обсяг програми підтримки пільгового кредитування у розмірі 1000 млн дол. США для аграріїв.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Російське вторгнення завдало значного удару по аграрному ринку України. Прямі і непрямі збитки у сільському господарстві сумарно перевищують 40 млрд дол. США.

Наслідками російського вторгнення є зниження цін виробників на експортно-орієнтовні товари, втрати через зменшення виробництва, блокада портів та здорожчання виробничих факторів.

Падіння експорту з України призвело до дефіциту зернових та соняшникової олії у світі, а для українських виробників — до зменшення виручки. Через блокаду українських портів росією, Україна зіткнулась з перенасиченістю внутрішнього ринку та значним здорожчанням експортної логістики. Зерновий експортний коридор працює нестабільно, але, на сьогодні, альтернативи виконанню Чорноморської зернової ініціативи немає. Росія використовує сільськогосподарську продукцію як зброю. Та недовірчеські на намагання окупанта знищити український агросектор, Україна продовжує залишатися лідером у виробництві та експорті сільськогосподарської продукції. Українські аграрії роблять все можливе, щоб гарантувати продовольчу безпеку Україні та світу.

Аграрний сектор один з найбільш постраждалих з моменту вторгнення РФ, і потребує

значний вплив на відновлення. Тож, зараз ефективна політика в роботі аграрного сектору відіграє важливу роль у стабілізації економічної ситуації в Україні. Відбудова повноцінного аграрного сектору в Україні та його подальша робота — це першочергова умова для підтримки зруйнованої війною економіки.

Література:

1. Міністерство закордонних справ України. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (дата звернення: 05.03.2023).

2. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 № 1877-IV URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-2004-rik/29903.html> (дата звернення: 21.03.2023).

3. Велика українська енциклопедія. Аграрний ринок. URL: <https://vue.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2023).

4. Всеукраїнська аграрна рада. Експорт агропродукції до ЄС. URL: <https://uacouncil.org/uk/post/skasuvanna-pilgovogo-rezimu-eksportu-agroprodukcii-do-es-zrujnuje-vitciznanu-ekonomiku-andrij-dikun> (дата звернення: 27.03.2023).

5. Мінфін. Як Україні відновити агросектор після війни. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/21/87463227/> (дата звернення 27.03.2023).

6. Аграрне інформаційне агентство. Експорт агропродовольчої продукції. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-narosueksport-agroprodovolcoi-produkcii-do-krain-azii-evrosouzu-ta-afriki> (дата звернення 27.03.2023).

7. Фінанси та економіка. Міністр аграрної політики та продовольства Микола Сольський. Експорт агропродукції в 2022р. URL: <https://finbalance.com.ua/news/eksport-ahroproduktiv-v-2022-rotsi-vpav-udvichi---do-20-mlrd---ministr> (дата звернення: 01.04.2023).

8. КМУ. Урядовий портал. Мінекономіки: Експорт України в 2022 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukraina-v-2022-rotsi-eksportuvala-maizhe-100-mln-tonn-tovariv> (дата звернення: 01.04.2023).

9. Державна митна служби України. Статистика та реєстри. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення: 01.04.2023).

10. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Експорт продовольства. URL: <https://minagro.gov.ua/news/38-mln-tonn-agroprodukcii-vidpravleno-z-ukrayini-za->

pershu-polovinu-bereznia-minagropolitiki (дата звернення: 14.04.2023).

11. Офіційний вебпортал парламенту України. Рейтинг топ-10 імпортерів українського збіжжя. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/233701.html> (дата звернення: 01.04.2023).

12. Міністерство інфраструктури України. "Зернова ініціатива". URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Zernova-iniciativa.html> (дата звернення: 02.04.2023).

13. Аналітичний портал Слово і діло. Термін дії зернової угоди знову продовжено. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/18/novyna/ekonomika/termin-diyi-zernovoyi-uhody-znovu-prodovzhyly> (дата звернення: 02.04.2023).

14. Головний сайт про агробізнес Latifundist.com. Чого чекати у 2023 році. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1001-yakbi-ne-vijna-zgadali-yakim-prognozuvavsya-2022-j-zernovij-rik-i-shcho-vtrativ-ukrayinskij-agrosektor> (дата звернення: 10.04.2023).

15. КМУ Урядовий портал. План відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-iaak-fundamentrozvytku-liudskoho-potentsialu> (дата звернення: 14.04.2023).

References:

1. The official site of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2022), "The threat to the world's food security", available at: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (Accessed 5 March 2023).

2. The official site of State Tax Service of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On State Support of Agriculture of Ukraine", available at: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkov-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-2004-rik/29903.html> (Accessed 21 March 2023).

3. The main website The Great Ukrainian Encyclopedia (2023), "Agrarian market", available at: <https://vue.gov.ua> (Accessed 21 March 2023).

4. Ukrainian Agri Council (2023), "Export of agricultural products to the EU", available at: <https://uacouncil.org/uk/post/skasuvanna-pilgovogo-rezimu-eksportu-agroprodukcii-do-es-zrujnuje-vitciznanu-ekonomiku-andrij-dikun> (Accessed 27 March 2023).

5. The official site of Ministry of Finance (2022), "How Ukraine can restore the agricultural sector after the war", available at: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/21/87463227/> (Accessed 27 March 2023).

6. The site of Agrarian information agency (2022), "Export of agri-food products", available

at: <https://agravery.com/uk/posts/show/ukrain-na-narosue-eksport-agroprodovolcoi-produkcii-do-krain-azii-evrosouzu-ta-afriki> (Accessed 27 March 2023).

7. FINBALANCE (2022), "Finance and economy. Minister of Agrarian Policy and Food Mykola Solskyi Export of agricultural products in 2022", available at: <https://finbalance.com.ua/news/eksport-ahroproduktu-v-2022-rotsi-vpav-udvichi---do-20-mlrd---ministr> (Accessed 1 April 2023).

8. Cabinet of ministers of Ukraine. Government portal (2022), "Ministry of Economy: Exports of Ukraine in 2022", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukraina-v-2022-rotsi-eksportuvala-maizhe-100-mln-tonn-tovariv> (Accessed 1 April 2023).

9. State Customs Service of Ukraine. Statistics and registers (2022), "Total volume of imports and exports by commodity items by UKTZED codes", available at: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (Accessed 1 April 2023).

10. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "Food exports", available at: <https://minagro.gov.ua/news/38-mln-tonn-agroprodukcii-vidpravleno-z-ukrayini-za-pershu-polovinu-bereznia-minagropolitiki> (Accessed 14 April 2023).

11. Official web portal of the Parliament of Ukraine (2023), "Rating of top 10 importers of Ukrainian grain", available at: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/233701.html> (Accessed 1 April 2023).

12. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2022), "Grain Initiative", available at: <https://mtu.gov.ua/timeline/Zernova-iniciativa.html> (Accessed 2 April 2023).

13. Analytical portal Slovo i Dilo (2023), "The term of the grain agreement has been extended again", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/18/novyna/ekonomika/termin-diyi-zernovoyi-uhody-znovu-prodovzhyly> (Accessed 2 April 2023).

14. The main website about agribusiness Latifundist.com (2023), "What to expect in 2023", available at: <https://latifundist.com/spetsproekt/1001-yakbi-ne-vijna-zgadali-yakim-prognozuvavsya-2022-j-zernovij-rik-i-shcho-vtrativ-ukrayinskij-agrosektor> (Accessed 10 April 2023).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine. Government Portal (2022), "Ukraine's recovery plan", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-iaak-fundamentrozvytku-liudskoho-potentsialu> (Accessed: 14 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 05.06.2023 р.

УДК 338.48-53

І. А. Романюк,
 д. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та економіки,
 Криворізький державний педагогічний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
 К. С. Дейко,
 аспірант, Державний біотехнологічний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0796-491X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.23

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

I. Romaniuk,
 Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor of the Department of Tourism and Economics, Kryvyi Rih State Pedagogical University
 K. Deiko,
 Postgraduate student, State Biotechnological University

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM ENTERPRISES

Екологічний туризм стає все більш популярним у світі, оскільки туристи все більше виявляють зацікавленість у подорожах, які сприяють збереженню навколишнього середовища та підтримці місцевих спільнот. Розкрито такі питання, як роль підприємств екологічного туризму у сталому розвитку, аналіз ключових факторів, що впливають на розвиток цих підприємств, а також рекомендації щодо покращення їх діяльності. Серед цих факторів звертається увага на важливість екологічної освіти та свідомості як у самого персоналу, так і у клієнтів, зокрема створення освітніх програм та інформаційних матеріалів. Крім того, виявлено значення сталого управління природними ресурсами, енергоефективності та зменшення впливу на довкілля. Акцентовано увагу на партнерстві з місцевими спільнотами, сприянні місцевому розвитку та збереженні культурної спадщини. Вказано на необхідність цілеспрямованих заходів для підтримки розвитку підприємств екологічного туризму з урахуванням факторів для досягнення стійкого та ефективного розвитку цієї галузі.

Ecotourism is becoming more and more popular around the world as tourists show an increasing interest in travel that helps preserve the environment and support local communities. Issues such as the role of ecological tourism enterprises in sustainable development, analysis of key factors affecting the development of these enterprises, as well as recommendations for improving their activities are revealed. Among these factors, attention is drawn to the importance of environmental education and awareness among both staff and clients, in particular, the creation of educational programs and informational materials. In addition, the importance of sustainable management of natural resources, energy efficiency and reducing the impact on the environment was revealed. Attention is focused on partnership with local communities, promotion of local development and preservation of cultural heritage. The analysis of factors affecting the development of ecological tourism enterprises can be important for the sustainable development of the economy, in particular for the development of small and medium-sized businesses in the field of tourism. The application of the results of such a study can help create favorable conditions for the development of entrepreneurial activities in the field of ecological tourism, which in turn will lead to an increase in the number of jobs, an increase in the standard of living of the population and a decrease in the level of poverty in the regions where ecological tourism develops. In addition, the study of the factors of the development of ecological tourism enterprises can be important for the preservation of the natural environment and biodiversity, since ecological tourism contributes to the preservation of natural resources, reducing environmental pressure and raising people's awareness of environmental protection. The need for targeted measures to support the development of ecological tourism enterprises, taking into account the factors for achieving sustainable and effective

development of this industry, is indicated. The application of these recommendations will contribute to the development of ecological tourism enterprises, contribute to the preservation of nature, increase the quality of the tourist experience, attract more tourists and create a positive socio-ecological impact. It is important to remember that the development of ecological tourism should be based on a balanced approach, taking into account the needs of nature, the local population and tourists, ensuring long-term sustainability and preservation of a unique natural environment.

Ключові слова: підприємства екологічного туризму, фактори розвитку, екологічна сталість, туристичний потенціал, партнерство, екологічна освіта, інфраструктура екологічного туризму.

Key words: ecological tourism enterprises, development factors, ecological sustainability, tourism potential, partnership, ecological education, ecological tourism infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження факторів розвитку підприємств екологічного туризму є актуальним у зв'язку зі зростанням інтересу до екологічного туризму в світі. Екологічний туризм є одним з найшвидше зростаючих секторів туризму, який має великий потенціал для розвитку в різних країнах світу. Одним з ключових факторів успіху підприємств екологічного туризму є забезпечення екологічної стійкості та збереження природного середовища, що може забезпечити підприємству конкурентну перевагу на ринку. Крім того, для розвитку підприємств екологічного туризму необхідні також інші фактори, такі як доступність транспортних засобів, розвиток інфраструктури та послуг, кваліфікований персонал та інші.

Аналіз факторів, що впливають на розвиток підприємств екологічного туризму може мати важливе значення для сталого розвитку економіки, зокрема для розвитку малого та середнього бізнесу в сфері туризму. Застосування результатів такого дослідження може допомогти створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності в галузі екологічного туризму, що в свою чергу призведе до збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня життя населення та зниження рівня бідності в регіонах, де розвивається екологічний туризм. Крім того, дослідження факторів розвитку підприємств екологічного туризму може бути важливим для збереження природного середовища та біорізноманіття, оскільки екологічний туризм сприяє збереженню природних ресурсів, зменшенню екологічного тиску та підвищенню свідомості людей щодо охорони навколишнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує значна кількість досліджень та публікацій, присвячених факторам розвитку підприємств екологічного туризму. Серед них

Дорош А., Купріянич І., Лисенко В., Матвійчук Л., Піддубна Л., Піменов В., Салюта В. та ін. Екологічний туризм стає все більш популярним, і він може стати ключовим фактором сталого розвитку туризму. Дослідження факторів, що впливають на розвиток екологічного туризму, допоможе визначити ключові проблеми та потенційні перспективи цього виду туризму, а також сприятиме розробці стратегій його розвитку. Зокрема, на основі дослідження можна визначити основні проблеми, з якими стикаються підприємства екологічного туризму, такі як недостатня розвиненість інфраструктури, відсутність кадрового потенціалу, високі витрати на організацію та проведення туру, а також проблеми з маркетингом та просуванням послуг.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та аналіз факторів розвитку підприємств екологічного туризму з метою розробки ефективних стратегій та планів для його подальшого розвитку та покращення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток підприємств екологічного туризму є важливим явищем у сучасному світі, оскільки поєднує в собі туристичну діяльність з охороною природи та збереженням екосистем. Важливість факторів розвитку таких підприємств полягає в їх здатності досягати сталого розвитку, економічної ефективності та позитивного впливу на довкілля. Розвиток підприємств екологічного туризму залежить від різних факторів, які сприяють створенню та підтримці сталого туристичного бізнесу з орієнтацією на збереження природних ресурсів та екосистем [1—4]. Основні фактори, що впливають на розвиток підприємств екологічного туризму, включають наступне:

1. Існування унікальних природних ландшафтів, екосистем, флори та фауни визначає

привабливість туристичного напрямку. Збереження цих ресурсів є важливим для подальшого розвитку підприємств екологічного туризму.

2. Забезпечення сталого розвитку та збереження природи є основоположним принципом екологічного туризму. Підприємства екологічного туризму повинні розвиватись, враховуючи потреби сьогодення, але не втрачаючи з огляду на потреби майбутніх поколінь.

3. Підтримка з боку уряду та належне законодавство, спрямовані на підтримку екологічного туризму, є важливими факторами. Це може включати прийняття екологічних стандартів, створення природних заповідників, регулювання туристичної діяльності та ін.

4. Партнерство з місцевим населенням, включення їх у процеси прийняття рішень та розподілу вигод від екологічного туризму є важливими факторами для сталого розвитку підприємств.

5. Культурна та соціальна спадщина регіону може бути великим привабливим фактором для туристів, особливо для тих, хто зацікавлений у вивченні традицій, звичаїв та місцевої культури. Збереження та просування цієї спадщини може сприяти розвитку підприємств екологічного туризму.

6. Наявність зручної та сталої транспортної інфраструктури, яка сприяє доступності природних туристичних об'єктів, є важливою для розвитку екологічного туризму. Це може включати екологічно чисті види транспорту, розвиток велосипедних та пішохідних маршрутів та інші зручності.

7. Ефективний маркетинг та просування екологічних туристичних продуктів є необхідним для привернення уваги туристів. Використання медіа, соціальних мереж, веб-сайтів та інших каналів допомагає позиціонувати підприємства екологічного туризму як привабливий вибір для туристів.

8. Засвоєння екологічних цінностей та свідоме ставлення до природи є важливими аспектами розвитку екологічного туризму. Розширення екологічної освіти серед місцевого населення, туристів та працівників туристичних підприємств допомагає підвищити рівень свідомого туризму та зменшити негативний вплив на природу.

Ці фактори взаємодіють між собою та мають велике значення для розвитку підприємств екологічного туризму. Наприклад, наявність багатого біорізноманіття та природних ресурсів створює потенціал для розвитку екологічного туризму, але це потребує належного законодавства та політичної підтримки для за-

безпечення їх збереження [5—8], залучення місцевого населення та урахування їхніх потреб сприяє створенню позитивних взаємовідносин з туристами та підтримує розвиток екологічного туризму на місцевому рівні.

За наявності сталої транспортної інфраструктури та ефективної маркетингової стратегії, підприємства екологічного туризму можуть залучати більше туристів та стимулювати економічний розвиток регіону. Одночасно, розширення екологічної освіти та свідомості допомагає формувати у туристів повагу до природи та усвідомлення їхньої ролі в збереженні довкілля.

При аналізі розвитку підприємств екологічного туризму, можна врахувати, що фактори, що впливають на нього, взаємодіють та взаємозалежні. Необхідно розглянути цю взаємодію більш детально:

— природні ресурси та біорізноманіття мають прямий вплив на розвиток підприємств екологічного туризму. Багатство та різноманітність природи є основою для привабливих еко-туристичних пропозицій. Наявність унікальних природних об'єктів, ландшафтів, флори та фауни може стати ключовим фактором привертання туристів. Прикладом може бути розвиток екотуризму в Карпатах України, де гірські екосистеми та природні заповідники приваблюють багатьох екотуристів;

— сталість та збереження природних ресурсів є необхідними для тривалого розвитку підприємств екологічного туризму. Екотуризм має позитивний вплив, якщо здійснюється з урахуванням принципів сталого розвитку, таких як енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергії та управління відходами. Наприклад, впровадження системи управління енергоефективністю та використання екологічно чистих технологій у готелях може знизити вплив на навколишнє середовище та зберегти природні ресурси;

— законодавство та політика мають велике значення у створенні сприятливих умов для розвитку підприємств екологічного туризму. Ефективне регулювання та захист природних об'єктів, встановлення екологічних стандартів та норм, а також розробка фінансових заохочень сприяють стимулюванню підприємств екологічного туризму. Наприклад, в Україні прийнятий Закон "Про природно-заповідний фонд України", який визначає основні принципи охорони природи, управління заповідними територіями та розвитку екологічного туризму;

— залучення місцевого населення є важливим елементом для розвитку підприємств еко-

логічного туризму. Місцеве населення володіє унікальними знаннями, культурою та традиціями, які можуть бути цінними ресурсами для розвитку туризму. Взаємовигідне партнерство з місцевими жителями допомагає забезпечити участь та підтримку громади в розвитку екологічного туризму. Наприклад, в Україні існують проекти, де місцеві жителі залучені до надання екскурсій, ремесел та традиційної кухні для туристів, що сприяє збереженню культурної спадщини та економічному зростанню регіону;

— сталі туристичні маршрути та інфраструктура впливають на розвиток екологічного туризму. Розробка сталого туристичного маршруту, який враховує збереження природних та культурних цінностей, сприяє популяризації регіону та залученню екотуристів. Розвиток екологічної інфраструктури, такої як екологічно чисті готелі, ресторани, транспорт та сміттєві системи, сприяє зменшенню негативного впливу туризму на природу та забезпечує комфортні умови для туристів. Наприклад, в Україні розроблено багато маршрутів екотуризму, таких як "Заповідний Дніпро", "Екотур до Карпат" та "Екотур до Полісся", які пропонують туристам відвідати унікальні природні об'єкти та познайомитися з місцевою культурою;

— управління природними ресурсами має прямий вплив на розвиток підприємств екологічного туризму. Ефективне управління природними ресурсами, такими як вода, ліси, дикий світ, допомагає забезпечити їх тривалу експлуатацію та збереження. Наприклад, у Національному природному парку "Сколівські Бескиди" в Україні використовується підхід сталого використання природних ресурсів, який дозволяє забезпечувати тривалу та екологічно збалансовану туристичну діяльність;

— екологічна освіта та свідомість мають важливе значення для розвитку підприємств екологічного туризму. Знання та свідомість про природні ресурси, їх значення та потребу в їх збереженні сприяють залученню туристів, які цінують екологічно чистий туризм. Організація екологічних навчальних програм, семінарів та тренінгів допомагає підвищити свідомість туристів та місцевого населення щодо екологічної важливості та раціонального використання природних ресурсів. Наприклад, в Україні проводяться різноманітні освітні проекти, такі як екологічні літні табори та екскурсії для дітей, які сприяють формуванню екологічної свідомості з дитинства;

— маркетинг та реклама мають важливе значення у просуванні підприємств екологічного туризму. Правильно сплановані маркетин-

гові стратегії та рекламні кампанії допомагають залучати більше туристів до екологічних місць та підприємств. Використання цифрових медіа, соціальних мереж та веб-сайтів для просування екологічного туризму сприяє підвищенню свідомості та зацікавленості туристів. Наприклад, в Україні деякі підприємства екологічного туризму активно використовують соціальні мережі та співпрацюють з відомими впливовими особистостями для просування своїх послуг та привертання більшої кількості туристів;

— взаємодія та співпраця між різними зацікавленими сторонами є ключовим фактором для розвитку підприємств екологічного туризму. Спільна робота між урядовими органами, недержавними організаціями, місцевими громадами, підприємствами та академічними установами сприяє створенню сприятливого екосистеми для екологічного туризму. Така співпраця може включати обмін інформацією, спільні проекти, розробку спільних стратегій та планів розвитку. Наприклад, в Україні існують різні платформи та об'єднання, які об'єднують різні зацікавлені сторони, наприклад, Українська екотуристична асоціація, що сприяє співпраці між підприємствами та організаціями в галузі екологічного туризму;

— технологічний прогрес та інновації грають значну роль у розвитку підприємств екологічного туризму. Використання сучасних технологій, таких як веб-платформи для бронювання та організації туристичних послуг, розробка мобільних додатків для навігації та інформації про екологічні об'єкти, допомагають покращити якість обслуговування та забезпечити зручність для туристів. Також інноваційні рішення, такі як використання відновлюваних джерел енергії, впровадження екологічно чистих транспортних засобів та використання екологічних матеріалів у будівництві, сприяють зменшенню негативного впливу туризму на довкілля. Наприклад, в Україні спостерігається зростання використання інформаційних технологій у сфері екологічного туризму. Кілька веб-платформ та мобільних додатків були розроблені для покращення доступності інформації про екологічні об'єкти, маршрути, послуги та бронювання.

Розвиток підприємств екологічного туризму може бути стимульований рядом рекомендацій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку, збереження природних ресурсів та привабливості для туристів, а саме: підприємства екологічного туризму повинні приділяти особливу увагу збереженню природних екоси-

стем та культурних цінностей регіону (можна досягти шляхом впровадження екологічно відповідальних практик, таких як обмеження викидів забруднюючих речовин, контроль за використанням природних ресурсів та сприяння відновленню деградованих екосистем); важливо надавати екологічну освіту для туристів і місцевого населення (може включати інформаційні плакати, екскурсії з екологічними поясненнями, семінари та інші форми навчання). Це допоможе збільшити свідомість про екологічні проблеми та посилити ангажування в охороні природи; підприємства екологічного туризму повинні прагнути до тісної співпраці з місцевим населенням (може включати привласнення місцевих продуктів і послуг, надання підтримки малому бізнесу та сприяння збереженню традиційних промислових галузей. Такий підхід сприятиме зростанню економіки в регіоні та зменшенню негативного впливу на природу) [9—12].

Також рекомендується розробити і впровадити екологічні стандарти для підприємств екологічного туризму (ці стандарти можуть включати вимоги щодо енергоефективності, управління відходами, використання екологічно чистих матеріалів та інші аспекти сталого розвитку. Впровадження таких стандартів допоможе підприємствам зменшити свій екологічний слід і підвищити довіру туристів); розвиток і підвищення привабливості підприємств екологічного туризму передбачає розробку і реалізацію цікавих програм та активностей для туристів (можуть бути екскурсії по природному заповіднику, активний відпочинок на велосипедах або каяках, вивчення місцевої флори і фауни, а також унікального культурного спадку. Важливо створити відмінний туристичний досвід, що поєднує навчання, розваги та природу); для стимулювання розвитку підприємств екологічного туризму варто розглянути можливості фінансової підтримки, такі як державні гранти, кредити зі зниженою процентною ставкою або програми стартапів. Це допоможе залучити нових підприємців та підтримати існуючі підприємства в екологічному туризмі; важливо встановити систему моніторингу та оцінки екологічного впливу підприємств екологічного туризму, що дозволить виявляти проблемні місця і вживати необхідних заходів для зменшення негативного впливу. Також, це допоможе забезпечити відповідність стандартам і регуляціям, що стосуються екологічного туризму [13—15].

Застосування цих рекомендацій сприятиме розвитку підприємств екологічного туризму, сприятиме збереженню природи, підвищенню

якості туристичного досвіду, залученню більшої кількості туристів і створенню позитивного соціо-екологічного впливу. Важливо пам'ятати, що розвиток екологічного туризму повинен базуватися на збалансованому підході, ураховуючи потреби природи, місцевого населення та туристів, забезпечуючи довгострокову сталість та збереження унікального природного середовища.

ВИСНОВКИ

Екологічний туризм спирається на збалансований підхід до природи, культурного спадку та соціальних аспектів, щоб забезпечити стаке розвиток природних регіонів і задоволення туристичних потреб. Отже, розуміння і управління ключовими факторами є важливими, оскільки вони визначають якість, ефективність та довготривалість діяльності підприємств екологічного туризму.

Література:

1. Савіцька О.П., Савіцька Н.В., Погребняк Л.В. Еко-туризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 15. С. 122—128.
2. Романюк І.А. Системно-структурні дефініції категорій у галузі сільського зеленого туризму: узагальнення та використання. Науковий вісник ХДУ. Серія "Економічні науки". Херсон, 2015. Вип. 15, ч. 3. С. 29—31.
3. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. Вісник ТНЕУ. 2016. № 1. С. 35—41.
4. Халімовська І.В. Екологічний туризм як чинник розвитку сучасного суспільства. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. № 67. С. 89—96.
5. Бойко В.О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. Агросвіт. 2020. № 22. С. 58—65.
6. Романюк І.А. Імплементация функцій підприємств рекреаційної діяльності в управління розвитком сільських територій. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2019. № 1 (45). С. 51—58.
7. Піменов В.Г. Розвиток екологічного туризму в Україні: основні поняття, проблеми, сучасний стан. Вісник ХДАК. 2018. Вип. 52. С. 198—208.
8. Мандич О.В. Удосконалення рекламних та маркетингових продуктів для розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Боголібські читання: матер. І Всеукр. конф., 18 вересня 2020 р., Переяслав: ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний універ-

ситет імені Григорія Сковороди", 2020. С. 200—201.

9. Купріянич І.П., Дорош А.Й., Салюта В.А. Фактори впливу на розвиток сільського зеленого туризму як малого підприємництва в Україні. Економіка природокористування і сталій розвиток, 2019. № 6 (25). С. 100—106.

10. Сєвідова І.О., Мандич О.В., Квятко Т.М., Бабко Н.М., Романюк І.А. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Харків: ХНТУСГ, 2020. 200 с.

11. Романюк І.А., Яровий В.Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 72—75.

12. Лисенко В. В., Лисенко В. П., Піддубна Л. В. Екологічний туризм в Україні: тенденції управління та розвитку. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 17. С. 307—311.

13. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. Економічний вісник університету. Вип. 51. 2021. С. 7—13.

14. Матвійчук Л. Ю. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

15. Мармуть Л. О., Романюк І. А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Економічний вісник університету, 2018. Вип. 38. С. 70—77.

References:

1. Savits'ka, O.P. Savits'ka, N.V. and Pohrebnyak, L.V. (2017), "Eco-tourism as an important component of the sustainable development strategy of Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 122—128.

2. Romaniuk, I.A. (2015), "System-structural definitions of categories in the field of rural green tourism: generalization and use", *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 15, no. 3, pp. 29—31.

3. Tymchuk, S. (2016), "Ecological tourism as a direction of socio-economic development of rural areas", *Visnyk TNEU*, vol. 1, pp. 35—41.

4. Khalimovs'ka, I.V. (2016), "Ecological tourism as a factor in the development of modern society", *Humanitarnyy visnyk ZDIA*, vol. 67, pp. 89—96.

5. Boyko, V.O. (2020), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 58—65.

6. Romaniuk, I.A. (2019), "Implementation of the functions of recreational enterprises in the management of the development of rural areas", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (45), pp. 51—58.

7. Pimenov, V.H. (2018), "Development of ecological tourism in Ukraine: basic concepts, problems, current state", *Visnyk KHDAK*, vol. 52, pp. 198—208.

8. Mandych, O.V. (2020), "Improvement of advertising and marketing products for the development of rural green tourism enterprises", *Boholib'ski chytannya materialy Vseukrayins'koyi konferentsiyi [Boholib's readings materials of the All-Ukrainian conference]*, DVNZ "Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody", Pereyaslav, Ukraine, pp. 200—201.

9. Kupriyanchyk, I.P. Dorosh, A.Y. and Salyuta, V.A. (2019), "Factors influencing the development of rural green tourism as a small business in Ukraine", *Ekonomika pryrodokorystuvannya i stalyy rozvytok*, vol. 6 (25), pp. 100—106.

10. Sievidova, I.O. Mandych, O.V. Kvyatko, T.M. Babko, N.M. and Romaniuk, I.A. (2020), *Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva [Competitiveness of the enterprise]*, KHNTUSH, Kharkiv, Ukraine.

11. Romaniuk, I.A. and Yarovyy, V.F. (2017), "Socio-economic efficiency of the functioning of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4(40), pp. 72—75.

12. Lysenko, V.V. Lysenko, V.P. and Piddubna, L.V. (2018), "Ecological tourism in Ukraine: management and development trends", *Infrastruktura rynku*, vol. 17, pp. 307—311.

13. Ihnatenko, M.M. Romaniuk, I. A. and Yatsenko, Ya. I. (2021), "Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 51, pp. 7—13.

14. Matviychuk, L.Yu. (2019), *Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukrayini ta sviiti: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli [Prospects of tourism development in Ukraine and the world: management, technologies, models]*, IVV Luts'koho NTU, Luts'k, Ukraine.

15. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2018), "Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 38, pp. 70—77.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2023 р.

УДК 005.6:339.137.2:338.43:339.564

О. І. Мельничук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2616-0478>**М. О. Левіна-Костюк,**

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6441-4999>**Н. А. Телічко,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1571-3364>**І. А. Ажаман,**

д. е. н., професор, професор кафедри менеджмент і маркетингу,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0245-1652>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.29

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ

О. Melnychuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Odesa State Agrarian University

M. Levina-Kostiuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Odesa State Agrarian University

N. Telichko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Odesa State Agrarian University

I. Azhaman,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Management and Marketing, Odesa State Academy of Construction and Architecture

THE QUALITY MANAGEMENT AS ENSURING'S FACTORS COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS ON THE FOREIGN MARKET

В статті розкрито основні проблеми та перспективи розвитку експорту агропродовольчої продукції в сучасних умовах. Доведено вагомість України, як потужного експортера агропродовольства. Виявлено зміни, що відбулися протягом 2014—2022 рр. в організації експорту агропродовольчої продукції. Окреслено переваги для вітчизняних аграріїв від членства України в ЄС та лібералізації торгівлі з ним. Висвітлено роль ЄС як основного ділового партнера нашої держави та споживача української агропродовольчої продукції. Наголошується на розумінні українською стороною важливості якості агропродовольчої продукції, яка експортується на зовнішні ринки, що підтверджується участю України в ISO та інших міжнародних організаціях, які контролюють дане питання. Демонструється активна

робота на внутрішньому рівні країни в сфері контролю якості продовольчої продукції, розширення міжнародних ринків, відкриття, відновлення та координації експорту до різних країн, яку здійснює Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Відмічається реформування вітчизняної законодавчої бази згідно Угоди про асоціацію з ЄС, впровадження на підприємствах, які виробляють агропродовольчу продукцію системи управління безпечністю харчових продуктів НАССР. Розроблено комплексний підхід до процесу забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України та розширення можливостей її експортування через призму управління якістю.

The purpose of this article is to identify the existing problems and prospects for the development's export of domestic agro-food products on the context of European integration, to substantiate the role and importance of quality management in ensuring the competitiveness of the agriculture's enterprises products in foreign and domestic markets and to determine the directions for its improvement.

The article reveals the main problems and prospects for the development of the agro-food's export products in modern conditions. The importance of Ukraine as a powerful exporter of agricultural food has been proven. The changes that took place during 2014—2022 in the organization of export of agro-food products were revealed. The advantages of Ukraine's membership in the EU and the liberalization of trade with it are outlined for domestic agrarians. The role of the EU as the main business partner of our country and consumer of Ukrainian agro-food products is highlighted. It is emphasized that the Ukrainian side understands the importance of the quality of agro-food products exported to foreign markets, which is confirmed by Ukraine's participation in ISO and other international organizations that control this issue. Active work at the domestic level of the country in the field of quality control of food products, expansion of international markets, opening, restoration and coordination of exports to various countries, carried out by the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection is demonstrated. The reform of the domestic legislative framework in accordance with the association agreement with the EU, the introduction of the HACCP food safety management system at enterprises that produce agro-food products is noted. A comprehensive approach to the process of ensuring the competitiveness of agro-food products of Ukraine and expanding its export opportunities through the prism of quality management has been developed.

Methodical and applied aspects of the foreign experience's implementation in the practice of agriculture's management enterprise managers in relation to the involvement of all employees in the processes of continuous improvement of quality and popularization of the work of well-known scientists and practitioners of the field quality among staff and activation of quality circles still need further research. Another important direction is the scientific support for the promotion of agricultural products in foreign markets, in particular the marketing's research organization of these markets for conduct of advertising campaigns to familiarize consumers with Ukrainian brands.

Ключові слова: якість; конкурентоспроможність, аграрний сектор, підприємство, сертифікація, агропродовольча продукція, експорт, міжнародні стандарти якості, управління, система управління якістю.

Key words: quality; competitiveness, agricultural sector, enterprise, certification, agro-food products, export, international quality's standards, management, quality management system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сприятливі погодні умови та наявний ресурсний потенціал дозволяють Україні повністю забезпечувати себе сільськогосподарською продукцією і входити у топ-10 світових агроекспортерів. Вітчизняні аграрні підприємства виробляють майже всі види продукції галузей тваринництва і рослинництва, яка експортується на міжнародні ринки та викликає довіру у закордонних споживачів.

Разом з тим, українські експортери агропродовольчої продукції стикаються з низкою бар'єрів на європейському та світовому ринках. Це, зокрема, ввізні мита, системи вхідних цін на фрукти та овочі, тарифні квоти, вимоги антидемпінгового законодавства, пов'язані із за-

хистом своїх внутрішніх виробників, зокрема фермерів, а також невідповідність деяких вітчизняних документів, що підтверджують якість та безпечність українських товарів, місцевим вимогам.

Членство України в СОТ та активна інтеграція нашої держави в Європейську спільноту, позитивне сприйняття і підтримка України країнами-членами ЄС, дозволить вирішити частину формальних перешкод дипломатичним шляхом на державному рівні і врегулювати нормативно-правовими документами законодавчо.

Однак, для формування та закріплення позитивного іміджу на світовому ринку, українська агропродовольча продукція має бути, найперше, якісною і чітко відповідати вимогам

міжнародних стандартів. Основою забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчих товарів та зростання обсягів їх експорту є реалізація відповідних заходів в сфері управління якістю продукції, послуг, процесів та інших аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств; усвідомлення важливості даного питання власниками і менеджерами всієї управлінської вертикалі, донесення зазначених положень до кожного найманого працівника.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання підвищення якості сільськогосподарської продукції в контексті забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках знаходять відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та іноземних науковців.

Значну увагу визначенню перспектив розвитку агропродовольчого сектора України та експорту його продукції в умовах Євроінтеграції приділяють в своїх наукових працях Ставська Ю.В., Шалигіна І.В., Маркова Є., Шестаковська Т., Власенко А., Горбаль Н. І., Гресько В. В., Гудима Р. В., Микитин О. З., Михальков М. О., Кірдан О. П., Прощаликіна А.М., Петренко Т.С. та інші.

Досліджують сутність якості аграрної продукції як головного фактора формування конкурентоспроможності продукції та підприємств в цілому; шляхи удосконалення управління якістю; можливості запровадження та удосконалення систем управління якістю у вітчизняних аграрних підприємствах з урахуванням умов виробництва та сучасного законодавства України, а також вивчають правові засади менеджменту якості і безпеки використання сільськогосподарської сировини і продуктів харчування в Україні в процесі євроінтеграції Білоусько Т.Ю., Шовкун А.В., Білоусько Р.С., Дудар Т.Г., Левченко А.О., Зось-Кіор М. В, Пащенко Ю.В., Шарко І.О., Дудар А. І., Махмудов Х. З., Акуленко К. В., Макеєнко А. Г., Траченко А.А., Галунець Н.І., Грицьків І.Б., Ілляшова Ю.А. та інші. Однак, динамізм змін навколишнього середовища потребує постійної уваги науковців до означеного кола питань.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі аналізу сучасного стану експорту вітчизняної агропродовольчої продукції виявити існуючі проблеми та перспективи його розвитку в контексті євроінтеграції, обґрунтувати роль та значення управління якістю в забезпеченні конкурентоспроможності про-

дукції сільськогосподарських підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках, визначити напрямки його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор багато років належав до ключових галузей зовнішньоекономічної діяльності України, а його продукція займала більше третини загального обсягу товарного експорту країни, зокрема у 2022 р. її частка досягла вже 53 %. Валовий збір зернових, зернобобових та олійних культур складає у врожайний рік близько 100—106 млн тонн, для внутрішніх потреб потрібно 20 млн т., експортні можливості формуються на рівні 40—80 млн т. Це без врахування продукції тваринництва та продуктів агропереробної галузі.

Україна є сильним аграрним гравцем на світовому ринку, адже постачає свої аграрні та харчові продукти на ринки майже 190 країн і її продукція користується там попитом, зокрема серед споживачів країн ЄС, Азії та Африки [1].

Грошові надходження від експорту українського агропродовольства склали: 2018 р. — 18,66 млрд. дол., 2019 р. — \$22,2 млрд дол., 2020 р. — 22,4 млрд дол., 2021 р. — 27,9 млрд. дол., 2022 р. в умовах повномасштабної війни — 23,4 млрд. дол. Частка продукції АПК в загальній структурі вітчизняного експорту зростала з 39% у 2018 р. до 53,1 % у 2022 р.; у 2021 р. — 41%, у 2020 р. — 45%, у 2019 р. — 44 %.

Основний вектор розвитку експортної діяльності України до 2014 року був спрямований на співпрацю з країнами СНД, на які припадала третя частина експорту вітчизняних товарів. Країни ЄС отримували майже чверть українського експорту, інші країни світу — решту. Однак, після незаконної анексії рф Кримського півострова та часткової окупації території Луганської і Донецької областей, а потім і повномасштабного вторгнення військ рф на територію України в лютому 2022 р., структура вітчизняного експорту суттєво змінилась.

Починаючи з 2014 року ЄС збільшував обсяги закупівель сільськогосподарської продукції в Україні, і вже у 2022 році його частка в структурі виручки від експорту агропродовольства складала 76,5 % (17,9 млрд \$). Туреччина посіла друге місце — 12,39 % (2,9 млрд \$), Китай третє місце — 10,51 % (2,46 млрд \$), на інші країни припадає 0,6 % (0,14 млрд \$) [2]. Тобто, основними ринками збуту стали країни Європейського Союзу, Азії та Африки. Незначна частка припадає на країни СНД. Зага-

лом на них припадає близько 97 % вартості українського експорту сільгосппродукції [3].

Зменшення частки країн Азії та СНД в експорті агропродовольчої продукції України зумовлене призупиненням з 1 січня 2016 р. дії Договору про зону вільної торгівлі РФ з Україною. РФ обмежила транзитний рух вантажів з України через свою територію до інших країн, зокрема, Казахстану та Киргизстану [4, с. 74].

Нові експортні ринки лише частково компенсували втрату традиційних для України. Значна частина з них має потенціал для розширення присутності українських товарів і послуг, особливо ринки таких країн, як ЄС, Китай, Японія, США, Канада, ЄАВТ, а також Азії та Африки [4, с. 77].

Посилення співпраці з ЄС пояснюється тим, що Україна є невід'ємною частиною Європи і модель соціально-економічного розвитку країн ЄС є визначальною для неї. Ринок ЄС є одним із найбільших у світі, він охоплює 28 країн та близько 500 млн потенційних споживачів. Сьогодні найбільшим торговельним партнером України є саме ЄС [4, с. 75].

Продовольчі товари знаходяться серед товарів-лідерів, які експортуються до ЄС. За географічною структурою українського експорту продовольства до ЄС, найбільшими торговельними партнерами України є Італія (зернові культури), Німеччина (ріпак), Нідерланди (зернові культури і соняшникова олія) [5].

Зростанню експорту української агропродовольчої продукції до країн Євросоюзу протягом останніх років сприяло підписання у 2014 році та безпосереднє застосування з 1 січня 2016 року Угоди про асоціацію України та ЄС, в межах якої була створена всеохоплююча ЗВТ, відповідно до прав та зобов'язань, що випливають із членства її учасників у Світовій організації торгівлі (СОТ), з метою економічної інтеграції та за допомогою широкої регуляторної адаптації.

Суб'єкти аграрного бізнесу нашої держави відкрили для себе нові можливості, зокрема такі як: спрощення процедури проходження митного контролю, зменшення її вартості; гармонізація санітарних та фітосанітарних заходів, технічних регламентів; вихід української продукції на ринки третіх країн завдяки визнанню української продукції на ринку ЄС; доступ до ринку держзакупівель ЄС; надання послуг європейським споживачам; відкриття філій в ЄС [6].

Надаючи потужну підтримку Україні для експорту її продукції в умовах блокування

портів військами РФ, Європейський Союз спочатку до 5 червня 2023 року, а потім ще на рік, скасував не лише ввізні мита та квоти, а й призупинив дію антидемпінгових заходів, зокрема, застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів, а також дію усіх тарифних квот для сільськогосподарської продукції [5; 7].

Про високий рівень відповідальності України перед світовою спільнотою щодо якості її продукції, яка надходить на зовнішні ринки, свідчить членство нашої держави в Міжнародній організації зі стандартизації (ISO). Основна мета ISO полягає в забезпеченні розвитку стандартизації та суміжних з нею галузей для сприяння міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвитку співробітництва в інтелектуальній, науковій, технічній та економічній діяльності.

Варто зауважити, що Україна є повноправним членом ISO з 1993 р. Входить до складу членів Комітетів: CASCO, STACO, INFCO. Як національний комітет-член входить до складу Комітетів DEVCO, REMCO, COPOLCO. 25 ТК Держстандарту України співпрацюють з 96 ТК та ПК ISO. Україна бере активну участь у роботі спільного ТК ISO/IEC СТК1 "Інформаційні технології", який створений 1987 року.

Контроль якості продовольчої продукції здійснює Держпродспоживслужба України — Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, державного нагляду (контролю) у сфері агропромислового комплексу, державного нагляду (контролю) у сферах охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва, державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері, за якістю зерна та продуктів його переробки, державного нагляду (контролю) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованого організму у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми влас-

ності, здійснення радіаційного контролю за рівнем радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції і продуктів харчування [8].

На шляху до забезпечення високого рівня якості агропродовольчої продукції Україна взаємодіє з низкою міжнародних організацій, які працюють над вирішенням цих питань, це зокрема: Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (Міжнародне епізоотичне бюро — МЕБ/ОІЕ); Комісія з фітосанітарних заходів ФАО (КФЗ МКЗР); Європейська та Середземноморська організація охорони здоров'я рослин; Європейська комісія; Європейське агентство з безпеки харчових продуктів (EFSA); Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО); Спільна комісія ФАО/ВООЗ із зводу харчових продуктів Кодекс Аліментаріус; Національна Комісія України з Кодексу Аліментаріус; Світова організація торгівлі (СОТ) [9].

Відповідальне ставлення України щодо реформування законодавчої бази, яка регулює якість продовольства, на шляху до членства в ЄС, підтверджується тим, що, починаючи з 2015 року, наша держава адаптувала своє аграрне законодавство до європейських стандартів більше як на 60%. Є сфери, де складніше з цим питанням, як от ветеринарна медицина, а є й такі, де наше законодавство наблизилось до європейського аж до 80% [10; 11].

Маркова Є. та Шестаковська Т. наголошують, на "гармонізації стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції до вимог СОТ і законодавства ЄС, бо для вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника гармонізовані стандарти — це єдиний шлях витримати конкуренцію на зовнішньому ринку" [12, с. 419].

Основна задача українського уряду та самих представників агропродовольчого бізнесу посилювати свої позиції на зовнішньому ринку і забезпечувати можливість внутрішніх та іноземних споживачів купувати дійсно якісні харчові товари, бути впевненими в їх безпечності для власного здоров'я. Тому, ще одним кроком у підвищенні конкурентоспроможності української агропродовольчої продукції, що експортується, є впровадження з 2018 року в господарську діяльність системи НАССР (англ. НАССР — Hazard Analysis and Critical Control Points) — яка ідентифікує, оцінює і контролює небезпечні фактори, що є визначальними для безпечності харчових продуктів для всіх причетних до виробництва та продажу агропродовольчої продукції учасників ринку, а це всі ви-

робники харчової продукції та сільгоспвиробники сировини — від підприємств, які надають транспортні послуги для перевезення харчових продуктів, до агрохолдингів та торгових закладів. Це стосується й тих операторів, що займаються зберіганням, фасуванням та упаковкою вже готової харчової продукції. При цьому впровадження НАССР не обов'язкове для виробників первинної продукції [1].

Сучасне трактування якості, надане в стандарті ISO 9000-2000 вказує на те, що, поперше, не можна акцентуватись виключно на характеристиках продукції при визначенні якості, по-друге, об'єктом уваги підприємства виступає не тільки продукція, а й процеси, в межах яких вона створюється, а також система управління, що має певні цільові орієнтири щодо виробництва продукції та задоволення споживача. Управління якістю продукції в сільському господарстві — це встановлення, забезпечення і підтримка її необхідного рівня на всіх стадіях виробництва, зберігання і реалізації. Досягається воно шляхом виконання управлінських функцій, основними з яких є планування підвищення якості продукції, контроль за відповідністю показників якості встановленим вимогам [13].

Багаторічний досвід розвинених країн світу свідчить, що здобути успіх на ринку можна шляхом вдосконалення системи управління якістю. Тому сьогодні, говорячи про якість, мають на увазі не стільки гатунок самої продукції, скільки якість функціонування підприємств і організацій, досконалість їх систем управління якістю, націлених на постійне самовдосконалення [14].

Конкурентоспроможність агропродовольчої продукції формується під впливом різноманітних чинників. Але найперше — це її якість, що підтверджується відповідністю вимогам, які встановлені стандартами. Якісну продукцію ми можемо отримати лише з якісної сировини чи насіння. У виробничому процесі мають бути задіяні кваліфіковані працівники, які отримали якісну освіту, використовують сучасні технології та обладнання. Постачання сировини до виробника та готової продукції до споживача теж має відбуватися з дотриманням правил, які чітко прописані в законодавчих документах.

Як бачимо з рисунку 1 конкурентоспроможність агропродовольчої продукції України та розширення можливостей її експортування має забезпечуватись через призму управління якістю, адже якість всіх процесів, що

Рис. 1. Складові забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції

Джерело: власна розробка авторів.

супроводжують виробництво та реалізацію агропродовольчої продукції на шляху до внутрішнього чи зовнішнього споживача, є ключовим аспектом успіху суб'єктів підприємницької діяльності.

Надзвичайно важливою умовою для забезпечення ефективної роботи кожного учасника, задіяного у процесі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, є розвинута інфраструктура, яка має забезпечити доступ до фінансових ресурсів, інформації, організувати транспортування, складування, зберігання та технічне обслуговування, забезпечення енергією.

Не лише вітчизняні виробники агропродовольчої продукції, а й їхні ділові партнери, мають впроваджувати системи управління якістю в свою господарську діяльність, використовувати міжнародні стандарти ISO серії 9000 та похідні від них QS 9000, ISO 14000 тощо, а також свої галузеві стандарти, покращувати системи якості на засадах концепцій загального управління якістю (TQM), якими передбачено безперервне вдосконалення організації, поліпшення якості продукції і задоволення потреб усіх зацікавлених сторін: споживачів, постачальників, персоналу, власників та суспільства [14].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Агросектор України у 2022 р. зіткнувся зі значними проблемами, адже довелося працювати в умовах повномасштабної війни. І та підтримка, щодо можливості здійснення експортної діяльності вітчизняними агропідприємствами, яка була надана ЄС та іншими державами, а саме відкриття внутрішніх сухопутних та морських шляхів для транспортування української агропродовольчої продукції територією ЄС для подальшого продажу, тимчасове скасування мит та ін., є надзвичайно важливою.

Значна питома вага у структурі валютної виручки від експорту та зростання обсягів споживання українського агропродовольства країнами ЄС протягом останніх 5 років, обраний курс України на інтеграцію до ЄС, робить його стратегічним партнером нашої держави. Зважаючи на це, суб'єкти підприємницької діяльності та державні установи, здійснюють комплекс заходів, необхідних для повної відповідності вимогам, які висуваються ЄС до учасників їхнього ринку.

Особлива увага приділяється якості агропродовольчої продукції, рівень якої визначається нормативно-правовими актами та кон-

тролюється державними установами. Зокрема, кожен оператор ринку, який має намір експортувати свою продукцію отримує дозвіл від Державної споживчої служби. Аграрне законодавство України невпинно адаптується до європейських стандартів. Обов'язковим є впровадження системи НАССР в господарську діяльність сільськогосподарських та переробних підприємств.

Кожен окремий учасник АПК України, будуючи свою систему менеджменту, ґрунтується на положеннях сучасних концепцій управління якістю. Активно створюються та сертифікуються системи управління якістю, які базуються на принципах постійного поліпшення якості та усвідомлення того, що якість кінцевого продукту залежить від кожної ланки, яка бере участь у його створенні та доведенні до кінцевого споживача. Саме тому, конкурентоспроможність агропродовольчого експорту залежить від якості виробництва і переробки сільськогосподарської продукції; якості функціонування підприємств, які забезпечують ці процеси кваліфікованими кадрами, науковими розробками, сировиною, технічним та енергетичним обладнанням, технологіями зберігання, засобами захисту рослин, організацією транспортування, фінансуванням; розробки досконалої законодавчої бази, що регулює означені питання на міжнародному та внутрішньому рівнях; належною організацією здійснення процесів сертифікації робіт та послуг, а також гармонізації стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції до вимог СОТ і законодавства ЄС.

Подальшого дослідження потребують методичні та прикладні аспекти впровадження в управлінську практику керівників аграрних підприємств зарубіжного досвіду щодо залучення всіх працівників до процесів постійного удосконалення якості, популяризації напрацювань відомих науковців та практиків в сфері якості серед персоналу, активізації діяльності гуртків якості. Іншим важливим напрямком є науковий супровід процесів просування аграрної продукції на зовнішніх ринках, зокрема організація маркетингових досліджень цих ринків та проведення рекламних кампаній, для ознайомлення споживачів з українськими брендами.

Література:

1. Трофімцева Ольга, заступник міністра аграрної політики та продовольства України з питань європейської інтеграції. НАССР обов'язкова для всіх: як та навіщо впроваджувати.

29 жовтня 2018. URL: <https://agroportal.ua/blogs/haccp-obyazatelna-dlya-vsekh-kak-i-zachem-vnedryat>.

2. Кравченко Віталій. Кінець транзитного надлишку: ЄС може зробити жорсткішими умови українського агроекспорту. 27 січня 2023 р. URL: <https://mind.ua/author/290-vitalij-kravchenko>.

3. Пугачов Микола. У 2022 році зростає експорт української агропродовольчої продукції лише до країн Євросоюзу. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/u-2022-roci-zrostaie-eksport-ukrainskoi-agroprodovolcoi-produkcii-lise-do-krain-evrosouzu-mikola-pugacov>.

4. Горбаль Н. І., Гресько В. В., Гудима Р. В. (2019). Тенденції та перспективи розвитку українського експорту. Бізнес Інформ. № 1. С. 73—78.

5. Наконечна К.В. Експортний потенціал аграрної продукції України: перспективи розвитку. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/52.pdf

6. Терещук Андрій. Радник юридичної фірми "Ілляшев та Партнери". Скасування імпорتنних мит для України: що це означає на практиці? URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/211819_skasuvannya-mportnikh-mit-dlya-ukrani-shcho-tse-oznacha-na-praktits.

7. Полегшення експорту до ЄС і Великобританії: скористаймося "з розумом" (ukrinform.ua). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3474881-polegsenna-eksportu-do-es-i-velikobritanii-skoristajmosa-z-rozumom.html>. 04.05.2022.

8. Про Службу. ДЕРЖПРОДСПОЖИВС-ЛУЖБА. URL: <https://dpss.gov.ua/sluzhba/prosluzhbu>

9. Міжнародні організації. URL: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobotnictv/mizhnarodni-organizaciyi>

10. Сільське господарство України наближене до євростандартів більше як на 60%. 31.10.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/silske-gospodarstvo-ukrajini-pristovane-do-yevrostandartiv-bilshe-yak-na-60>

11. Білоусько Т.Ю., Шовкун Л.В. Управління якістю в забезпеченні конкурентоспроможності аграрної продукції. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2020. № 2. С. 168—178.

12. Маркова Є., Шестаковська Т. Особливості розвитку аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. Журнал євро-

пейської економіки. 2017. Т. 16, № 4. С. 414—425.

13. Буряк Р.І. Вітчизняний досвід розвитку систем управління якістю діяльності на підприємстві. Економіка. Проблеми економічного становлення. 2011. № 3. С. 38—43.

14. Левченко Л.О. Підвищення конкурентоспроможності продукції АПК на основі поліпшення її якості. 2009. С. 420—426. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197264143.pdf>.

References:

1. Trofimtseva, O. (2018), "Deputy Minister of Agrarian Policy and Food of Ukraine for European Integration. HACCP is mandatory for everyone: how and why to implement", available at: <https://agroportal.ua/blogs/haccp-obyazatelna-dlya-vsekh-kak-i-zachem-vnedryat> (Accessed 30 May 2023).

2. Kravchenko, V. (2023), "The end of the transit surplus: the EU can tighten the conditions for Ukrainian agricultural exports", available at: <https://mind.ua/author/290-vitalij-kravchenko> (Accessed 30 May 2023).

3. Pugachov, M. "In 2022, the export of Ukrainian agro-food products will increase only to the countries of the European Union", available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/u-2022-roci-zrostaie-eksport-ukrainskoi-agroproduktov-lise-do-krain-evrosouzmikola-pugacov> (Accessed 30 May 2023).

4. Gorbal, N. I., Gresko, V. V. and Gudima, R. V. (2019), "Trends and prospects for the development of Ukrainian exports", *Biznes inform*, vol. 1, pp. 73—78.

5. Nakonechna, K.V. (2019), "Export potential of Ukraine's agricultural products: development prospects", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/52.pdf (Accessed 30 May 2023).

6. Tereschuk, A. (2022), "Advisor of the law firm 'Ilyashev and Partners'. Abolition of import duties for Ukraine: what does it mean in practice?", available at: https://biz.ligazakon.net/analitics/211819_skasuvannya-mportnikh-mit-dlya-ukrani-shcho-tse-oznacha-na-praktits (Accessed 30 May 2023).

7. ukrinform.ua (2022), "Facilitation of exports to the EU and Great Britain: let's use it 'wisely'", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3474881-polegsenna-eksportu-do-es-i-velikobritanii-skoristajmosa-z-rozumom.html> (Accessed 30 May 2023).

8. State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection (2023), "About the Service. Government production and consumer service",

available at: <https://dpss.gov.ua/sluzhba/prosluzhbu> (Accessed 30 May 2023).

9. State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection (2023), "International organizations", available at: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobitnictv/mizhnarodni-organizaciyi> (Accessed 30 May 2023).

10. Panasiuk, I (2022), "Ukrainian agriculture is closer to European standards by more than 60%", available at: <https://agroportal.ua/news/ukraina/silske-gospodarstvo-ukrajini-pristoso-vane-do-yevrostandartiv-bilshe-yak-na-60> (Accessed 30 May 2023).

11. Bilousko, T.Yu. and Shovkun, L.V. (2020), "Quality management in ensuring the competitiveness of agricultural products", *Visnik HNAU im. V.V. Dokuchaeva. Seriya "Ekonomichni nauki"*, vol. 2, pp. 168—178.

12. Markova, E. and Shestakovska, T. (2017), "Peculiarities of the agrarian sector's development of the Ukraine's economy in the conditions of European integration", *Zhurnal Evropeyskoyi ekonomiki*, vol. 16, no. 4, pp. 414—425.

13. Buryak, R.I. (2011), "The domestic experience development of quality management systems at the enterprise", *Ekonomika. Problemi ekonomichnogo stanovlennya*, vol. 3, pp. 38—43.

14. Levchenko, L.O. (2009), "Increasing the competitiveness of agricultural products on the basis for improving their quality", pp. 420—426, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/197264143.pdf> (Accessed 30 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 05.06.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ЕФЕКТИВНА
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.481.1

Т. В. Марусей,

к. е. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, природничо-економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1018-702X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.37

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

T. Marusei,

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel-Restaurant Business, Natural-Economical Department, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University

PECULIARITIES OF OPERATION OF HOTELS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування готелів України в умовах воєнного стану. В статті розглянуто сучасний стан готельного господарства, розкрито негативні впливи війни, які проявились через знищення інфраструктури, відсутність споживачів готельних послуг. Доведено, що основним критерієм визначення на сьогодні, чи функціонують готельні об'єкти є: у якій області вони розміщені, і на якій відстані знаходяться від місць бойових дій. Особливу увагу в статті приділено "Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури" та проекту KSE "Росія заплатить", який надає більш детальну інформацію щодо окремих сегментів нерухомості. Проаналізовано інтерактивну карту для пошуку готелів на випадок аварійних відключень, виділено особливості та вимоги технічного устрою готелів. Розглянуто сучасні тренди готельної індустрії в умовах війни.

The scientific article is devoted to the study of the peculiarities of the operation of hotels in Ukraine under martial law. The article examines the current state of the hotel industry, reveals the negative effects of the war, which were manifested due to the destruction of infrastructure, the lack of consumers of hotel services. It has been proven that the main criterion for determining whether hotel facilities are functioning today is: in which region they are located, and at what distance they are from the places of hostilities. Research shows that since the beginning of the war, hotel and restaurant business entities in many cities of Ukraine have served as centers for the accommodation of refugees, preparation of hot dinners and organization of meals during the evacuation of Ukrainian defenders and volunteers from various areas where fighting is ongoing. The article pays special attention to the "Fund for the Restoration of Destroyed Property and Infrastructure" and the KSE project "Russia will pay", which provides more detailed information on certain segments of real estate. The interactive map for finding hotels in case of emergency shutdowns was analyzed, the features and requirements of the technical system of hotels were highlighted. On the map, hotels are marked with different colors (green, yellow and blue), which indicate the level of preparedness of hotels for emergency blackouts. Hotels that have been destroyed or damaged since the beginning of the full-scale Russian invasion in February 2022, were located in areas close to or directly affected by hostilities were studied. Modern trends of the hotel industry in wartime conditions are considered, including co-working, which is the most attractive workplace for Ukrainians who work online; travel within their city/region with (considering that not all people have the opportunity to travel abroad, and creating special tours or offers for local residents is an additional opportunity for hotels to increase loading); provision of digital and contactless services (the possibility of reading this data and synchronizing it with the hotel's PMS).

Ключові слова: готель, готельне господарство, готельний бізнес, засоби розміщення, готельна мережа, туризм, гостинність, воєнний стан.

Key words: hotel, hotel management, hotel business, accommodation facilities, hotel chain, tourism, hospitality, martial law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сфера гостинності — це один із найпривабливіших секторів економіки для інвестицій у зв'яз-

ку з невеликими початковими вкладеннями капіталу, постійно зростаючим попитом суспільства на готельно-туристичні послуги, високим рівнем рентабельності та середнім терміном окупності проектів. Як туристична, так і готельна галузі заохочують розвиток суміжних галузей народного

господарства, насамперед, будівництва та торгівлі, сприяють створенню нових робочих місць. Також туристична та готельна індустрії активно впливають на економіку як міста та регіону, так і країни загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Воєнні дії на території України позначилися на функціонуванні всіх сфер економіки. Досить помітного впливу пережила галузь гостинності, що зумовлено тотальним руйнуванням у сфері туризму. Особливо чутливим є готельне господарство України, що проявилось через знищення інфраструктури та відсутність споживачів готельних послуг. Проблема повномасштабного вторгнення є фактично недослідженою та потребує поглиблених досліджень.

Загальним та специфічним проблемам ведення туристичного та готельного бізнесу в Україні присвячені наукові праці багатьох вітчизняних авторів, таких як Баженової С., Пологовської Ю., Канцур І., Безручко А., Білоус С., Філь М., Капліної Т. Переважна більшість наукових праць присвячена питанням функціонування готелів в Україні. Проте станом на сьогодні існує потреба у комплексному дослідженні функціонування готелів в Україні саме в умовах воєнного стану, що зумовило вибір теми цієї статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на зазначені вище факти, метою статті є дослідження особливостей функціонування готелів в Україні в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Готельний бізнес, як і будь-яка інша сфера економіки, дуже постраждав від військового вторгнення. У лютому-березні 2022 потік гостей зупинився, заплановані зустрічі, поїздки скасувалися, а дані відмовлень від бронювання за лічені дні виросли до 98%. Війна внесла свої корективи як у формат роботи готельного бізнесу, так і контингент споживачів: якщо раніше готелі приймали гостей, то наразі — це люди, які цього потребують. Воєнні дії є складним періодом для функціонування підприємств будь-якої сфери бізнесу.

Дослідження засвідчують, що суб'єкти готельно-ресторанного бізнесу з початку війни в багатьох містах України слугують центрами для розміщення біженців, приготування гарячих обідів та організації харчування під час евакуації українських захисників і волонтерів з різних районів, в яких тривають бої. Готелі також забезпечують складські приміщення для гуманітарної допомоги та інших заходів, спрямованих на підтримку постраждалих цивільних. Українські готелі розпочали акцію "Відвідай Україну в майбутньому",

спрямовану на підтримку української індустрії гостинності, яка бере участь у забезпеченні тилу військових дій та несе значні фінансові витрати з початку війни. Державне агентство розвитку туризму і Міністерство культури та інформаційної політики офіційно підтримали акцію, ініційовану Українською готельно-курортною асоціацією (UHRA) від імені громади індустрії гостинності [8].

Увесь світ намагається надати підтримку Україні, її економіці та індустрії гостинності. Люди з усього світу часто роблять "пожертвуване бронювання" номерів в українських готелях на будь-яку дату протягом 2022 року, починаючи із початку повномасштабного вторгнення ворога. Представники готельного бізнесу заявляють, що будуть раді гостям, які відвідають Україну відразу після її перемоги.

Так, за рахунок акції "Відвідай Україну в майбутньому" готелі, які в період вимушеного простою не можуть функціонувати, забезпечуються підтримкою. Насамперед, у районах активних бойових дій готелі є важливою ланкою для тимчасового розміщення евакуйованих мирних жителів, приготування їжі, організації пунктів гуманітарної допомоги та побутового обслуговування. На фоні цього виникають витрати діяльності, такі як оплата праці персоналу готелю, закупівля їжі, безпека тощо. Це прямий та ефективний спосіб підтримки для підприємств гостинності, коли є можливість забронювати та передоплатити будь-яку кількість ночей на будь-який період протягом 2022 року в готелі, який обрано для підтримки. Оплата, яку тримають готелі, за сприянням акції, дозволяє працювати в режимі підтримки військового тилу.

5 березня агентство Bloomberg повідомило, що сервіс оренди Airbnb отримав в Україні замовлення майже на 2 мільйони доларів від людей, які не проживають у заброньованих номерах, але просто бажають фінансово підтримати постраждалих від війни українців. За словами генерального директора Airbnb Браяна Ческі, на 2—3 березня в Україні було заброньовано близько 61 тисячі ночей. Майже три чверті замовників були зі США, Великобританії та Канади [13].

Проте моніторинг ситуації, проектування операційних процесів бізнесу, виходячи з можливостей локації підприємства та ресурсів, стає підґрунтям до відновлення бізнесу, сплати податків. Мета готельєрів захистити економіку країни, поки її захищають військові. Значна кількість готелів, особливо в місцях бойових дій, вимушені припинити роботу готельного бізнесу. Підприємства, які вже зруйновані під час воєнних дій, відразу не зможуть повернутися на ринок праці в звичному режимі. Власники мають величезні збитки, працівники готелів не отримують заробітну плату і є безробітними. Проте засоби розміщення, що знайшли вихід як працювати в умовах воє-

ного стану, мають змогу відновитися після його закінчення.

Особливостями готелів, які функціонують стали чималі зміни у бізнес-процесах, створення їх нового формату. Це передбачало поєднання елементів процесів: створення гостям традиційних для них умов обслуговування та безпеки перебування, допомога персоналу та їхнім сім'ям, участь у волонтерському русі (хто мав змогу — надавав укриття, приймав переселенців, здійснював гуманітарну допомогу тощо). Увесь даний процес проходив в умовах обмеженої чисельності персоналу, адже працівники готелів, враховуючи їх психологічний стан, намагалися також переїхати у безпечніші місця або емігрувати за кордон, або ж співробітники долучалися до лав ЗСУ чи територіальної оборони. Але якщо спершу першорядним питанням було те, як зібрати та зберегти команду, то сьогодні — як завантажити її в умовах невисокого попиту та низької кількості гостей.

На сьогоднішній основним критерієм визначення чи функціонують об'єкти є: у якій області вони розміщені, і на якій відстані знаходяться від місць бойових дій. Визначити, де краща ситуація неможливо, бо вона змінюється щоденно. Варто відмітити, що в Хмельницькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській і Закарпатській областях готелі працюють у повному обсязі, передумов для закриття чи зупинення їхньої роботи немає. Не зважаючи на ситуацію в країні готелі в регіонах поза межами бойових дій працюють.

Варто розуміти, що ситуація на ринку готельної індустрії дуже залежить від регіону. Якщо на заході України все більш ніж добре, то на півдні та сході готельний бізнес працює точково або ж не працює взагалі. Взяли паузу й більшість інвесторів у Києві, вони не беруться відновлювати будівельні роботи, якщо вклали в об'єкт менше ніж 50% коштів. Чекають на закінчення бойових дій, щоб зрозуміти нову кон'юнктуру ринку і вже потім ухвалювати рішення.

Особливої уваги заслуговує робота готелів міжнародних брендів: такі заклади розміщення у великих містах здебільшого припинили свою діяльність. "Це можна пояснити політикою безпеки та зовнішнім менеджментом материнських компаній. Окрім цього, цільова аудиторія цих мереж — здебільшого іноземні туристи, які зараз не приїжджають в Україну", — пояснила Ірина Сідлецька. Наразі в Києві відновили роботу Hilton Kyiv, InterContinental Kyiv, Radisson Blu Hotel, Fairmont Grand Hotel Kyiv, Mercure Kyiv Congress, Holiday Inn Kyiv, та деякі інші міжнародні готелі.

Але незважаючи на ці тенденції, за словами Артура Лупашка, засновника Ribas Hotels Group (під управлінням перебувають 26 об'єктів в Україні), наразі в Україні працюють близько 20% готелів. Багато готелів були пошкоджені внаслідок бойових дій. Детальної інформації про те, скільки таких готелів в Україні було пошкодже-

но, немає. Стало відомо, що в Ірпені (Київська область), який близько місяця перебував в окупації, було зруйновано 28 готелів. В Україні зруйновано або пошкоджено понад 12 готелів загальним номерним фондом 982 номерів з початку війни, повідомив керівник напряму консультаційних послуг у сфері нерухомості компанії ЕУ в Україні Ростислав Хома агентству "Інтерфакс-Україна".

"Більшість готелів, зруйнованих або пошкоджених з початку повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року, розташовувалися на територіях, близьких до бойових дій або на яких безпосередньо точилися бойові дії. Це такі міста як Харків, Чернігів, Херсон, Миколаїв, Київська обл. та інші. Незважаючи на те, що точної інформації про загальну кількість зруйнованих або пошкоджених готелів в Україні наразі немає, серед тих, про які заявлялося, публічно налічується 12 готелів сукупним номерним фондом 982 номери", — повідомив Хома [10].

Серед постраждалих він зазначив ALFAVITO (Київ, 229 номерів), розміщені у Київській області Grand Admiral Resort&SPA (64 номери) та "Бабушкін Сад" (30), чернігівський готель "Україна" (99 номерів), харківські готелі "Харків" (205) та SV Park (17). В Одесі постраждав Grande Pettine (91 номер), у Херсоні — Play Hotel by Ribas (25), у Запоріжжі — Sunrise Park (24), у Миколаєві — Reikartz River (98), "Інгул" (40) та "Миколаїв" (60) [4, 3].

Через повномасштабну війну, яка наразі триває, загальна кількість готелів скоротилася, оскільки частина української території на сході та півдні була окупована Росією, а частина об'єктів була зруйнована (готелі в Затоці). У цій війні, за оцінками Kyiv School of Economics (KSE), Україна втратила \$127 млрд від пошкоджень та руйнувань житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (дані станом на вересень 2022 року) [9].

Управління туризму та промоцій КМДА зазначає, що завдяки тому, що в Україні створено "Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури" фізичні та юридичні особи всіх форм власності, яким належать об'єкти туристичного призначення — заклади харчування, курортні заклади, готелі та інші заклади розміщення, пошкоджені чи знищені внаслідок військової агресії, можуть отримати фінансування на відновлення. Фінансування відбуватиметься з Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури. Державне агентство розвитку туризму пропонує розгорнуто заповнити google-форму щодо наявних руйнувань [5].

В Україні тривалий час продовжувалися масові аварійні відключення світла через атаки російських військ. У зв'язку з перебоями зі світлом іноземні гості України та українці стикались з незручностями, перебуваючи у різних містах країни. Асоціація готелів та курортів України (UHRA)

провела опитування серед готельєрів та створила інтерактивну карту для пошуку готелів на випадок аварійних відключень. Була сформована карта готелів, які на 9 грудня 2022 року повністю або частково були готові зустрічати своїх гостей під час відключень світла, знаходяться у містах України, а саме: Київ та область; Дніпро; Полтава; Черкаси; Одеса; Вінниця; Хмельницький; Чернівці; Рівне; Тернопіль; Карпати (Івано-Франківська область); Львів та область; Закарпаття.

При формуванні карти було взято до уваги ряд особливостей та вимог технічного устрою готелів:

- наявність укріплення;
- засоби для автономного енергозабезпечення, наявність генератора та рівень його потужності, для забезпечення роботи інженерних систем, освітлення, технологічного обладнання відповідно до його потужностей;
- резервуари з водою або власна свердловина на випадок перебоїв із водопостачанням;
- залежність системи тепlopостачання від газопроводу та електромережі;
- способи забезпечення Інтернетом та його покриття;
- наявність та графік роботи закладу для надання послуг харчування;
- система голосового оповіщення та комунікації з гостями;
- наявність зон для громадського використання.

На карті готелі відзначені різними кольорами (зелений, жовтий та блакитний), які позначають рівень готовності готелів до аварійних відключень світла. Зелений колір: позначені готелі з максимальною готовністю та відповідають усім вищевказаним вимогам; жовтий колір: марковані готелі, які готові до роботи під час блекауту, але з певними обмеженнями; блакитний колір: відповідає готелям, які працюють над удосконаленням послуги та відповідають не менше ніж половині вимог. Список готелів на інтерактивній карті оновлюється, оскільки не всі готелі були готові до блекауту. По всій країні різні заклади встановлюють альтернативні джерела енергії, які допоможуть перебувати на зв'язку, працювати та просто побути у теплі за повного відключення світла [12].

Під час воєнних дій проходить перетворення та трансформація сфери гостинності. Засоби розміщення сьогодення пропонують своїм гостям гібридні рішення, що є новою концепцією. Для українців, які працюють онлайн, коворкінг є найбільш привабливим робочим місцем. Там все передбачено для роботи: є світло, можна випити кави, поспілкуватись та плідно попрацювати. Дослідження показали суттєве зростання попиту на Open space за останній період. Як вважають споживачі цих послуг, українці йдуть працювати у коворкінг саме тому, що їх увагу привертає в першу чергу приємна ціна, затишна атмосфера, кава. Факти ICTV зібрали список коворкінгів у захід-

них регіонах України, які працюють навіть у години відключення світла.

Для готелів, які раніше займалися проведенням спеціалізованих заходів, перерозподіл за функціоналом вільних площ під коворкінг став "спасінням". У цих закладах вже наявні багато гнучких просторів і конференц-залів, а також сучасне технологічне обладнання для найвибагливішої бізнес-комунікації.

NAI Ukraine — одна з провідних консалтингових та брокерських компаній у сфері нерухомості, підготувала матеріал про найпоширеніші інтеграції коворкінг-просторів у готелі, що наразі реалізуються у світі.

Коворкінг, інтегрований у хол готелю — зона зі зручними робочими просторами, кріслами для відпочинку та кавовими столиками. Приміщення сплановане таким чином, щоб бізнес та відпочинок не заважали один одному.

Для світових мереж готелів Hilton, Radisson Blu Hotel, Marriott Hotels та Westin Grand Hotels такий формат коворкінгів є найбільш прийнятним.

Для споживачів готельних послуг це є дуже популярним, бо вони можуть забронювати собі конкретне місце або переговорну кімнату з усім необхідним технологічним обладнанням заздалегідь.

Готелі йдуть на все, щоб залучити гостей: створення гібридних номерів в готелях. Це перш за все кімнати, які гармонійно поєднують технічно обладнаний робочий простір і комфорт готельного номеру.

Так мережа готелів Radisson зберегла тиху, спокійну обстановку готельного номера, але обладнала всередині робоче місце. Великий робочий стіл, зручні стільці, кавова машина і надійний високошвидкісний Інтернет — все це є оснащенням номеру. Також в гібридних номерах є бездротова клавіатура і миша, переносний динамік з підключенням до Bluetooth і можливість включати другий екран за необхідністю.

Цікавою пропозицією є так звана колаборація двох брендів — готелю та коворкінга, які умовно діляться своїми клієнтами та можуть знаходитися в одній або в сусідніх будівлях.

Як приклад можна навести кейс від засновників першого в Україні капсульного готелю Monotel — з цілодобовим коворкінгом Monohub у самому центрі Києва. Він пропонує Open space, переговорні-кімнати, вело-столи для занять спортом, та капсули для відпочинку та сну. Обидва заклади мають різні входи, але між собою поєднуються всередині. Гості готелю можуть потрапити в коворкінг і навпаки за спеціальною перепусткою [1].

Гарним трендом стали подорожі в межах свого міста/регіону. З огляду на те, що не у всіх людей є можливість виїхати за кордон, знову актуальними стали подорожі в межах свого міста чи регіону. Наприклад, сімейні пари влаштовують собі міні відпустку на один день в межах свого ж

міста в одному з готелів. Це також пов'язано з небезпекою та неможливістю надовго залишити родину. Створення спеціальних турів або пропозицій для місцевих жителів є додатковою можливістю для готелів збільшити завантаження. Крім цього, треба популяризувати додаткові послуги в об'єктах для місцевих жителів — сніданки, SPA, Zoom-кімнати, дитячі простори тощо.

За останні роки тенденція надання цифрових і безконтактних послуг набула великої популярності. Люди, які звикли розблоковувати свої смартфони та ноутбуки за допомогою розпізнавання обличчя та відбитків пальців, чекають такої ж зручності у доступі до своїх готельних номерів. Так, багато послуг, орієнтованих на гостей, стали безконтактними — мобільна реєстрація заїзду та виїзду, безконтактні платежі, використання біометричних даних. До прикладу, велика кількість громадян України користується додатком Дія для зберігання та надання необхідних для реєстрації документів. Можливість зчитування цих даних та синхронізації з PMS готелю переходить вже до розряду не просто бажаних, а необхідних функцій. Можна очікувати, що технології розпізнавання обличчя та відбитків пальців незабаром замінять ключі та картки доступу до готельних номерів. Загалом, цифровізація готельного досвіду гостя — це те, у що готельерам потрібно спрямовувати інвестиції найближчим часом.

Окрім персоналізації, гості прагнуть унікального досвіду. Мінімалізм знову активізував дещо запилену приказку "менше — краще". Люди все менше шукають пишних демонстрацій багатства, а замість цього бажають витратити кошти розумно. Водночас їм потрібні унікальні враження, особливі та цікаві локації, активний відпочинок. Нині гості все більше цікавляться новим досвідом, пов'язаним з мистецтвом, традиціями та історією України. Крім цього, такий тренд впливає на дизайн готелю, послуги, які він надає, і навіть на меню, яке пропонують у ресторані. Наразі важливо, щоб готельєри могли створити особливий досвід для гостя: познайомити його з місцевими пам'ятками та запропонувати цікаві враження[7].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сучасний готельний бізнес, зважаючи на його громадський напрямок, є вразливим до сьогодишньої ситуації в країні. Війна на території нашої держави заподіяла ряд негативних процесів у функціонуванні готельного господарства та підштовхнула готельні підприємства пристосовуватись до нових подій. Такі перемиї розкриваються у виділенні тенденцій повоєнного розвитку готельного господарства. Внутрішній туризм розвивається вже зараз, особливо на заході України. Після закінчення війни мільйони українців потребуватимуть відпочинку, оздоровлення та пе-

резавантаження. Отже, незважаючи на те, що ситуація є непередбачуваною та існує ризик нових атак, український бізнес і готельна сфера, зокрема, намагається адаптуватися, виживати, навіть розвиватися.

Література:

1. Анохін М. М., Капліна Т. В. Коворкінг — додаткова послуга в готелях України під час війни. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/98_163-167.pdf

2. Антонюк Т., Паралюш М. Встояти під час війни: як працюють готелі України. URL: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak->

3. Баженова С., Пологовська Ю., Канцур І. Розвиток готельно-ресторанного бізнесу в умовах сьогодення. Економіка та суспільство. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1280>.

4. Безручко Л., Білоус С., & Філь М. (2023). ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. Економіка та суспільство, (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43>

5. Власники готелів, ресторанів та інших закладів туристичного призначення, які були пошкоджені внаслідок військової агресії РФ, можуть отримати фінансування на відновлення. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/vlasniki_goteliv_restoraniv_ta_inshikh_zakladiv_turistichnogo_priznachennya_yaki_buli_poshkodzheni_vnaslidok_viyskovo_agresi_rf_mozhut_otrimati_finsuvannya_na_vidnovlennya/

6. Встояти під час війни: як працюють готелі України. URL: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak-pratsyuyut-goteli-ukraini/>

7. Готельна індустрія: тренди якісного сервісу у 2023 році. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/gotelna-industria-trendi-akisnogo-servisu-u-2023-roci>

8. ДАРТ та UHRA запускають акцію з безкоштовного бронювання номерів в українських готелях. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/810589.html>

9. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає понад \$127 млрд — звіт KSE Institute станом на вересень 2022 року. Kyiv School of Economics. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturі_ukrayini-skladaye-ponad-127-mlrd-zvit-kse-institute-stanom-na-veresen-2022-roku/

10. Понад 12 готелів постраждали в Україні через війну. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/886309.html>

11. Як функціонує готельна нерухомість в умовах війни та чого очікувати у 2023 році. URL: <https://realestate.24tv.ua/rinok-gotelnoyi->

neruhomosti-umovah-viyni-intervyu-arturom-lupashko_n2199996

12. Українські готелі з генераторами: де зупинитись без відключень світла. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1283/ukrainski-goteli-z-generatorami-de-zupinitis-bez-vidklyuchen-svitla>

13. Ukrainian hotels located in war zones ask the world for support and launch the action "Visit Ukraine in the Future". URL: <https://visitukraine.today/blog/214/ukrainian-hotels-located-in-war-zones-ask-the-world-for-support-and-launch-the-action-visit-Ukraine-in-the-future>

References:

1. Anokhin, M. M. and Kaplina, T. V. (2022), "Co-working — an additional service in hotels of Ukraine during the war", Kovorkinh — dodatkova posluha v hoteliakh Ukrainy pid chas viiny, available at: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/98_163-167.pdf (Accessed 30 Nov 2022).

2. Antoniuk, T. and Paraliush, M. (2022), "To stand up during the war: how hotels of Ukraine work", Vstoyati pid chas viiny: yak pratsiyuit hoteli Ukrainy, available at: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak>— (Accessed 21 Jul 2022).

3. Bazhenova, S., Polohovska, Yu. & Kantsur, I. (2022), "Development of hotel and restaurant business in today's conditions. Economy and society", Rozvytok hotelno-restorannoho biznesu v umovakh sohodennia. Ekonomika ta suspilstvo, vol. 38, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1280> (Accessed 26 Apr 2022).

4. Bezruchko, I., Bilous, S., & Fil, M. (2023), "Hotel industry of Ukraine in the conditions of war: current state and development prospects. Economy and society", Hotelne hospodarstvo Ukrainy v umovakh viiny: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku, Ekonomika ta suspilstvo, vol. 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43>.

5. Official portal of Kyiv (2023), "Owners of hotels, restaurants and other tourist facilities that were damaged as a result of the russian military aggression can receive financing for restoration", available at: https://kyivcity.gov.ua/news/vlasniki_goteli_v_restoraniv_ta_inshikh_zakladiv_turistichnogo_priznachennya_yaki_buli_poshkodzheni_vnaslidok_viyskovo_agresi_rf_mozhut_otrimati_finansuvannya_na_vidnovlennya/ (Accessed 27 Jan 2023).

6. Commercial Property (2022), "Stand up during the war: how do Ukrainian hotels work", available at: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak-pratsiyuyut-goteli-ukraini/> (Accessed 21 Jul 2022).

7. Diia (2023), "Hotel industry: trends of quality service in 2023", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/gotelna-industria-trendi-akisnogo-servisu-u-2023-roci> (Accessed 24 Feb 2023).

8. Interfax (2023), "STDA and UHRA are launching a campaign for charitable reservation of rooms in Ukrainian hotels", available at: <https://interfax.com.ua/news/general/810589.html> (Accessed 10 Mar 2022).

9. Kyiv School of Economics (2022), "The total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine is more than \$127 billion — KSE Institute report as of September 2022", available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-ponad-127-mlrd-zvit-kse-institute-stanom-na-veresen-2022-roku/> (Accessed 21 Oct 2022).

10. Interfax (2023), "More than 12 hotels were damaged in Ukraine due to the war", available at: <https://interfax.com.ua/news/general/886309.html> (Accessed 1 Jan 2023).

11. Babych, Yu. (2022), "How hotel real estate functions in wartime and what to expect in 2023", available at: https://realestate.24tv.ua/rinok-gotelnoyi-neruhomosti-umovah-viyni-intervyu-arturom-lupashko_n2199996 (Accessed 18 Nov 2022).

12. Visit Ukraine (2022), "Ukrainian hotels with generators: where to stay without blackouts", available at: <https://visitukraine.today/uk/blog/1283/ukrainski-goteli-z-generatorami-de-zupinitis-bez-vidklyuchen-svitla> (Accessed 21 Nov 2022).

13. Visit Ukraine (2022), "Ukrainian hotels located in war zones ask the world for support and launch the action "Visit Ukraine in the Future", available at: <https://visitukraine.today/blog/214/ukrainian-hotels-located-in-war-zones-ask-the-world-for-support-and-launch-the-action-visit-ukraine-in-the-future> (Accessed 19 Mar 2022).

Стаття надійшла до редакції 31.05.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.1

К. В. Завгородній,
к. е. н., ДП "Виробниче об'єднання "Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-3971>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.43

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

K. Zavgorodniy,
PhD in Economics,
State Enterprise "Production Association Southern Machine-Building Plant named after A.M. Makarov", Ukraine

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Метою статті є процес дослідження розвитку національної економіки в умовах глобалізації. Національна економіка стає все більше залежною від світових подій та взаємозв'язків. У глобалізованому світі, де країни взаємодіють між собою на різних рівнях, важливо розглядати національну економіку в контексті глобальних вимірів. Це відкриває нові можливості та ставить перед нами виклики, які потребують аналізу та розуміння. Врахування глобальної оцінки у дослідженнях національної економіки дозволяє отримати комплексну картину розвитку, використовувати міжнародний досвід та кращі практики, а також забезпечує взаємодію та співпрацю з іншими країнами для досягнення спільних цілей сталого розвитку.

Визначено, що глобалізація проявляється у різних напрямках, які впливають на різні сфери життя, у відповідності до чого доцільно розрізняти економічну, соціокультурну, технологічну, політичну, екологічну глобалізацію. Ці напрями прояву глобалізації взаємодіють між собою та впливають на економіку, суспільство, культуру, політику та навколишнє середовище. Використання глобальної оцінки у дослідженнях національної економіки дозволяє розуміти ці взаємозв'язки, прогнозувати можливі наслідки та розробляти стратегії для досягнення сталого розвитку в умовах глобальної нестабільності.

Виокремлено позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на національну економіку. Позитивним є поштовх до розвитку та удосконалення. Проте, не кожна країна отримує переваги від співучасті у глобалізаційних процесах, адже глобалізація часто ставить слабкі економіки країн у залежність від розвинених країн, які в свою чергу, привласнюють додаткову вартість, що виробляється за рахунок ресурсів економічно слабших країн. Крім того, представники економічної еліти слаборозвинених країн не хочуть здійснювати внутрішні інвестиції, а спрямовують свою діяльність на зовнішні ринки. Враховуючи значний потенціал України у галузі наукових досліджень, розробки нових технологій та інновацій, розвиток інноваційного сектору може сприяти сталому розвитку та конкурентоспроможності країни. Нажаль, Україна зіткнулася з проблемою відтоку молодих та кваліфікованих кадрів, що негативно впливає на розвиток та інноваційність економіки.

The article aims to research the development of the national economy in the conditions of globalization. The national economy is becoming increasingly dependent on world events and relationships. In a globalized world, where countries interact with each other at different levels, it is essential to consider the national economy in the context of global dimensions. This opens up new opportunities and presents us with challenges that require analysis and understanding.

The global assessment in national economy research allows you to get a comprehensive development picture, use international experience and best practices, and ensure interaction and cooperation with other countries to achieve common sustainable development goals. It was determined that globalization manifests itself in different directions that affect different spheres of life, by which it is appropriate to distinguish economic, socio-cultural, technological, political, and ecological globalization. These directions of manifestation of globalization interact with each other and affect the economy, society, culture, politics, and the environment. Global assessment in national economic studies allows for understanding these relationships, predicting possible consequences, and developing strategies for achieving sustainable development in conditions of global instability.

The positive and negative consequences of the influence of globalization on the national economy are singled out. The impetus for development and improvement is positive. However, only some countries benefit from participation in globalization processes, although globalization often makes weak countries' economies dependent on developed countries, which in due course appropriate the added value produced at the expense of the resources of economically weaker countries. In addition, representatives of the economic elite of underdeveloped countries want to refrain from making internal investments but direct their activities to foreign markets. Considering the significant potential of Ukraine in scientific research and the development of new technologies and innovations, the development of the innovative sector can contribute to the sustainable development and competitiveness of the country. Unfortunately, Ukraine faced the problem of the outflow of young and qualified personnel, which negatively affected the development and innovativeness of the economy.

Ключові слова: національна економіка глобалізація, прояви, різновиди прояву.
Key words: national economy, globalization, manifestation, types of manifestation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Національна економіка стає все більше залежною від світових подій та взаємозв'язків. У глобалізованому світі, де країни взаємодіють між собою на різних рівнях, важливо розглядати національну економіку в контексті глобальних вимірів. Це відкриває нові можливості та ставить перед нами виклики, які потребують аналізу та розуміння.

Глобалізацію характеризують, як новий етап економічного розвитку, який став правонаступником інтернаціоналізації та розвитку міжнародної співпраці, і виступив у ролі стимулюючого фактору для економічного розвитку окремих країн. Початок даного етапу ототожнюють із початком ХХІ століття [1].

Процеси глобалізації стирають економічний суверенітет та кордони, посилюють економічну співпрацю між різними країнами, створюють глобальний економічний капітал [2; 3; 4; 5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливостям дослідження розвитку національної економіки в умовах глобалізації, приділено значну увагу вітчизняними вченими, зокрема: В. Андрійчука, М. Гонака, Б. Данілішина, М. Долішнього, І. Іртищеву, І. Крамаренко, Ю. Макогона, С. Писаренко, М. Стегней, Є. Савельєва, Є. Сича, В. Федоренка, Л. Чернюк, О. Чмир, М. Чумаченка. Однак, вплив глобалізації на розвиток національної економіки залишаються недостатньо розкритими відповідно до сучасних умов.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є процес дослідження розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізація має багато напрямів прояву, серед яких О. М. Кірієнко, Н. І. Кобзар, А. М. Андрейчикова вирізняють потребу уніфікації та врахування глобальних інтересів, появу нових закономірностей та обмеження альтернатив (рис. 1).

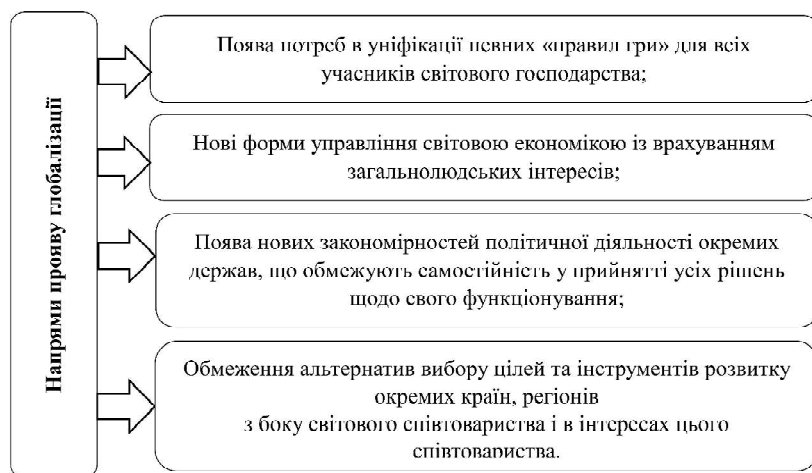

Рис. 1. Напрями прояву глобалізації

Джерело: узагальнено на підставі [6].

Рис. 2. Різновиди прояву глобалізації

Джерело: запропоновано автором.

В цілому, глобалізація проявляється у різних напрямках, які впливають на різні сфери життя, у відповідності до чого доцільно розрізняти економічну, соціокультурну, технологічну, політичну, екологічну глобалізацію (рис. 2).

Ці напрями прояву глобалізації взаємодіють між собою та впливають на економіку, суспільство, культуру, політику та навколишнє середовище. Використання глобальної оцінки у дослідженнях національної економіки дозволяє розуміти ці взаємозв'язки, прогнозувати можливі наслідки та розробляти стратегії для досягнення сталого розвитку в умовах глобальної нестабільності.

Використання глобальної оцінки у процесі досліджень національної економіки має кілька важливих переваг:

1. Контекст глобальних трендів. Глобальна оцінка дозволяє поставити національну економіку у ширший контекст світової економіки. Це дозволяє розуміти, які глобальні тренди, виклики та можливості впливають на національну економіку, і які можуть бути наслідки її розвитку.

2. Порівняння з іншими країнами. Глобальна оцінка надає можливість порівняти економічні показники та результати з іншими країнами. Це дозволяє виявити сильні та слабкі сто-

рони власної економіки, ідентифікувати конкурентні переваги та недоліки, а також визначити можливості для покращення та адаптації до глобальних викликів.

3. Прогнозування та планування. Глобальна оцінка допомагає прогнозувати та планувати розвиток національної економіки з урахуванням глобальних тенденцій. Вона надає інформацію про майбутні перспективи, ризики та можливості, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку економіки та впровадження необхідних реформ.

4. Залучення іноземних інвестицій. Глобальна оцінка дозволяє визначити місце та конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку. Це важливо для приваблення іноземних інвестицій, розвитку міжнародного бізнесу та залучення нових технологій та капіталу для підтримки економічного та інклюзивного зростання.

5. Визначення пріоритетних напрямків. Глобальна оцінка дозволяє ідентифікувати пріоритетні напрямки розвитку національної економіки з урахуванням світових тенденцій. Вона вказує на галузі, в яких країна може мати конкурентні переваги або потребує додаткового розвитку, що сприяє ефективному використанню ресурсів та розвитку інноваційного потенціалу.

6. Моніторинг прогресу. Глобальна оцінка дозволяє моніторити прогрес у досягненні глобальних цілей, таких як сталість, інклюзивний розвиток, екологічна продуктивність та інші. Вона надає оцінку досягнень країни порівняно з іншими країнами та допомагає визначити необхідні кроки для досягнення цілей.

7. Інформаційне забезпечення прийняття рішень. Глобальна оцінка є цінним джерелом інформації для урядових органів, політиків, дослідників та інших приймачів рішень. Вона допомагає розуміти глобальні тенденції, виклики та можливості, що сприяє формуванню ефективних стратегій розвитку національної економіки.

Врахування глобальної оцінки у дослідженнях національної економіки дозволяє отримати комплексну картину розвитку, використовувати міжнародний досвід та кращі практики, а також забезпечує взаємодію та співпрацю з

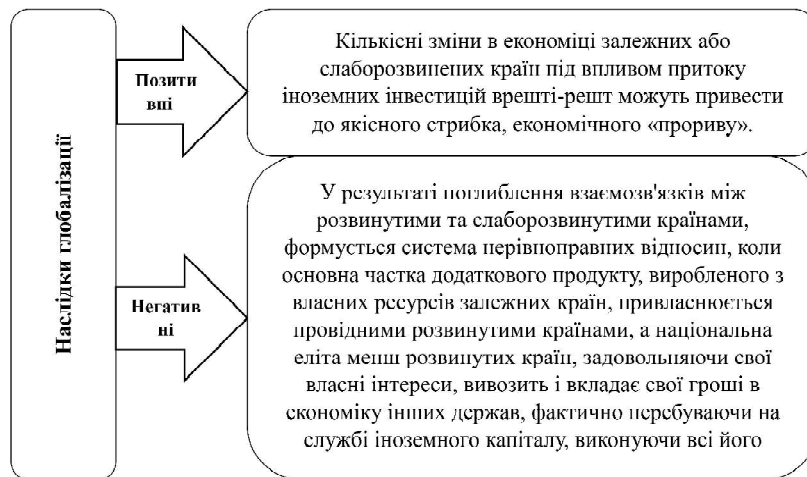

Рис. 3. Наслідки глобалізації

Джерело: узагальнено на підставі [6; 8].

іншими країнами для досягнення спільних цілей сталого розвитку.

Досліджуючи вплив глобалізації на національну економіку можливо виокремити позитивні та негативні наслідки такого впливу (рис. 3). Позитивним є поштовх до розвитку та удосконалення. Проте, не кожна країна отримує переваги від співучасті у глобалізаційних процесах, адже глобалізація часто ставить слабкі економіки країн у залежність від розвинених країн, які в свою чергу, привласнюють додаткову вартість, що виробляється за рахунок ресурсів економічно слабших країн. Крім того, представники економічної еліти слаборозвинених країн не хочуть здійснювати внутрішні інвестиції, а спрямовують свою діяльність на зовнішні ринки.

Національна економіка України має свої особливості в контексті глобальних вимірів — це географічне положення, ресурсний потенціал, індустріальна база, особливості зовнішньоекономічної діяльності, реформи та трансформації, інноваційний потенціал, демографічні виклики.

Україна знаходиться на перехресті транспортних маршрутів між Європою та Азією. Це надає можливості для торгівлі та інтеграції в глобальну економіку, але також ставить перед економікою виклики, пов'язані з конкуренцією та залежністю від зовнішніх ринків. Україна має значні природні ресурси, такі як родовища газу, нафти, вугілля, залізної руди та сільськогосподарські землі, що створює можливості для експорту сировини та розвитку відповідних галузей, але також вимагає ефективного управління ресурсами та диверсифікації економіки. Сильна промислова база, зокрема в сферах машинобудування, важкої промисловості, хімічної та металургійної галузей надає потен-

ціал для експорту промислової продукції та технологій, але також потребує модернізації та підтримки інноваційного розвитку.

Україна є важливим учасником світової торгівлі та має великий експортно-імпортний оборот. Залежність від зовнішніх ринків та політичні та економічні виклики впливають на стабільність національної економіки, яка пережила значні зміни та реформи після отримання незалежності. Процеси приватизації, дерегуляції, лібералізації торгівлі та інших реформ сприяли перебудові економіки. Проте, нестабільність політичного середовища та виклики корупції впливають на розвиток та конкурентоспроможність економіки.

Враховуючи значний потенціал України у галузі наукових досліджень, розробки нових технологій та інновацій, розвиток інноваційного сектору може сприяти сталому розвитку та конкурентоспроможності країни.

На жаль, Україна зіткнулася з проблемою відтоку молодих та кваліфікованих кадрів, що негативно впливає на розвиток та інноваційність економіки. Забезпечення стабільного економічного розвитку вимагає звернення уваги на питання демографічного розвитку та залучення талановитих молодих людей.

Враховуючи ці особливості, розвиток національної економіки України в глобальній економіці потребує зосередження на реформах, створенні сприятливого інвестиційного клімату, підтримці інноваційного розвитку, розширенні експортних ринків та підтримці підприємництва. Крім того, важливим є зміцнення правової бази, боротьба з корупцією та забезпечення стабільного політичного та економічного середовища для залучення іноземних інвестицій.

ВИСНОВКИ

Визначено, що глобалізація проявляється у різних напрямках, які впливають на різні сфери життя, у відповідності до чого доцільно розрізняти економічну, соціокультурну, технологічну, політичну, екологічну глобалізацію. Ці напрями прояву глобалізації взаємодіють між собою та впливають на економіку, суспільство, культуру, політику та навколишнє середовище. Використання глобальної оцінки у дослідженнях національної економіки дозволяє розуміти ці взаємозв'язки, прогнозувати можливі наслідки та розробляти стратегії для досягнення сталого розвитку в умовах глобальної нестабільності.

Виокремлено позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на національну економіку. Позитивним є поштовх до розвитку та удосконалення. Проте, не кожна країна отримує переваги від співучасті у глобалізаційних процесах, адже глобалізація часто ставить слабкі економіки країн у залежність від розвинених країн, які в свою чергу, привласнюють додаткову вартість, що виробляється за рахунок ресурсів економічно слабших країн. Крім того, представники економічної еліти слаборозвинених країн не хочуть здійснювати внутрішні інвестиції, а спрямовують свою діяльність на зовнішні ринки.

Література:

1. Хесин Е. Мировая экономика: вступая в третье тысячелетие. Международная экономика. 2005. № 3. С. 5—19.
2. Чугров С. Глобализация, модернизация или интернационализация? МЭ и МО. 2002. № 4. С. 19—21.
3. Афонцев С. Проблема глобального управления мирохозяйственной системой: теоретические аспекты. МЭ и МО. 2001. № 5. С. 65—70.
4. Хохлов Н. Глобализация экономики в ракурсе эволюции отношений собственности. Экономика Украины. 2004. № 2. С. 66—72.
5. Геєць В. М., Панченко Є. Г., Лібанова Е. М. Перехідна економіка: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 591 с.
6. Кірієнко О. М., Кобзар Н. І., Андрейчикова А. М. Вплив глобальних світових тенденцій на розвиток економіки України. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2013. № 6. С. 39—43.
7. Крамаренко І. С., Широков М. А., Нікон Д. Є., Білоус О. А. Роль інвестиційного потенціалу у контексті продовольчої безпеки.

Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. 2018. № 3. С. 433—444.

8. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Юськів. Рівне: Видавець О. М. Зень, 2009. 476 с.

9. Крамаренко І. С., Козаченко Л. А. Позиціонування інвестиційного потенціалу України у світових рейтингах. Бізнес Інформ. 2020. № 4. С. 127—132.

10. Іртищева І., Крамаренко І., Стегней М., Бойко Є. Економічний механізм забезпечення ресурсозбереження та природокористування в умовах глобальних викликів. Innovation and Sustainability. 2022. № 4. С. 223—231.

References:

1. Hesyin, E. (2005), "The world economy: entering the third millennium", *Mezhdunarodnaia ekonomika*, vol. 3, pp. 5—19.
 2. Chuhrov, S. (2002), "Globalization, modernization or internationalization?", *ME y MO*, vol. 4, pp. 19—21.
 3. Afontsev, S. (2001), "The problem of global management of the world economic system: theoretical aspects", *ME y MO*, vol. 5, pp. 65—70.
 4. Khokhlov, N. (2004). "Globalization of the economy in the perspective of the evolution of property relations", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 66—72.
 5. Geets, V. M., Panchenko, E. G., and Libanova, E. M. (2003), *Perekhidna ekonomika [Transitional economy]*, Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
 6. Kirienko, O. M., Kobzar, N. I., and Andreychikova, A. M. (2013), "The impact of global world trends on the development of the economy of Ukraine", *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*, vol. 6. pp. 39—43.
 7. Kramarenko, I. S., Shirokov, M. A., Nikon, D. E. and Bilous, O. A. (2018), "The role of investment potential in the context of food security", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 433—444.
 8. Yuskiv, B. M. (2009), *Hlobalizatsiia i trudova mihratsiia v Yevropi [Globalization and labor migration in Europe]*, Vydavets' O. M. Zen', Kyiv, Ukraine.
 9. Kramarenko, I. S., and Kozachenko, L. A. (2020), "Positioning of Ukraine's investment potential in world rankings", *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 127—132.
 10. Irtischeva, I., Kramarenko, I., Stegnei, M., and Boyko, Ye. (2022), "An economic mechanism for ensuring resource conservation and nature management in the face of global challenges", *Innovation and Sustainability*, vol. 4, pp. 223—231.
- Стаття надійшла до редакції 25.05.2023 р.

УДК 658.3

Н. В. Кириченко,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1721-258X>

Л. О. Алещенко,

асистент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.48

ХАРАКТЕРНІ РИСИ, СКЛАДОВІ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ

N. Kyrychenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

L. Alieshchenko,

Assistant of the Department of Management and Information Technologies,

Kherson State Agrarian and Economic University

CHARACTERISTIC FEATURES, COMPONENTS AND METHODS OF EVALUATING THE LEADERSHIP COMPETENCIES OF THE MANAGEMENT PERSONNEL

Основною метою даної статті є проаналізувати характерні риси, складові та методи оцінювання лідерських компетенцій управлінського персоналу.

Сучасний менеджмент акцентується на проблематиці дослідження аспектів лідерства та лідерських компетенцій управлінців різних сфер діяльності. Навіть при аналізі праць вчених зарубіжжя та вітчизни, стає очевидним, що не існує повного і універсального переліку компетенцій, характеристик і вимог до управлінців чи лідерів, які гарантують їх успіх. Думки дослідників розходяться, ідеї коливаються: деякі стверджують, що керівники та лідери володіють окремим набором компетенцій, тоді як інші наголошують на тому, що вони нерозривно пов'язані і не повинні між собою розрізнятися.

Сьогочасний розвиток економіки, де реалії постійно змінюються, необхідно активно шукати та впроваджувати нові технології, методи, механізми та інструменти управління персоналом. Традиційні підходи вже втратили свою актуальність та ефективність. Зарубіжні компанії, які довели свій успіх, показують, що розвиток лідерських компетенцій є найбільш дієвим інструментом управління персоналом у сучасних умовах. Тому дослідження характерних рис, складових та методів оцінювання лідерських компетенцій управлінського персоналу є надзвичайно актуальною темою сучасного менеджменту.

Analyzing the leadership competencies of managerial personnel is an important task in modern management. Demands on managerial personnel are becoming increasingly complex and diverse, which is why leadership competencies are crucial for successful leadership and achieving set goals.

Despite the variety of research in the field of leadership and management, there is no universally accepted list of competencies that guarantee the success of a manager or leader. Opinions of researchers vary, and there are different approaches and concepts. Some scholars believe that leadership competencies are a distinct set of skills and abilities, while others emphasize their interdependence and interaction.

In the current conditions of economic development, where the situation is constantly changing, it is important to actively implement new methods and tools for personnel management. Traditional approaches may lose their relevance and effectiveness. Successful foreign companies demonstrate that developing leadership competencies is the most effective way to manage personnel in modern conditions. Therefore, studying the characteristics, components, and methods of assessing leadership competencies of managerial personnel is a relevant topic for contemporary management.

One approach to defining leadership competencies is the competency-based management model. It is based on the idea that a successful leader possesses a set of key competencies that help them effectively manage a team. These competencies may include strategic thinking, communication skills, decision-making ability, motivation, leadership qualities, and many others. Assessing leadership competencies can be done through achievement analysis, skill assessment, 360-degree feedback, and other methods.

It is important to consider the context and specificities of the organization when assessing leadership competencies. Each organization may have its own requirements and expectations regarding the leadership qualities of its managerial personnel. Therefore, flexibility and adaptability in defining leadership competencies are key aspects.

Overall, analyzing the characteristics, components, and assessment methods of leadership competencies of managerial personnel is an important task for improving leadership effectiveness and organizational development in the modern business environment.

Ключові слова: менеджмент, управління, лідерство, лідерські компетенції, методи оцінки, управлінський персонал, бізнес-середовище.

Key words: management, management, leadership, leadership competencies, evaluation methods, management personnel, business environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний менеджмент перебуває перед найгострішою та найактуальнішою проблематикою — дослідження аспектів лідерства та лідерських компетенцій управлінців різних сфер діяльності. В аналізі праць зарубіжних і вітчизняних вчених виявлено, що до цього часу не існує повного і універсального переліку компетенцій, характеристик і вимог до успішних управлінців та лідерів. Певні автори стверджують, що існує окремий перелік компетенцій для керівників та лідерів, тоді як інші наголошують на тому, що кращий керівник і лідер включають в себе обидві ролі, і необхідно зберігати цю гармонію.

Сьогодення змушує нас шукати та впроваджувати сучасні технології, методи, механізми та інструменти управління персоналом. Традиційні підходи більше не вважаються актуальними та ефективними. Практика успішних зарубіжних компаній підтверджує, що в економічних умовах сьогодення найбільш дієвим засобом кадрового управління є розвиток лідерських компетенцій. Таким чином, актуальною темою сучасного менеджменту є дослідження характерних рис, компонентів та методів оцінювання лідерських компетенцій управлінського персоналу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасний менеджер повинен бути лідером. З метою підвищення ефективності управління діяльністю підприємства перед управлінцями постає завдання стати керівниками — лідерами. При цьому стати лідером не можливо лише за умови просування кар'єрними сходами, необхідно постійно розвива-

ти в собі лідерські компетенції та розширювати межі свого лідерського впливу на підлеглих. Все вище викладене доводить, що тільки за умови розвитку своїх лідерських компетенцій керівник перетвориться в керівника-лідера [1].

Аналізуючи наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених нами було визначено що існує декілька підходів до трактування поняття "компетенція", але вони збігаються за змістом і в основному зосередженні на вмінні використовувати набуті навички, знання і особистісні здібності управлінців в своїй професійній діяльності й кваліфіковано та професійно приймати рішення в залежності від ситуацій.

Бессонова Л.О. та Добросмислова С.М. зазначають: "компетенція — це не тільки наявність знань і досвіду, а й уміння розпорядитися ними при виконанні своїх функцій, що є обов'язковою умовою оптимізації професійної діяльності".

І. Стрілець, визначають компетенцію як: "досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення намічених цілей" [2].

Г. Кот та О. Пилипчук виділяють три види управлінської діяльності: 1) управління певною системою та підприємством; 2) керування персоналом та взаємодією працівників між собою; 3) управління процесами підприємства. В залежності від того, наскільки вдало менеджер зможе забезпечити та узгодити між собою всі три види і визначається ефективність управління [3]. Аналізуючи лідерські компетенції особливу увагу зосереджено на її носії, а саме на керівнику [4].

Рис. 1. Класифікація компетенцій за складовими

Ряд авторів керівником визначають: "особу, що має повноваження щодо управління організацією та відповідає за результати її діяльності". Вони поділяють керівників на лінійних та функціональних. Перші очолюють лінійні підрозділи підприємства, інші — штабні й збутові.

В процесі управління роль і значення компетентності керівника обумовлені орієнтацією на розвиток особистісного потенціалу у контексті інтелектуальних здібностей.

Більшість науковців в своїх напрацюваннях схиляються до виділення таких складових управлінських компетенцій:

1. Наявність системи теоретичних і практичних знань про управління;
2. Наявність вмінь і навичок прийняття управлінських рішень;
3. Наявність лідерських прагнень, інтересів, мотивів, цілей та сформованих потреб;
4. Вміння логічно, професійно, осмислено і адекватно оцінювати власні можливості та своїх підлеглих;
5. Наявність сукупності особистісних компетенцій, притаманних професійно-компетентному управлінцю [5].

Аналіз наукових підходів щодо трактування поняття "лідерські компетенції", на думку, дозволяє уточнити його сутність як складного професійно-особистісного утворення, яке реалізується в процесі лідерської діяльності, забезпечує готовність і здатність до її виконання та включає знання, вміння, навички, особистісні якості та здібності, цінності, мотиви та оцінки. У цьому визначенні автор акцентує увагу на обґрунтуванні ключової ролі особистості, її готовності та спроможності до розвитку функцій керівника.

Згідно з цим можна констатувати, що лідерські компетенції це індивідуальні лідерські здібності, формальний і неформальний вплив управлінця для якісної і успішної взаємодії з

підлеглими та іншими представниками управлінського апарату.

Дж. Максвелл виділив п'ять етапів для розвитку лідера: статус, схвалення, продуктивність, наставництво, особистість. Для досягнення п'ятого етапу, на його думку, індивідуум має вміти виконувати свої обов'язки поза посадовими інструкціями, приймати складні рішення, генерувати ідеї, нести відповідальність і спонукати оточуючих до розвитку та успіху.

В сучасних наукових працях зарубіжних вчених особливу увагу приділено емоційному інтелекту особистості і його складовим, вони зазначають що розвиненість даної компетенції є основною посилюючою характеристикою справжнього керівника — лідера.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової роботи є визначення та дослідження характерних рис, складових та методів оцінювання лідерських компетенцій управлінського персоналу аграрного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Щодо класифікації компетенцій їх найчастіше прийнято характеризувати за складовими відповідно до специфіки діяльності особистості (Рис. 1).

Професійна складова — інтегральна особистісна якість керівника, що визначається спроможністю використовувати професійні знання і набутий досвід при реалізації управлінських рішень, та характеризується творчим, критичним і аналітичним мисленням, креативністю, вмінням швидко адаптуватись у професійному середовищі, створювати злагожені міжособистісні відносини в колективі та будувати дієві командні угруповання.

Соціальна складова — інтегральна особистісна якість керівника, визначається здібностями до налагодження, розвитку соціальних кон-

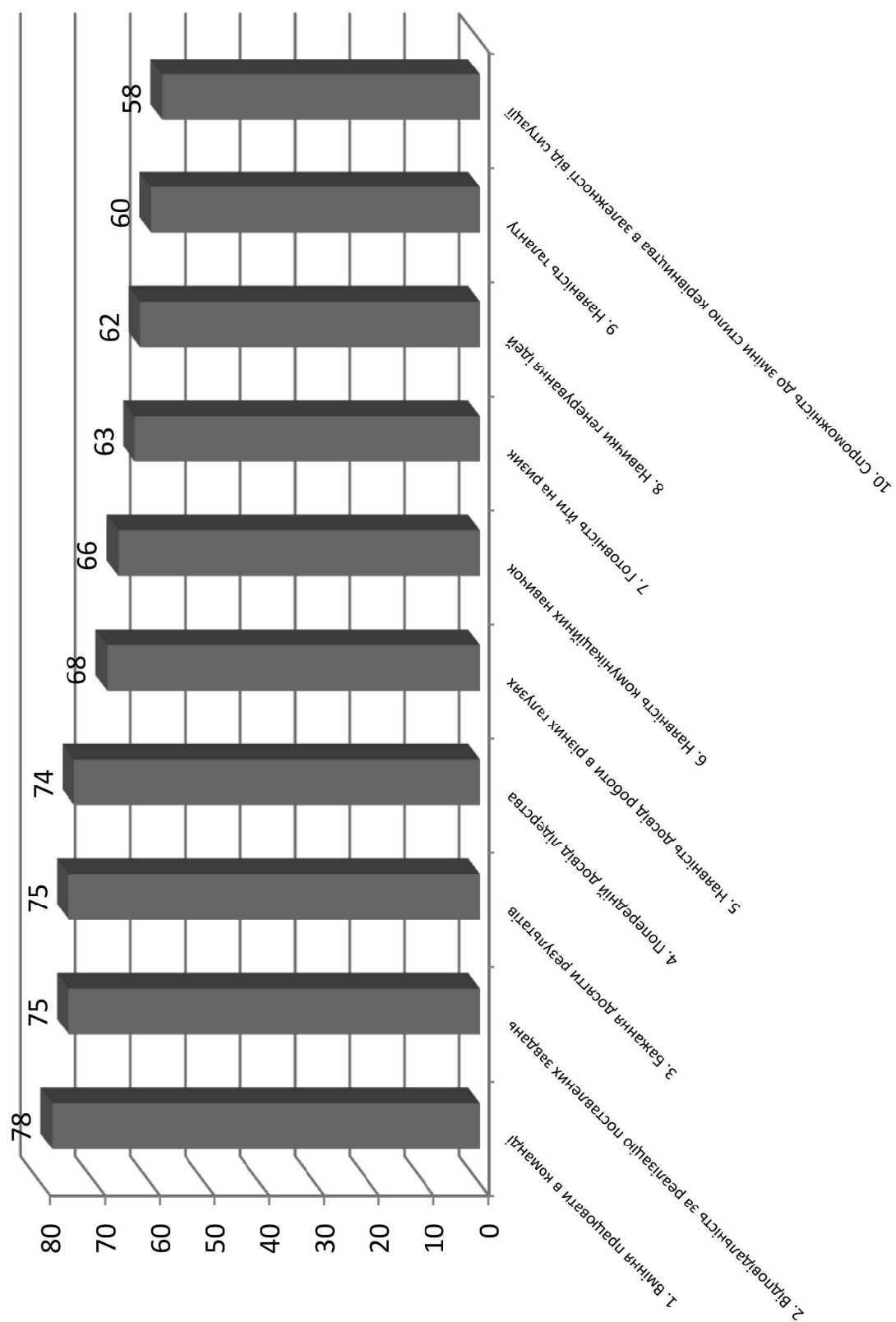

Рис. 2. Лідерські компетенції управлінського персоналу ранжовані за значимістю

тактів та побудови правильної моделі поведінки і відповідальності відповідно до вимог, норм та правил соціуму.

Комунікативна складова — значуща складова управлінської діяльності, сприяє формуванню позитивного іміджу, сприйняття персоналом і досягненню намічених цілей.

Особистісна складова — характеризується стійкою професійною мотивацією, творчим підходом до управлінської діяльності, задоволеністю своєю роботою, вмінням використовувати прийоми самовираження та саморозвитку.

Індивідуальна складова — характеризується бажанням до кар'єрного і професійного розвитку, відсутністю професійного вигорання, володінням прийомами особистісного саморозвитку та самовдосконалення тощо.

Проведений аналіз сучасних підходів до лідерських компетенцій дозволив відзначити, що існує ще один підхід до їх класифікації за так званими "лідерськими компетенціями майбутнього" — софт-скілс (комунікативні, ментальні, соціальні, командні, рефлексійні, інтелектуальні, емоційні, надихаючі навички) та хард-скілс (класичні професійні знання та технічні навички). У нинішньому бізнес-середовищі найбільш цінними і необхідними справжньому керівнику — лідеру є саме софт-скілс. Не зважаючи на безкінечний перелік компетенцій притаманних лідерам, на сьогодні не існує універсальних вимог та конкретного набору рис лідерських компетенцій управлінського персоналу.

Дослідження Британського бізнес-середовища та керівних кадрів, дозволили визначити та ранжувати деякий перелік лідерських характеристик управлінців, які впливають на успіх підприємства (Рис. 2).

Даний перелік дає можливість побачити і впевнено стверджувати, що успішні лідерські характеристики обумовлені не лише особистими (вродженими) здібностями індивіда, а багатогранний і важко напрацьований феномен розвитку інтелектуальної, творчої, креативної, самоорганізованої, амбітної і харизматичної особистості з набутими соціальними та комунікативними навичками й професійним досвідом.

Звідси можна визначити, що компетенції керівних кадрів, або власників підприємств мають поєднувати особистісні, ділові та професійні якості задля успішного здійснення управлінської діяльності.

Індивідуальні характеристики управлінця, що впливають на результативність роботи пер-

соналу залежать від його знань, професійних навичок і особливостей мотивації, індивідуальних або культурних якостей, конкретної посади або компанії в цілому. Іноді компетенції можуть бути описані у вигляді моделі професійної поведінки, необхідної для досягнення високих результатів [6].

На сьогодні в теорії і практиці моделювання компетенцій існує кілька основних підходів: американський (заснований на поведінці людини в процесі діяльності); британський (пов'язаний з розвитком системи освіти, та передбачає розробку певного набору лідерських компетенцій і професійних стандартів, що визначаються набором ролей і особливостями поведінки у відповідності до займаної посади); французький і німецький (поєднують американські і британські моделі, та передбачають використання як аналогів поведінкових, так і функціональних компетенцій).

На розвиток лідерських компетенцій впливають дві групи факторів:

— зовнішні (об'єктивно-ситуаційні) обумовлені впливом на керівника середовища, у якому він перебуває, а також тих людей, із якими він контактує;

— внутрішні (суб'єктивно — особистісні) обумовлені потребами, інтересами та індивідуально-психологічними особливостями самого керівника (накопичення досвіду самореалізації, формування базових лідерських компетенцій, мобілізація внутрішніх ресурсів особистості управлінського лідера та формування готовності до керівництва) [7].

Якщо розглядати чинники, що обумовлюють вибір оптимальних методів оцінки персоналу, то вони можуть бути різноманітними і залежати від особливостей: корпоративної культури; стратегії підприємства; механізмів мотивації; інвестиційної привабливості і інноваційного розвитку підприємства; організаційної структури; наявності діючих моделей лідерських компетенцій тощо.

Для вибору методів оцінювання компетенцій персоналу, якостей особистості, поведінки й результатів праці працівника на підприємстві можуть застосовуватися різні методи. Вони поділяються на:

— об'єктивні (основані на чітко вимірюваних критеріях і показниках);

— суб'єктивні (ґрунтуються на суб'єктивних судженнях і висновках осіб, що здійснюють оцінювання).

Крім цього, в науковому середовищі методи оцінювання працівників організації прийня-

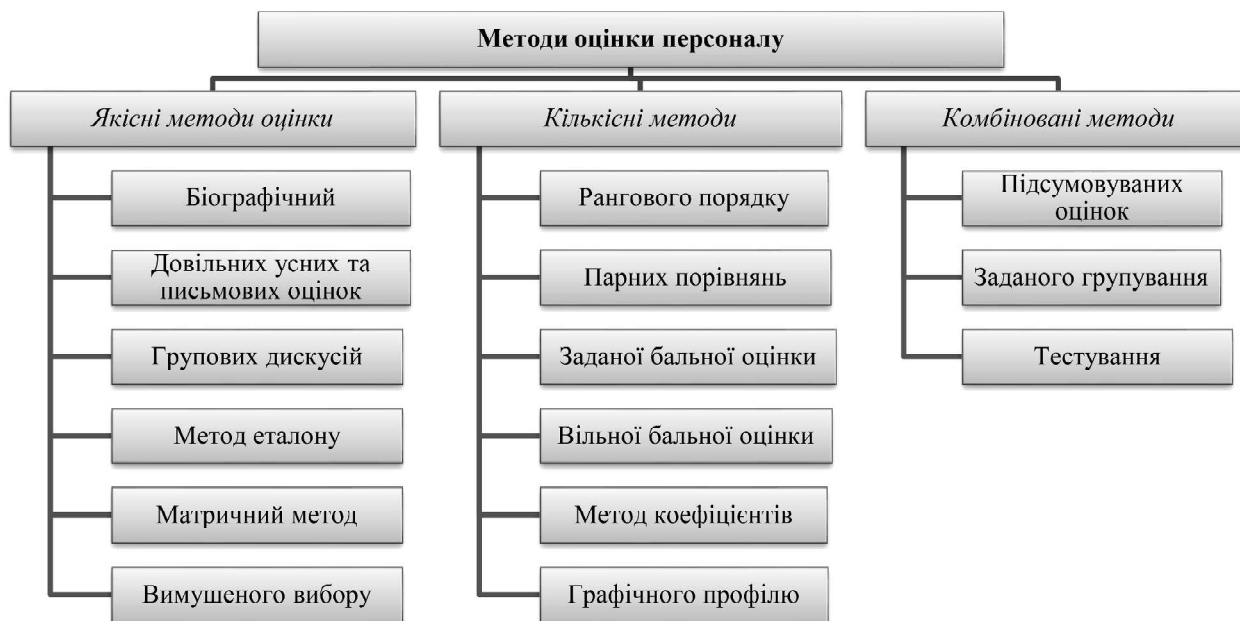

Рис. 3. Класифікація методів оцінювання персоналу

то класифікувати на кількісні, якісні та комбіновані (Рис. 3).

Якісні методи оцінки дають можливість визначити ділові й особистісні якості працівників. Біографічний метод здійснюється за рахунок аналізу кадрових даних, особистої справи працівника його характеристики та автобіографії. Метод довільних письмових та усних оцінок проводиться за допомогою довільного опису різних результатів праці або якостей робітника і розраховується згідно встановлених критеріїв. Групою експертів чи окремо згрупованих працівників під час вирішення певної проблеми можна встановити ступінь відповідності працівників організації різним фактичним показникам за методом групових дискусій. Матричний метод дозволяє експертам оцінювати працівників виставляючи бали за 3 параметри (виконання посадових обов'язків, ділових і особистісних якостей), які позначаються на результативності роботи. Так для кожного параметру визначається "вага" відповідно впливу на кінцеві результати роботи. Кожен бал помножується на відповідну "вагу", отримані результати підсумовують і отримують загальну оцінку, що вказує на успіхи працівника. Перечислені методи є простим, не дуже трудомісткими і дешевими, проте вони мають низький рівень надійності отримуваних результатів (0,2—0,5).

За рахунок кількісних методів оцінювання працівників отримується об'єктивна оцінка різних параметрів їх діяльності. Дані методи зазвичай мають чітку систему факторів і критеріїв оцінки, можуть враховувати певні показ-

ники оцінювання для підвищення об'єктивності результатів, мають високу надійність (0,7—0,9).

Комбіновані методи базуються на сукупності описових ознак і кількісних оцінок. Враховують різні критерії і фактори та дозволяють порівнювати результати оцінки отримані різними методами, але мають незначний рівень надійності (0,3—0,7) не завжди забезпечують отримання об'єктивних результатів не дозволяють автоматизувати процес та отримання результатів оцінки.

Нині існує величезна кількість якісних, кількісних і комбінованих методів оцінки персоналу. До сучасних підходів оцінки лідерських компетенцій та менеджменту покращення результативності діяльності персоналу які зараз набирають популярності, можна віднести: "Перфоменс менеджмент", "метод 360°", Assessment Centre, метод "Хея" та інші.

"Перфоменс менеджмент" (менеджмент виконання або система управління результативністю) являє собою систему управління, що складається з трьох елементів: оцінки (вимірювання), зворотного зв'язку і позитивного мотивування. Метод полягає в тому, що все можна вимірити та поліпшити. "Перфоменс менеджмент" розглядається як сукупність ключових підсистем: лідерство, система управління, організаційна культура, вимірювання, залучення. В основу методу вкладено закони людської поведінки.

На думку деяких науковців система управління результативністю включає наступні етапи: 1. Створення команди стратегічного менеджменту, які мають однакові бачення напрямів

довгострокового розвитку підприємства і розуміють взаємну відповідальність за прийняті рішення. 2. Документальна фіксація бізнес-стратегії. 3. Правильна постановка цілей вищими ланками керівництва для досягнення вертикальної узгодженості. 4. Виділення бізнес-процесів для досягнення горизонтальної узгодженості цілей. 5. Удосконалення стилю управління для залучення керівників лінійної ланки управління і фахівців в процес розробки і ухвалення рішень. 6. Вдосконалення внутрішніх комунікацій. 7. Постійний розвиток і навчання персоналу.

Концепція Перфоменс менеджменту дає можливість персоналу і керівництву обговорювати і визначати цілі діяльності та розвитку підприємства й спільно розробляти плани їх досягнення.

Наступним популярним комплексним підходом оцінки професійного рівня, особистісних компетенцій і потенційних можливостей працівників, є на нашу думку технологія Assessment center (Центр оцінки). Вона включає певні процедури моделювання різних ситуацій для оцінювання окремих навичок і поведінки співпрацівників. Основна мета технології — це визначення індивідуальних особливостей та рис характеру робітника і його основних психологічних компетенцій. Зараз поділяють технологію на 2 види:

— традиційна, для діагностики стандартних компетенцій;

— розвиваюча, що спрямована на виявлення і розвиток ключових компетенцій персоналу.

Наступний метод оцінки який на нашу думку, заслуговує уваги це "Метод Хейя". Він заснований на системи оцінювання персоналу і вимог до нього залежно від очолюваної посади в різних підприємницьких структурах і має стандартизований підхід, який передбачає додержання таких обов'язкових умов: використання єдиного набору факторів та однакових правил оцінювання по кожному з них; розрахунок за ідентичними правилами розміру заробітної плати та підсумок балів. При використанні цього методу обов'язково враховуються особливості, цілі і умови діяльності організації. Для оцінювання в основному беруть такі основні фактори: рівень знань (професійні, комунікативні навички, можливості прийняття обґрунтованих рішень); рівень інтелекту та відповідальності. Для кожного критерію визначається декілька рівнів вимог до працівників в залежності від посади що він обіймає.

Метод "360°" дозволяє оцінити професійні і особистісні компетенції та визначає якості, що проявляються найбільше в професійній діяльності співробітника. Організаційна культура установи визначає об'єктивність цього методу. Так, метод дозволяє проводити оцінку на робочому місці, визначати соціальну компетентність та сприяє розробці обґрунтованої програми розвитку персоналу.

Інноваційний розвиток і впровадження інновацій підприємствами зумовлюють необхідність формування управлінням новітніх кваліфікаційних вимог до своїх підлеглих.

Недостатня кількість інформаційних джерел щодо методики оцінки лідерських компетенцій уповільнює процеси визначення кваліфікаційного і професійного рівня управлінського персоналу підприємства.

Оцінка поточного стану лідерських компетенцій є головним етапом, для розробки певних заходів їх розвитку. Оцінка персоналу, згідно з думкою Ю. Іванова, "є одним з найважливіших елементів системи управління персоналом виробничої організації, який дозволяє не тільки планувати персональні переміщення, формувати кадровий резерв, а й оцінювати якість персоналу з точки зору його відповідності цілям бізнесу та стратегії підприємства".

Проведений аналіз літературних і наукових джерел дозволив визначити суттєву кількість підходів до діагностики чи оцінки компетентностей. Так в запропонованих методах пропонуються: кваліметричні моделі оцінювання рівня компетентності; методи оцінки компетенцій управлінського персоналу за корпоративними, професійними і поведінковими аспектами, використовуючи при цьому визначену шкалу вагомості рівнів прояву і отримання відповідної оцінки лідерських компетенцій в балах; методика кластерного розподілу компетенцій для категорії "керівники" за 10-ти бальною шкалою оцінки [8]. Також розроблено і запропоновано основні дієві етапи процесу оцінки компетентності. На кожному з них пропонуються схожі дії, наприклад: формування спеціального інструментарію оцінки компетентності; отримання, перевірка та зведення інформації; обробка, аналіз та інтерпретація результатів отриманих даних.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже на нашу думку, лідерські компетенції управлінського персоналу — це процес вмілого використання індивідом "жорстких" і "м'яких" навичок в залежності від сфери діяльності і повноважень, враховуючи особливості й "мо-

ральну" зрілість підлеглих при здійсненні управлінської діяльності.

Також слід зазначити що лідерські компетентності управлінського персоналу від яких залежить успішне функціонування організації і результативність роботи персоналу потребують постійного розвитку та удосконалення в залежності від вимог суспільства зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Не зважаючи на величезний науковий здобуток і кількість розроблених методик оцінки персоналу нині немає універсальної, яка була б одночасно ефективною для врахування психологічних особливостей працівника, і цілей управління. Тому, на нашу думку комплексний підхід до вибору і використання розглянутих вище методів оцінки лідерських компетенцій персоналу всіх ланок управління, дозволить зменшити негативні наслідки та сприятиме своєчасному отриманню інформації для прийняття обґрунтованих оптимальних управлінських рішень при вирішенні кадрових питань.

Література:

1. Лугова В. М., Єрмоленко О.А. Напрями розвитку лідерської компетентності керівників українських підприємств. Проблеми економіки. № 1. С. 64—67. 2012.

2. Стрілець М. І. Професійний рекрутинг у системі державної служби України. Кандидат наук: автореферат дисертації. Національна академія державного управління. 2010.

3. Кот Г. М., Пилипчук О. Ю. Зарубіжний досвід дослідження особистісних якостей ефективного менеджера. Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Педагогіка, Психологія, № 2. С. 56—60. 2009.

4. Бізо Л., Ібрагімова І., Кікот' О. Розвиток лідерства. Проект "Реформа управління персоналом на державній службі в Україні". 2012.

5. Дороніна М., Білоконенко Г. та Серіков Д. Терміносистема дослідження розвитку управлінської компетентності керівника в умовах професіоналізації менеджменту. Ефективна економіка. № 2. 2017.

6. Потьомкіна, Ю.С. Компетенція як ключове поняття для управління персоналом у системі державної служби. Економіка та держава. № 4. С. 132—134. 2013.

7. Жарик, Є.А. Управління лідерськими компетенціями керівника. Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економік. III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Харків. Україна. 23 Січня 2017.

8. Нагара М.Б. Оцінка компетентності працівників як пріоритетний напрямок управлін-

ня людськими ресурсами на засадах коучингу. Вісник НТУ "ХПІ". Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. № 7. С. 23—29. 2010.

9. Fisher R., Sharp A. Lateral Leadership: Gone When You Are Not the Boss. London: Harper Colins Business. 196 p. 1998.

10. Hersey P., Blanchard, K. Leadership Style: Attitudes and Behaviors. Training & Development Journal. № 36 (5). pp. 50—52. 1982.

References:

1. Luhova, V.M. and Yermolenko, O.A. (2012), "Directions of development of leadership competence of heads of Ukrainian enterprises", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 64—67.

2. Strilets', M.I. (2010), "Professional recruiting in the civil service system of Ukraine", *Natsional'na akademiia deravnogo upravlinnia*.

3. Kot, H.M. and Pylypchuk, O.Yu. (2009), "Foreign experience of researching the personal qualities of an effective manager", *Visnyk Natsional'noho aviatsijnoho universytetu*. Ser.: Pedagogika, Psykholohiia, vol. 2, pp. 56—60.

4. Bizo, L. Ibrahimova, I. and Kikot', O. (2012), *Rozvytok liderstva [Leadership development]*, Projekt "Reforma upravlinnia personalom na derzhavnij sluzhbi v Ukraini", Kyiv, Ukraine.

5. Doronina, M. Bilokonenko, H. and Sierikov, D. (2017), "The term system for research methodology in developing managerial competence under conditions of professionalization of management", *Efektivna ekonomika*, vol. 2.

6. Pot'omkina, Yu.S. (2013), "Competency as a key concept for human resource management in public service", *Ekonomika ta derzhava*. vol. 4, pp. 132—134.

7. Zharyk, Ye.A. (2017), "Management of the leader's leadership competencies", *Biznes-administruvannya v umovakh turbulentnoi ekonomik*. III Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia [Business administration in turbulent economies. III International Scientific and Practical Internet Conference], Kharkiv, Ukraine.

8. Nahara, M.B. (2010), "Evaluation of the competence of employees as a priority direction of human resources management on the basis of coaching", *Visnyk NTU "KhPI"*. Ser.: Tekhnichnyy prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva, vol. 7. pp. 23—29.

9. Fisher, R. and Sharp, A. (1998), *Lateral Leadership: Gone When You Are Not the Boss*, Harper Colins Business, London, UK.

10. Hersey, P. and Blanchard, K. (1982), "Leadership Style: Attitudes and Behaviors", *Training & Development Journal*, vol. 36 (5), pp. 50—52.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2023 р.

УДК 338.439.64:004.5(477)

А. В. Лапін,

к. е. н., доцент кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3492-1954>**Д. О. Оленюк,**

аспірант, асистент кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9641-3795>**І. О. Грінчук,**

старший викладач кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4508-3511>**В. І. Терещук,**

старший викладач кафедри комп'ютерних технологій і моделювання систем,

Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5716-233X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.12.56

ОЦІНЮВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

A. Lapin,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Computer Technology and Systems Modeling, Polissia National University

D. Oleniuk,

Postgraduate student,

Assistant of the Department of Computer Technology and Systems Modeling, Polissia National University

I. Hrinchuk,

Senior Lecturer of the Department of Computer Technology and Systems Modeling, Polissia National University

V. Tereshchuk,

Senior Lecturer of the Department of Computer Technology and Systems Modeling, Polissia National University

EVALUATION OF QUANTITATIVE INDICATORS OF THE FOOD SECURITY LEVEL OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND SECURITY CHALLENGES

У статті досліджено теоретичні та методичні аспекти оцінювання кількісних показників рівня продовольчої безпеки України за умов діджиталізації та безпекових викликів. Робота містить окремий термінологічний базис у сфері продовольчої безпеки та цифрової трансформації сукупно із факторами, що їх визначають. Означено методологічні принципи оцінки рівня продовольчої безпеки в генералізованому та цифровому сегментах. Визначено засадничі положення діджиталізації як фактора впливу на кількісно-якісний моніторинг рівня продовольчої безпеки України. Встановлено, що перспективною є можливість залучення штучного інтелекту до процесу оцінювання кількісних показників рівня продовольчої безпеки. Розглянуто ключові концепти Національної платформи продовольчої безпеки як ініціативи Держпродспоживслужби з протидії згубним продовольчим наслідкам повномасштабного вторгнення РФ до України. Припущено гіпотетичні варіанти здійснення заходів із вдосконалення моніторингових процедур за рівнем продовольчої безпеки України. Окреслено приклади взаємодії органів державної влади у сфері цифровізації та забезпечення рівного доступу громадян до ресурсів держави з метою формування належного рівня продовольчої безпеки. Описано міжнародний досвід контрольної-моніторингової діяльності у сфері продовольчої безпеки — зокрема, кризь призму Global Food Security Index (GFSI). Конкретизовано способи та методи взаємодії України з зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами та наведено авторські припущення щодо подальшого розширення цифрового співробітництва для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів.

The article examines the theoretical and methodological aspects of evaluating the quantitative indicators of the food security level in Ukraine in conditions of digitalization and security challenges. The work contains a separate terminological base in the field of food security and digital transformation together with the factors that determine them. As a result of the research, it was

established that food security is a complex nature determined by a set of factors that affect it, namely, availability and affordability, quality and safety of food products, as well as the sustainability and adaptation of natural resources. Food security is an integral component of national security and contributes to the sustainable development of society. In general, food security should be considered as a state in which the population has guaranteed uninterrupted physical and economic access to high-quality and sufficient food products, in accordance with their needs and preferences. The methodological principles of assessing the food security level in the generalized and digital segments are defined. The basic provisions of digitization as a factor of influence on the quantitative and qualitative monitoring of the food security level of Ukraine are defined. It was established that the possibility of involving artificial intelligence in the process of evaluating quantitative indicators of the food security level is promising. The key concepts of the National Food Security Platform as an initiative of the State Production and Consumer Service to counteract the harmful food consequences of the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine are considered. Hypothetical options for the implementation of measures to improve monitoring procedures for the food security level of Ukraine are suggested. Examples of interaction of state authorities in the field of digitalization and ensuring equal access of citizens to state resources with the aim of forming an appropriate food security level are outlined. The international experience of control and monitoring activities in the field of food security is described — in particular, through the Global Food Security Index (GFSI). The ways and methods of Ukraine's interaction with external and internal stakeholders are specified, and the author's assumptions are given regarding the further expansion of digital cooperation to ensure an adequate food security level in conditions of global challenges.

Ключові слова: продовольча безпека, діджиталізація, продовольчий моніторинг, стан продовольчої безпеки, система продовольчої безпеки, індекс продовольчої безпеки.

Key words: food security, digitalization, food monitoring, food security status, food security system, food security index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Продовольча безпека — складова національної безпеки держави та джерело її політичної, економічної й фінансової стабільності. До повномасштабного вторгнення РФ і тимчасової окупації частини території України, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники забезпечували потреби європейського та світового ринків харчової продукції, станом на 15.02.2022 р., у кукурудзі — 3-є місце; соняшнику та олії — 1-е місце; ячменеві — 2-е місце за обсягом виробництва та 4-е — за обсягом експорту [15]. Військова агресія РФ, окрім окупаційно-загарбницької складової, містить певні субформи терору, серед яких — створення продовольчої кризи через пошкодження сільськогосподарської інфраструктури, знищення техніки, складів зерна та інших сільськогосподарських об'єктів. В умовах вищезазначених тенденцій, особливої актуальності для України набуває використання діджитал-інструментів для здійснення моніторингу та контролю за вітчизняним продовольчим сектором, з метою всебічного й оперативного реагування на наявні загрози продовольчій незалежності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання контрольно-моніторингової активності щодо продовольчих показників є предметом вітчизняного та зарубіжного наукового інтересу, однак, аспект застосування цифрових технологій під час опанування даної інформації наразі не є науково означеним. Через це, доцільно розподілити огляд наукової літератури, співставної із темою роботи, на дві субскладові.

По-перше, безпосереднє доктринальне розуміння сутності продовольчої безпеки та особливостей оцінювання її рівня вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед української доктрини виділяються праці С. Урби [36] і Г. Прунцєвої [32], які присвячено окресленню теорії та методології оцінювання рівня продовольчої безпеки держав. О. Кондра [21] та О. Бокій [10] фокусують свою увагу на генерацийні особливості оцінювання стану продовольчої безпеки на регіональному рівні. А. Сташинська та О. Михайлик [35] досліджують методіку таксономічного аналізу для оцінювання рівня продовольчої безпеки України. Систему оцінювання рівня продовольчої безпеки в Україні у довоєнний час досліджувала Н. Мариненко, А. Артеменко [23], О. Ніконенко [24] та інші. Дослідження М. Сичевського [34] й Н. Горін [16] присвячено місцю України та екстраполяції показників її продовольчої безпеки в глобальний вимір. В. Гобела, С. Мельник, М. Курляк [13], В. Бойко, А. Бойко [9] та Н. Родінова, А. Дергач, Г. Гудзь [33] досліджують продовольчу безпеку під призмою військових дій на території України.

Вагомий внесок у розвиток концепції продовольчої безпеки як зі сторони виробництва, так і зі сторони споживання продовольства здійснили свого часу такі зарубіжні автори, як А. Сміт, Д. Ріккардо, Т. Мальтус та інші. А. Маслоу у своїй теорії ієрархії потреб розглядає продовольчий аспект, як базову (фізіологічну) потребу людини. Е. С. Стівенс, Е. Д. Джонс та Д. Парсон [7] розглядають взаємодію між сільськогосподарською системою і системою продовольчої безпеки. Р. Перес-Ескамілья

спільно з С. де Пее у своїй роботі [5] досліджують інструменти та індикатори продовольчої безпеки, а разом з А. М. Сегалл-Корреа у праці [6] розглядають методи, які використовуються для оцінки рівня продовольчої безпеки.

По-друге, аспекти діджиталізації як інформаційно-цифрового явища сучасного світу є рівноцінним предметом вітчизняного та закордонного науково-популярного дискурсів. Виходячи із результатів досліджень В. Яценка [37], діджиталізація є сучасною суспільною потребою, і, відтак, застосування програмно-технічних рішень сприяє реалізації державою похідних прав та свобод громадян, що закріплено Конституцією України у ст. 3, де індивіда визнано найвищою соціальною цінністю. У своїх працях Г. Жосан [12, 19] та А. Лігоненко [22], спільно з колегами, концентрують увагу на напрямках та сферах розвитку діджиталізації бізнес-процесів. З. Двуліт, А. Завербний, А. Романюк у своєму дослідженні [17] проаналізували вплив цифрової трансформації на бізнес-процеси в умовах безпекових викликів. А. Завербний та М. Пешко [26] вважають, що у зв'язку з війною окремі бізнес-процеси недостатньо або повністю не діджиталізовані.

У зарубіжній доктрині варто виокремити працю А. Насирахмади та О. Хенсел [4], які описують концепцію впровадження цифрових двійників поряд з іншими цифровими технологіями для потреб сільського господарства. А. Матаче спільно з колегами у роботі [3] пропонують діджитал-рішення на різних етапах виробництва харчових продуктів, що базуються на використанні штучного інтелекту з метою забезпечення високої якості харчової продукції і матиме позитивний вплив на харчову безпеку, забезпечуючи тим самим продовольчу безпеку. Дослідження майбутніх можливостей управління бізнес-процесами з огляду на цифровізацію проводили Г. Дімов Керпеджієв, У. М. Кеніг, М. Реглінгер та М. Роземанн [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — дослідити теоретико-методичні аспекти оцінювання кількісних показників рівня продовольчої безпеки України за умов діджиталізації та безпекових викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для повноцінного розуміння процесу оцінювання показників рівня продовольчої безпеки, першочергово, необхідно розібратися із ключовими термінами даного дослідження — поняттями "продовольча безпека" та "діджиталізація".

Наразі, єдиного вітчизняного законодавчого або доктринального визначення поняття "продовольча безпека" не існує, оскільки відсутній фаховий нормативно-правовий акт, який окреслював би правовий, економічний та організаційний базис продовольчої безпеки в Україні. У 2011 р. на розгляд Комітету Верховної ради України з питань аграрної політики та земельних відносин було запропоновано два проекти Законів України "Про основи продовольчої безпеки України" № 8370 від 08.04.2011 р. та "Про продовольчу безпеку України" № 8370-1 від 28.04.2011 р. [11], однак, жоден з них не був затверджений та впроваджений у дію. Законопроект № 8370 розглядає "продовольчу безпеку" як опціональну можливість державного забезпечення населення харчами на медично встановленому (визначеному) рівні із використанням відповідного ресурсно-виробничого потенціалу, який сприятиме позитивній демографічній ситуації, збереженню генофонду нації, підтриманні суверенітету та незалежності, а також — інтеграцію у світову економічну спільноту [28]. Проект Закону України № 8370-1 трактує поняття "продовольча безпека", як сукупність соціально-економічних й екологічних факторів, які формують сприятливий стан у державі, за якого усі її громадяни стабільно та гарантовано забезпеченні харчовими продуктами у необхідній кількості, асортименті і відповідної якості [29].

Продовольча безпека за своєю сутністю є комплексним індикаційним поняттям. Серед теоретичних визначень поняття "продовольча безпека" імпонує наукова позиція К. Голікової [14], що розглядає її як процес безперебійного забезпечення населення харчовими продуктами на засадах рівності між попитом і споживанням та достатності-доступності харчових продуктів для усіх соціальних груп. На думку Г. Колісника [20], складовими продовольчої безпеки є економічна та фізична доступність продовольства для населення. Економічна доступність виражена у можливостях пересічного громадянина придбати набір харчових продуктів для задоволення власних фізіологічних потреб. Фізична доступність — поняття, що відображає налагодженість процесу доставки харчових продуктів на полиці точок продажу. Т. Пономаренко [27] визначає продовольчу безпеку, як один зі складників національної безпеки, який сприяє забезпеченню сталого розвитку суспільства. М. Бабиш [8] на підставі аналізу наявних теоретичних положень щодо визначення терміну "продовольча безпека", виокремлює чотири концептуальні підходи до

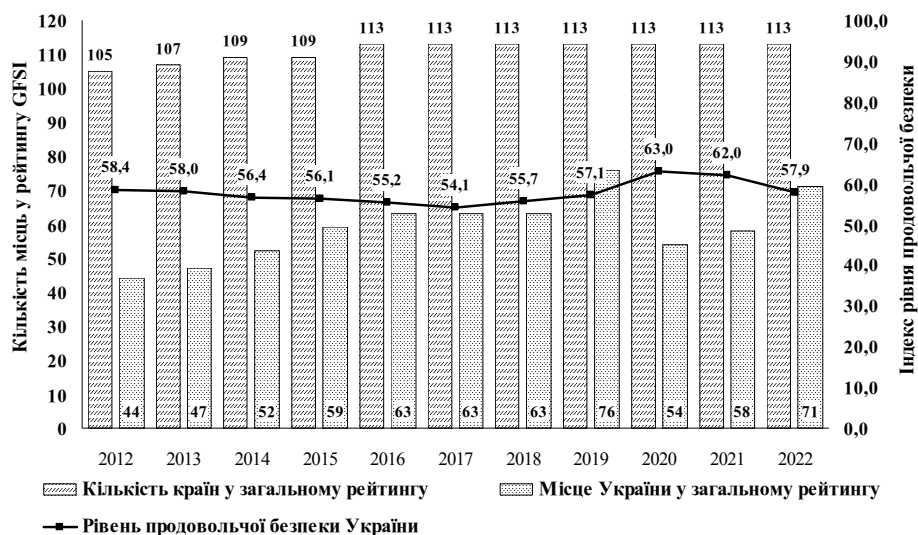

Рис. 1. Динаміка рівня продовольчої безпеки та місце України у загальному рейтингу GFSI за 2012–2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [2].

тлумачення цього поняття: "стан системи", "рівень доступу", "механізм забезпечення" та "ієрархічний рівень".

Отже, під терміном "продовольча безпека" слід розуміти стан у країні, за якого всі її громадяни мають гарантований державою безперервний фізичний та економічний доступ до харчових продуктів належної якості й обсязі, який відповідає їх потребам і вподобанням.

Впровадження ідей цифровізації інформаційного простору, як правило, передбачає три окремі процеси, які часто плутають між собою, зокрема діджиталізація (оцифрування) — процес перенесення даних з фізичного стану у цифровий; діджиталізація (цифровізація) — процес використання цифрових даних у різних сферах для автоматизації та оптимізації окремих видів людської діяльності; цифрова трансформація — процес глибокого проникнення цифрових технологій у бізнес-процеси, охоплюючи усі рівні управління (стратегічний і тактичний), а також формування рівня цифрової та організаційної культури співробітників з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства (установи, організації) через використання сучасних цифрових засобів і технологій. Тому, доцільно розглядати субскладники продовольчої безпеки саме через призму цифрової трансформації.

Цифрові трансформації в Україні координуються профільним органом — Міністерством цифрової трансформації України (Мінцифра). Одним з успішних проєктів, які запроваджено вищезгаданою інституцією, можна вважати проєкт "Дія", який базується на використанні даних з публічних реєстрів для мінімізації бюрократичних і корупційних ризиків з метою за-

безпечення рівного доступу громадян та представників сфери бізнесу до державних послуг і ресурсів у віддаленому (онлайн) режимі. Щороку, кількість цифрових сервісів та платформ, які запроваджуються в Україні Мінцифрою зростає.

Одним із засобів внутрішнього та зовнішнього продовольчого моніторингу в Україні є впровадження небюрократичних контрольних наглядових онлайн-сервісів. Наприклад, Держпродспоживслужбою створено Національну платформу продовольчої

безпеки, яка надає можливість обміну інформацією про потреби у харчових продуктах та наявні пропозиції в онлайн-режимі [18]. Дана ініціатива є відповіддю на повномасштабну агресію РФ проти України від 24.02.2022 р. — її метою є створення прозорого, ефективного та відкритого продовольчого ринку, який координується безпосередньо Держпродспоживслужбою як органом галузевої юрисдикції. Варто зазначити, що діяльність Національної платформи продовольчої безпеки повною мірою корелює із положеннями проєкту Розпорядження КМУ "Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року" [31]. Відповідно до даної Стратегії, продовольча безпека є одним із складників національної безпеки України, а тому, питання позитивної цифровізації "продовольчих метаданих" актуалізується.

Штучний інтелект (ШІ), як один із детермінантів цифрової трансформації є перспективною технологією, що здатна позитивно вплинути на більшість сфер людської діяльності, зокрема на процес забезпечення належного продовольчої безпеки в державі. Одним із напрямів використання ШІ є підтримка онлайн-систем, які будуть задіяні у ході оцінювання кількісних показників рівня продовольчої безпеки. Подібна конгломерація підтверджується спрямованістю держави на активний цифровий розвиток — Розпорядженням КМУ № 167-р від 03.03.2021 р. "Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації" [30] презюмовано роль ШІ як стимулятора економічного розвитку.

Також, серед діджитал-засобів оцінювання рівня продовольчої безпеки в Україні можна виокремити комп'ютерне економіко-математичне моделювання (бізнес-моделювання) для аналізу та прогнозування ефективності стратегій, політик і програм у даній сфері. Використання такого методу дозволяє більш об'єктивно та системно аналізувати ситуацію та приймати ефективні управлінські рішення з метою підтримки оптимального рівня продовольчої безпеки в державі.

Оскільки інституційно-методологічне забезпечення моніторингу рівня продовольчої безпеки в Україні знаходиться на стадії генерації, варто орієнтуватися на міжнародний досвід у цій сфері. Наразі, єдиним загальноприйнятим мірилом визначення рівня продовольчої безпеки є Global Food Security Index (GFSI). Дана ініціатива реалізується британською компанією The Economist Group і є динамічною кількісною та якісною моделлю оцінки, побудованою на основі 68-ми унікальних показників, що вимірюють фактори продовольчої безпеки в розвинених країнах та країнах, що розвиваються [2] і є повністю "цифровою моделлю". Ключовим завданням GFSI є оцінка уразливості країн до проблем продовольчої безпеки за такими категоріями, як: 1) економічна доступність (affordability); 2) фізична доступність (availability); 3) якість та безпека харчових продуктів (quality and safety); 4) стійкість і адаптація природних ресурсів (sustainability and adaptation). Розглянемо динаміку рівня продовольчої безпеки та місце України у загальному рейтингу GFSI за 2012—2022 рр. (рис. 1).

Аналіз даної діаграми дозволяє зробити припущення, що місце України у загальному рейтингу коливається від 44 у 2012 р. до 71 у 2022 р. Загалом, ми бачимо певну зміну в позиції України, але вона не показує стабільну тенденцію впродовж розглянутого періоду. Рівень продовольчої безпеки України також зазнав коливань. Загалом, рівень продовольчої безпеки України мав тенденцію до зростання, починаючи з 2020 р., коли Україна поступово адаптувалась після спалаху COVID-19, однак повномасштабне вторгнення рф на територію нашої країни на початку 2022 р. спричинило погіршення рівня продовольчої безпеки. Для по-

Таблиця 1. Індекс продовольчої безпеки України та світу за 2022 р.

Категорії та показники рівня продовольчої безпеки	Значення індексу		Україна порівняно зі світом
	Україна	Світ*	
ІНДЕКС ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, у т. ч.:	57,9	62,2	-4,3
1. ЕКОНОМІЧНА ДОСТУПНІСТЬ	66,6	69,0	-2,4
1.1. Зміна середніх витрат на харчування	46,5	70,7	-24,2
1.2. Частка населення за глобальною межею бідності	99,9	76,6	+23,3
1.3. Індекс доходу з поправкою на нерівність	67,5	55,5	+12,0
1.4. Торгівля сільськогосподарською продукцією	78,1	67,6	+10,5
1.5. Програми безпеки харчових продуктів	47,6	72,4	-24,8
2. ФІЗИЧНА ДОСТУПНІСТЬ	48,1	57,8	-9,7
2.1. Доступ до ресурсів сільського господарства	62,4	57,6	+4,8
2.2. Сільськогосподарські дослідження та розробки	36,1	47,1	-11,0
2.3. Сільськогосподарська інфраструктура	62,0	55,7	+6,3
2.4. Волатильність сільськогосподарського виробництва	74,8	68,7	+6,1
2.5. Втрати їжі	74,9	75,5	-0,6
2.6. Інфраструктура ланцюга постачання	23,6	47,8	-24,2
2.7. Достатність пропозиції	79,4	61,9	+17,5
2.8. Політичні та соціальні бар'єри для доступу	23,4	58,7	-35,3
2.9. Продовольча безпека та зобов'язання політики доступу	0,0	47,1	-47,1
3. ЯКІСТЬ ТА БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ	71,3	65,9	+5,4
3.1. Різноманітність харчування	47,4	52,5	-5,1
3.2. Норми харчування	70,2	63,7	+6,5
3.3. Доступність мікроелементів	69,5	67,8	+1,7
3.4. Якість білка	81,3	68,5	+12,8
3.5. Безпека харчових продуктів	87,0	76,4	+10,6
4. СТІЙКІСТЬ І АДАПТАЦІЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	43,5	54,1	-10,6
4.1. Розташування	53,2	67,9	-14,7
4.2. Вода	13,8	41,2	-27,4
4.3. Земля	65,1	61,3	+3,8
4.4. Океани, річки та озера	44,3	41,5	+2,8
4.5. Політична прихильність до адаптації	41,1	55,8	-14,7
4.6. Управління ризиками лих	43,8	55,7	-11,9

* Примітка: До загального рейтингу GFSI у 2022 р. увійшло 113 країн.
Джерело: побудовано авторами на основі [2].

дальшого аналізу рівня продовольчої безпеки в Україні за 2022 р. розглянемо табл. 1.

Аналізуючи наведену таблицю, можна зробити наступні висновки: показники рівня продовольчої безпеки поділені на чотири основні категорії, кожна з яких містить перелік індикаторів, які характеризують рівень продовольчої безпеки. Україна демонструє високу спроможність забезпечувати населення харчовими продуктами високої якості та відповідно до національних стандартів. Крім того, Україна володіє значними продовольчими запасами, однак, війна мала гострий негативний вплив на виробництво харчової продукції, що призвело до підвищення ризику виникнення продовольчої кризи. Збройна агресія рф спричинила перебої в ланцюгах постачання харчових продуктів та сприяла стрімкому зростанню цін на них.

Безпекові виклики, пов'язані з російсько-українською війною, стали каталізатором для створення спільного проєкту Центру досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) і Міністерства аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики) для здійснення регуляторного моніторингу за станом продовольчої безпеки та аграрної політики в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України. У результаті співпраці було розроблено "Індекс доступності продовольства (ІДП)", який покликаний забезпечити потребу стейкхолдерів агросектору в інформації для підтримки прийняття ними управлінських та політичних рішень. ІДП є важливим інструментом оцінювання ступеня доступності харчових продуктів для населення. Він використовується для вимірювання рівня стану продовольчої системи за якого громадяни мають можливість отримати необхідні харчові продукти з урахуванням їх фізичної та економічної доступності. Розраховується ІДП як відношення середньої заробітної плати до ціни споживчого кошика, до якого входить 21 харчовий продукт на основі даних зібраних Державною службою статистики України (Держкомстат) [25].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, у результаті дослідження було встановлено, що продовольча безпека має комплексний характер і визначається через сукупність факторів, які на неї впливають, а саме фізичну та економічну доступність, якість та безпеку харчових продуктів, а також стійкість і адаптацію природних ресурсів. Продовольча безпека є невід'ємною компонентою національної безпеки держави та сприяє сталому розвитку суспільства. Загалом, продовольчою безпекою варто вважати стан, за якого населення має гарантований державою безперервний фізичний та економічний доступ до якісних та у достатній кількості харчових продуктів, відповідно до їх потреб та уподобань.

Оцінювання рівня продовольчої безпеки має здійснюватись відповідно до сталої системи показників, які наразі відсутні в українському законодавстві. Тому, першочерговим завданням є розробка та впровадження законодавчого акту, який регулюватиме діяльність у сфері продовольчої безпеки.

У зв'язку із динамічними змінами під впливом цифрової трансформації суспільства, та враховуючи той факт, що нормативно-правове окреслення меж продовольчої безпеки України знаходиться на генераційному етапі, варто відзначити про важливість впровадження циф-

рових технологій у процес оцінювання її рівня. Наразі, в Україні вже починають впроваджуватись контрольно-наглядові онлайн-сервіси, які сприятимуть внутрішньому та зовнішньому продовольчому моніторингу. Національна платформа продовольчої безпеки, яка створена Держпродспоживслужбою у відповідь на військову агресію з боку РФ до України, і дозволяє проводити обмін інформацією про потреби та наявні пропозиції у харчових продуктах.

Штучний інтелект відіграє важливу роль у цифровій трансформації та може бути використаний для підтримки онлайн-систем, які будуть задіяні до процесу оцінювання рівня продовольчої безпеки в державі, а поєднання його з комп'ютерним економіко-математичним моделюванням дозволить аналізувати та прогнозувати ефективність прийнятих управлінських рішень. Наразі, для оцінювання рівня продовольчої безпеки України варто орієнтуватись на показники Індексу, який визначається GFSI та Індексу доступності продовольства.

Важливим напрямом подальших досліджень в оцінюванні рівня продовольчої безпеки є розробка системи показників за якими можна визначити його реальний стан. Результати такого оцінювання сприятимуть ефективній організації, плануванню та контролю за процесом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки громадян України, а також допоможе проводити моніторинг за реалізацією Стратегії продовольчої безпеки та вносити корективи для формування сталої продовольчої незалежності України та зміцненню її позицій на міжнародній арені.

Література:

1. Dimov Kerpedzhiev G., Konig U. M., Roglinger M., Rosemann M. An Exploration into Future Business Process Management Capabilities in View of Digitalization. *Business & Information Systems Engineering*. 2021. No 63. P. 83—96. DOI: 10.1007/s12599-020-00637-0.
2. Global Food Security Index (GFSI). *Economist Impact*. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (дата звернення: 01.06.2023).
3. Matache A., Matache M., Epure M., Vanghele N. Digitalization of the food system as a means to promote food and nutrition security—A Review. *ACTA TECHNICA CORVINIENSIS — Bulletin of Engineering*. 2023. Vol. XVI. Fascicule 2. URL: <https://acta.fih.upt.ro/acta/pdf/2023-2/ACTA-2023-2-16.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).
4. Nasirahmadi A., Hensel O. Toward the Next Generation of Digitalization in Agriculture Based on Digital Twin Paradigm. *Sensors and Robotics*

for Digital Agriculture. 2022. No. 22 (2). DOI: 10.3390/s22020498.

5. Pee S. de, Perez-Escamilla R. Food security. Encyclopedia of Human Nutrition (Fourth Edition) 2023. P. 306—315 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128218488000676?via%3Dihub> (дата звернення: 02.06.2023).

6. Perez-Escamilla R., Segall-Correa A. M. Food insecurity measurement and indicators. SciELO Brazil. URL: <https://www.scielo.br/j/rn/a/mfgJyKlc9HP7nXLRX5fH3Fh/?lang=en> (дата звернення: 01.06.2023).

7. Stephens E. C., Jones A. D., Parsons D. Agricultural systems research and global food security in the 21st century: An overview and roadmap for future opportunities. Agricultural Systems. 2018. No. 163. P. 1—6. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0308521X16305182> (дата звернення: 31.05.2023).

8. Бабич М. М. Понятійно-категоріальна сутність продовольчої безпеки. Економіка та держава. 2017. № 6. С. 39—45.

9. Бойко В. Бойко А. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-41-27

10. Бокій О. Методичний підхід до оцінки продовольчої безпеки в регіонах України. Продовольчі ресурси. 2022. № 10 (19). С. 191—199.

11. Висновок відповідального комітету до проекту Закону України "Про продовольчу безпеку України" від 17.05.2011 № 8370-1. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/xf6gi01q?ed=2011_05_17 (дата звернення: 24.05.2023).

12. Гарафонова О., Жосан Г. Діджиталізація та автоматизація бізнес-процесів: відмінність дефініцій та місце в менеджменті підприємства. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. № 15. С. 161—166. DOI: 10.32782/2708-0366/2023.15.19.

13. Гобела В., Мельник С., Курляк М. Продовольча безпеки України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. № 2(02). С. 92—98. DOI: 10.32782/dees.2-16

14. Голікова К. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2012. № 22 (2). С. 408—412.

15. Головна. Головна | Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2023).

16. Горін Н. Окремі показники продовольчої безпеки України в глобальному вимірі. Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. 2020. Вип. 48. С. 208—217.

17. Двуліт З. П., Завербний А. С., Романюк А. О. Діджиталізація — дієвий інструмент антикризового розвитку бізнесу в умовах пандемії. Ефективна економіка. 2021. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.5.

18. Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів — Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі. URL: <https://dpss.gov.ua/news/platforma-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini-yak-instrument-podolannya-krizi-prodovolstva-v-sviti> (дата звернення: 19.05.2023).

19. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. Економічний аналіз. 2020. № 1 (30). С. 44—52.

20. Колісник Г. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. № 5. С. 72—76.

21. Кондра О. Р. Оцінювання стану продовольчої безпеки регіону. Регіональна економіка. 2014. № 4. С. 78—86.

22. Лігоненко А. О., Хріпко А. В., Доманський А. О. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Економічні науки. 2018. № 22 (62). С. 21—24.

23. Мариненко Н., Артеменко А. Рівень продовольчої безпеки в Україні: методи оцінки та сучасний стан. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2021. С. 52—63. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35431> (дата звернення: 04.06.2023).

24. Ніконенко О. А. Теоретичні засади формування продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 121—125. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.121

25. Огляд продовольчої безпеки та політики. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/> (дата звернення: 30.05.2023).

26. Пешко М., Завербний А. Діджиталізація української економіки в умовах євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2023. № 47. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-47-56

27. Пономаренко Т. В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки: ключові загрози. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 30-1. С. 189—192.

28. Про основи продовольчої безпеки: проект Закону України від 08.04.2011 р. № 8370. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A> (дата звернення: 24.05.2023).

29. Про продовольчу безпеку України: Проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6gi01a?an=3> (дата звернення: 24.05.2023).

30. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: розпорядження КМУ від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-konceptiyi-rozvitku-cifrovih-kompetentnostej-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-167-030321> (дата звернення: 01.05.2023).

31. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року: проект Розпорядження КМУ. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=33eec8aa-b768-4234-8f5d-7014601cf6e7&title=> (дата звернення: 19.05.2023).

32. Прунцева Г. О. Методологічні засади оцінки системи продовольчої безпеки. Економіка та держава. 2020. № 6. С. 151—154.

33. Родінова Н., Дергач А., Гудзь Г. Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-25

34. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 6—17.

35. Страшинська Л., Михайлик О. Використання методики таксономічного аналізу для оцінювання рівня продовольчої безпеки України. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-49-33.

36. Урба С. І. Теоретико-методичні засади оцінки продовольчої безпеки держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 106—111.

37. Яценко В. В. Діджиталізація — сучасний фактор розвитку бізнес-процесів. Ефективна економіка. 2022. № 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.200.

References:

1. Dimov Kerpedzhiev, G. Konig, U. M. Roglinger, M. and Rosemann, M. (2021), "An Exploration into Future Business Process Management Capabilities in View of Digitalization", *Business & Information Systems Engineering*, vol. 63, pp. 83—96, DOI: 10.1007/s12599-020-00637-0.

2. Economist Impact (2022), "Global Food Security Index (GFSI)", available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (Accessed 1 June 2023).

3. Matache, A. Matache, M. Epure, M. and Vanghele, N. (2023), "Digitalization of the Food System as a Means to Promote Food and Nutrition

Security — A Review", *ACTA TECHNICA CORVINIENSIS — Bulletin of Engineering*, vol. XVI, Fascicle 2, available at: <https://acta.fih-upt.ro/acta/pdf/2023-2/ACTA-2023-2-16.pdf> (Accessed 4 June 2023).

4. Nasirahmadi, A. and Hensel O. (2022), "Toward the Next Generation of Digitalization in Agriculture Based on Digital Twin Paradigm", *Sensors and Robotics for Digital Agriculture*, vol. 22 (2), DOI: 10.3390/s22020498.

5. Pee, S. de and Perez-Escamilla, R. (2023), "Food security", *Encyclopedia of Human Nutrition (Fourth Edition)*, pp. 306—315, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780128218488000676?via%3Dihub> (Accessed 2 June 2023).

6. Perez-Escamilla, R. and Segall-Corrêa, A. M. (2009), "Food insecurity measurement and indicators", *SciELO Brazil*, available at: <https://www.scielo.br/j/rn/a/mfgJyKLc9HP7n-XLRX5fH3Fh/?lang=en> (Accessed 1 June 2023).

7. Stephens, E. C. Jones, A. D. and Parsons, D. (2018), "Agricultural systems research and global food security in the 21st century: An overview and roadmap for future opportunities", *Agricultural Systems*, vol. 163, pp. 1—6, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0308521X16305182> (Accessed 1 May 2023).

8. Babych, M. (2017), "The conceptual-categorical nature of food security", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 39—45.

9. Bioko, V. and Bioko, L. (2022), "Food Security and Risks for Agricultural Production During the War in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 41, DOI: 10.32782/2524-0072/2022-41-27.

10. Boki, O. (2022), "Methodological Approach to Regional Assessment of Food Security in the Regions of Ukraine", *Food Resources*, vol. 10(19), pp. 191—199. DOI: 10.31073/foodresources2022-19-22.

11. Conclusion of the responsible committee to the draft Law of Ukraine (2011), "On Food Security of Ukraine", available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/xf6gi01q?ed=-2011_05_17 (Accessed 24 May 2023).

12. Garafonova, O. and Zhosan, H. (2023), "Digitalization and Automation of Business Processes: Difference in Definitions and Place in Enterprise Management", *Taurida Scientific Herald. Series: Economics*, vol. 15, pp. 161—166, doi: 10.32782/2708-0366/2023.15.19.

13. Hobela, V. Melnyk, S. and Kurliak, M. (2022), "Food Security of Ukraine Against the War Background: Assessment and Trends Forecasting", *Digital Economy and Economic Security*, vol. 2 (02), pp. 92—98, doi: 10.32782/dees.2-16.

14. Holikova, K. P. (2012), "Food security of the state: the nature, structure and features of its security", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. II, no. 22, pp. 408—412.
15. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), Home page, available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 3 May 2023).
16. Horin, N. (2020), "Food Security Indicators of Ukraine in Global Dimension", *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*, vol. 48, pp. 208—217.
17. Dvulit, Z. Zaverbnyi, A. and Romaniuk, A. (2021), "Digitalization — an effective tool for anti-crisis business development in a pandemic", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, doi: 10.32702/2307-2105-2021.1.5
18. State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection (2022), "The food security platform of Ukraine as a tool for overcoming the food crisis in the world", available at: <https://dpss.gov.ua/news/platforma-prodovolchoy-bezpeki-ukrayini-yak-instrument-podolannya-krizi-prodovolstva-v-sviti> (Accessed 15 May 2023).
19. Zhosan, H. (2020), "Development of digitalization in Ukraine", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 30 (1 (2)), pp. 44—52.
20. Kolesnik, G. (2015), "Food Security of Ukraine and Especially its Development", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*, vol. 5, pp. 72—76.
21. Kondra, O. R. (2014), "Assessment of food security in the region", *Rehionaljna ekonomika*, vol. 4, pp. 78—86.
22. Ligonenko, L. Hripko, A. and Domanskij, A. (2018), "Content and mechanism of formation of digitalization strategy in business organizations", *Mizhnarodnij naukovi zhurnal "Internauka". Ekonomichni nauki*, vol. 22 (62), pp. 21—24.
23. Marynenko, N. and Artemenko, L. (2021), "The level of food security in Ukraine: assessment methods and current state". *Naroshchuvannya finansovo-ekonomichnogo potentsialu sub'yektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupal'noho rozvytku terytorial'no-hospodars'kykh system: monograph*, Ternopil, Ukraine, pp. 52—63, available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35431> (Accessed 20 May 2023).
24. Nykonenko, O. (2022), "Theoretical bases of formation of food security of the country", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 121—125, doi: 10.32702/2306-6806.2022.5.121.
25. Kyiv School of Economics (2022), "Food Security and Agricultural Policy Review", available at: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoy-bezpeki-ta-politiki/> (Accessed 30 May 2023).
26. Peshko, M. and Zaverbnyi, A. (2023), "Digitalization of the Ukrainian Economy in the Conditions of European Integration", *Economy and Society*, vol. 47, doi: 10.32782/2524-0072/2023-47-56.
27. Ponomarenko, T. V. (2018), "Food Security as a Component of Economic Security: Key Threats", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 30-1, pp. 189—192.
28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Draft Law of Ukraine "About the basics of food security", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A> (Accessed 24 May 2023).
29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Draft Law of Ukraine "About food security of Ukraine", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6gi01a?an=3> (Accessed 24 May 2023).
30. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Decree "On the approval of the Concept of the development of digital competences and the approval of the plan of measures for its implementation", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovih-kompetentnostej-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-167-030321> (Accessed 1 May 2023).
31. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Draft order "On the approval of the Food Security Strategy for the period up to 2030", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=33eec8aa-b768-4234-8f5d-7014601cf6e7&title=> (Accessed 16 May 2023).
32. Pruntseva, G. (2020), "The methodological framework for the assessment of food security system", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 151—154, doi: 10.32702/2306-6806.2020.6.151.
33. Rodinova, N., Dergach, A. and Hudz, H. (2022), "World Food Crisis as a Result of the Russian-Ukrainian War", *Economy and Society*, vol. 40, doi: 10.32782/2524-0072/2022-40-25.
34. Sychevsky, M. P. (2019), "Global food security and Ukraine's place in its achievement", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 6—17.
35. Strashynska, L. and Mykhailyk, O. (2023), "The Methodology Using of Taxonomic Analysis for Evaluation the Level of Food Security in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 49, doi: 10.32782/2524-0072/2023-49-33.
36. Urba S.I. (2017), "Theoretical and methodological principles of assessing the food security of the state", *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 25(1), pp. 106—111.
37. Yatsenko, V. (2022), "Digitalization — a modern factor in the development of business processes", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, doi: 10.32702/2307-2105-2022.2.200.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2023 р.